

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2017 / 1

MEMO 2017/1

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Sedmero let aneb šťastné sedmičky/Seven years or happy sevens

Naděžda Morávková

Jak je to vlastně se sedmičkou a její rolí v lidové numerologii? Nosí štěstí čili nic? Těžko soudit, nicméně v případě našeho periodika by se dalo o leccčem uvažovat, do sedmého roku druhé dekády jednadvacátého století a do sedmého roku své existence totiž rozhodně vstupuje šťastnou nohou. Od letoška jsme šťastně evidováni v databázi ERIH Plus – European Reference Index for the Humanities a dále v databázi CEEOL - Central and Eastern European Online Library. Nezasvěcený čtenář se jistě podivuje nad naším redakčním jásosem, čtenář či přispěvatel znalý současného všudypřítomného scientometrického diktátu v akademickém světě toto nadšení jistě chápe, ba troufáme si přepokládat, že i sdílí. Takový časopis si na sebe (dokud se nezmění metodika posuzování výsledků ve vědě a vývoji) je schopen i vydělat a přinést kýžené RIV body i šťastnému autorovi. Rádi bychom poděkovali všem našim autorů i čtenářům, kteří periodiku zůstávali věrni i v dobách předchozích, kdy tomu tak nebylo a tento hendikep musel být vyvažován samotnou přitažlivostí a kvalitou článků a studií. Ty bychom pochopitelně rádi zachovali a rozvíjeli i do budoucna.

Máme ze zařazení do zmíněných databází velkou radost, ale rozhodně naším cílem není honba za RIV body. Cílem i nadále zůstává kvalitní vědecká práce na poli orální historie a její solidní odborná interpretace. I nadále chceme oslovovat nejen akademickou veřejnost, ale i zainteresovaného čtenáře napříč obory, z hlediska humanitních věd laického, inspirovat pamětníky a narátory, badatele, pedagogy i studenty, muzejní a vlastivědné pracovníky, korektní žurnalisty. Chceme i nadále přinášet zajímavá témata z moderních dějin obecných, národních a zejména regionálních, z oblasti didaktiky dějepisu ve spojení s orálními historií i orálně historickým potenciálem etnografie a folkloristiky. Chceme dále přinášet informace o našem snažení a zprávy o zajímavých akcích a událostech na poli mluvené historie,

MEMO 2017/1

recenze zajímavých knih, jež mohou v tomto rámci promlouvat, chceme inspirovat a propojovat. V plánu není sladký spánek na pověstných růžích, nýbrž naopak pilná práce posílená vědomím další zodpovědnosti.

Je namístě v tuto chvíli poděkovat. A to našim autorům a věrným čtenářům, kteří s námi prošli chvílemi značných těžkostí a doslova porodních bolestí na začátku, kdy chyběly zkušenosti, erudice a zejména nástroje a finance. Žádné začátky nejsou jednoduché a všem, kteří to již tehdy chápali a drželi nám přesto palce, patří náš respekt především. Rádi bychom zde také vyjádřili velikou vděčnost celé redakční radě i širšímu redakčnímu okruhu. Pro mnohé z vás se musely počátky speciálního periodika (stále jsme v rámci českého prostředí jediným orálně historickým periodikem) jevit málo nadějně. Díky vám, že jste vytrvali, díky vám, že jsme společně provedli MEMO nebezpečími zrodu.

Přejeme časopisu a všem jeho příznivcům více než další sedmičku let existence, hodně čtenářů i autorů, kvalitu, impakt a všeobecný věhlas.

STUDIE/STUDIES

Kriminální inspektor a SS-Obersturmführer Franz Langer/ Kriminalinspektor and SS-Obersturmführer Franz Langer

Vojtěch Češík

Abstrakt

Hlavním cílem této práce je vytvořit biografickou studii mapující životní osudy úředníka gestapa a důstojníka SS, kriminálního inspektora a *SS-Obersturmführera* Franze Langer s primárním zaměřením na jeho působení u venkovní služebny gestapa v Olomouci během druhé světové války. Hlavním pramenem pro tuto studii jsou poválečné vyšetřovací spisy uložené z fondu Mimořádný lidový soud v Olomouci, uloženém v Zemském archivu v Opavě, pobočka Olomouc, dílčí informace byly získány v Archivu bezpečnostních složek v Praze. Hlavní přínos této studie spočívá právě ve zmapování životní dráhy jednoho z vedoucích představitelů olomoucké služebny gestapa, neboť tato problematika je zatím probádaná jen velmi omezeně.

Abstract

The main object of this paper is to create a biographical study following the life story of the gestapo and SS officer *Kriminalinspektor* and *SS-Obersturmführer* Franz Langer, with the primary focus being on his career during World War II. During the war Langer served in the *Gestapo-Außendienststelle Olmütz* (Gestapo field office in Olomouc) as a deputy chief. The main sources for this paper are postwar investigation files stored in the Olomouc office of Provincial Archives Opava (archival collection of the Extraordinary People's Court in Olomouc), supplemental information was found

in Security Services Archive, Prague. The main contribution of this study lies in mapping Langer's career, as this topic has been studied only marginally so far.

Klíčová slova: gestapo, bezpečnostní policie, Protektorát Čechy a Morava, represivní aparát, Mimořádné lidové soudy.

Keywords: Gestapo, Security Police, Protectorate of Bohemia and Moravia, repressive power, Extraordinary People's Courts.

Úvod

Nacistická Tajná státní policie (*Geheime Staatspolizei*, známá především pod zkratkou gestapo) umožňovala nacistickému režimu prostřednictvím sítě úřadoven a služeben kontrolovat obyvatelstvo a likvidovat jakékoliv případné formy opozice na celém území Říše i v okupovaných územích. Tato případová studie si klade za cíl zmapovat životní dráhu jednoho z úředníků gestapa, kteří působili na území Protektorátu Čechy a Morava, a sice kriminálního inspektora a *SS-Obersturmführera* Franze Langera. Tento důstojník SS působil po většinu své kariéry úředníka gestapa na postu zástupce vedoucího venkovní služebny gestapa v Olomouci (*Gestapo-Außendienststelle Olmütz*).

Hlavním zdrojem informací pro tuto studii byl spisový materiál uložený ve fondu Mimořádného lidového soudu v Olomouci. Prostřednictvím tohoto pramene se dají alespoň částečně rekonstruovat některé kauzy vyšetřované gestapem a i přes nutný kritický přístup k tomuto pramenu jsou poválečné vyšetřovací spisy velmi přínosným zdrojem informací. Dílčí informace k této problematice lze dohledat v Archivu bezpečnostních složek v Praze, zde jsou přínosné především seznamy příslušníků gestapa a jejich výpovědi. Společnou nevýhodou těchto pramenů je nicméně fakt, že vznikaly až v poválečném období a faktograficky se často navzájem rozcházejí. Co se týče literatury k tématu gestapa na území Protektorátu Čechy a Morava, bádání na regionální úrovni v některých případech stále pokulhává. Olomoucká služebna je prozatím zmapována jen omezeně, probádány jsou pouze některé aspekty z její činnosti (především represivní akce provedené ke konci války),

zde je nutno zmínit především studie Pavla Kopečka¹, který se zabýval problematikou přerovského povstání, či práce Josefa Bartoše² a ucelenější práce na toto téma stále chybí.

Kariéra před nástupem do Olomouce

Franz (František)³ Langer se narodil 16. ledna 1898 v Mikulově jako nejstarší ze tří synů domkáře Antona Langer a jeho ženy Terezie, rozené Fedové. Poté, co vystudoval pět let německé obecné školy v Mikulově, pokračoval třemi lety studia na měšťanské škole a následně nastoupil do učení k obchodníkovi se smíšeným zbožím Filipu Kohnovi, taktéž v Mikulově. Po vyučení o tři roky později zde zůstal jako zaměstnanec. Jeho zaměstnání 1. května 1916 přerušil nástup do vojenské služby, konkrétně k Střeleckému pluku č. 37 v Bosně. Po ukončení základního výcviku byl tehdy osmnáctiletý Franz povolán na italskou frontu, kde bojoval až do 4. listopadu 1917, kdy byl zajat. Již o rok dříve padl na téže frontě jeho bratr Anton (narozen r. 1899).⁴ Ze zajetí byl Langer propuštěn až 20. října 1918, kdy se vrátil domů. Vzhledem k poválečné situaci měl problém najít zaměstnání a živil se pouze příležitostnými pracemi. Tento stav trval až do května 1921, kdy získal místo obchodního příručího a na této pozici pracoval do podzimu téhož roku, kdy byl opět nezaměstnaný. V této době absolvoval šestiměsíční bankovní a účetnický kurz a v listopadu 1922 nastoupil Langer k uniformované bezpečnostní strážní ve Vídni I. okrese. Zde působil až do 1. června 1927, kdy byl po úspěšném absolvování kurzu

¹ KOPEČEK, Pavel. *Cílem byla svoboda: odbojové hnutí na Přerovsku, Kojetínsku, Hranicku a Lipnicku v období nacistické okupace v letech 1939-1945*. Praha: Epoque, 2015.

KOPEČEK, Pavel. Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943-1945, *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov: Zemský archiv v Opavě et al., 2010, s. 182-230.

KOPEČEK, Pavel: Přerovsko v období nacistické okupace - některé hospodářské, politické, vojenské a bezpečnostní aspekty vývoje v tomto období, *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov: Zemský archiv v Opavě et al., 2010, s. 134-146.

² BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*. Olomouc: Danal, 1997.

³ Německá jména jsou ve spisech MLS téměř vždy počestěna (pozn. autora).

⁴ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZAO-Ol), fond Mimořádný lidový soud (dále MLS) Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, Národní stráž bezpečnosti (dále NSB) v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 2.

převelen ke kriminální policii, v jejichž řadách sloužil až do anšlusu Rakouska (tj. do března 1938).⁵

Následně byl, dle svých slov, proti své vůli přeřazen (dodává, že se tak stalo pouze kvůli tomu, že gestapo potřebovalo více zaměstnanců)⁶ v hodnosti okresního inspektora k vídeňskému gestapu, konkrétně byl pověřen vedením referátu II G (neoprávněné držení zbraní a třaskavin, přečiny podle zákona o tzv. záludných útocích na stát).⁷ 2. května 1938 Langer vstoupil do NSDAP (č. 6123142)⁸ a nedlouho poté (v srpnu, nebo září 1938)⁹ také do SS, kde získal hodnost *SS-Oberscharführera*.¹⁰ V jedné ze svých výpovědí však Langer dodal: „*Jako člen formace SS jsem byl veden již ve Vídni, a to od r. 1937 na podzim, ačkoliv fakticky jsem se stal členem formace SS až teprve v roce 1938 na podzim. Na vysvětlenou bych chtěl uvést, že jsem měl známého policistu, který byl ilegálně členem formace SS ještě před obsazením Rakouska a ten mně potvrzoval členství SS a vystavoval legitimaci, aby mně toto nebránilo při změnách poměrů ve služebním postupu.*“ Dále vzpomínal, že do služby nejprve nosil černou uniformu *Allgemeine SS* (Všeobecné SS), kterou od r. 1940 vystřídala novější šedá uniforma.¹¹ Langer byl i členem NSV,¹² nicméně zde není ani přibližně známo, kdy do této organizace vstoupil.¹³

⁵ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 2.

⁶ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Hlavní přelíčení s F. Langerem, MLS v Olomouci, 20. III. 1947*, fol. 70.

Zmínka o nedobrovolnosti je poněkud zavádějící už vzhledem k tomu, že příslušník gestapa měl větší možnosti, co se týče kariérního postupu a v porovnání s „obyčejným“ kriminálním policistou měl i lepší platové ohodnocení (pozn. autora).

⁷ SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v čes. zemích 1938-1945*. Praha: Naše vojsko, 1986, s. 77.

⁸ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS) Praha, Kartotéka příslušníků německých bezpečnostních složek Abwehr, Gestapo a Sicherheitsdienst, *Karta F. Langera*.

⁹ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech obviněného F. Langera, KS v Olomouci, 16. I. 1947*, fol. 50.

¹⁰ Zde je dlužno dodat, že se v berlínském Bundesarchivu, *SSO-Akten* nepodařilo dohledat Langerovu osobní kartu SS (pozn. autora).

¹¹ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 5.

K problematice uniforem a insignií SS viz např. MOLLO, Andrew. *Uniforms of the SS. Vol. 1: Allgemeine SS 1923-1945*. London: Historical Research Unit, 1991.

V uvedené pozici u vídeňského gestapa působil do 14. března 1939, kdy byl spolu s dalšími příslušníky gestapa převelen do slovenské Myjavy a Malacek, odkud byl po čtyřech týdnech stažen zpět a následně byl poslán (v hodnosti kriminálního tajemníka)¹⁴ do Uherského Hradiště. Zde dle svých slov nezastával žádné vedoucí postavení a mimo jiné se účastnil rozpuštění místní Dělnické tělovýchovné jednoty a následného zabavování jejího majetku.¹⁵ V Uherském Hradišti Langer působil až do konce listopadu 1939.¹⁶

Příchod do Olomouce a činnost do roku 1944

Jak již bylo naznačeno, *SS-Obersturmführer* Langer přišel do Olomouce 23. listopadu 1939 a nastěhoval se do bytu v ulici Martina Luthera, č. 2/9.¹⁷ Po svém převelení do Olomouce nějakou dobu působil v rámci referátu II A (komunismus, marxismus, levicová hnutí odporu, navrátilci z SSSR a Španělska), v němž řešil některé případy potírání marxismu a jeho stoupenců, a po šesti týdnech byl jmenován zástupcem vedoucího olomoucké služebny,¹⁸ před Langerem tento post zastával kriminální

¹² Nacionálněsocialistická péče o blaho lidu (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*) byla organizace přidružená k NSDAP, mající na starost sociální péči. V rámci této instituce byly organizovány například školky, zotavovny pro lidi v těžké sociální situaci atd. Tato organizace byla často využívána i k propagandistickým účelům, viz například rozdávání teplé polévky českým občanům na Václavském náměstí po příjezdu německé armády 15. března 1939. Podrobněji k organizaci NSV viz např. VORLÄNDER, Herwart. *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*. Boppard am Rhein: De Gruyter Oldenbourg, 1988.

¹³ Osobní sbírka Rudiho Claeeye, *CROWCASS detention list 14*. (Autor děkuje Rudimu Claeeye za zaslání digitální kopie dokumentu).

¹⁴ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech obviněného F. Langer, KS v Olomouci, 16. I. 1947*, fol. 50.

¹⁵ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 2.

¹⁶ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech obviněného F. Langer, KS v Olomouci, 16. I. 1947*, fol. 50.

¹⁷ ABS Praha, Kartotéka příslušníků německých bezpečnostních složek Abwehr, Gestapo a Sicherheitsdienst, *Karta F. Langer*.

¹⁸ V této době (od 15. června 1939 do 1. prosince 1940) působil na pozici vedoucího olomouckého gestapa kriminální komisař Rudolf Jänisch, (nahradil zde vládního radu a *SS-Sturmbannführera* Erwina Schulze). ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech obviněného F. Langer, KS v Olomouci, 16. I. 1947*, fol. 50.

Výše zmíněný Erwin Schulz (1900-1981), který nakonec dosáhl hodnosti *SS-Brigadeführera*, později působil mimo jiné v rámci *Einsatzgruppe C*, jako velitel *Einsatzkommando 5*. K problematice *Einsatzgruppen* viz např.: MALLMANN, Klaus. Hony na lidi a masové vraždění. In: PAUL, Gerhard

inspektor Franz Morawetz.¹⁹ Kromě této pozice měl Langer mezi lety 1940-1942 na starosti také vedení referátu II BM (pravicové hnutí odporu; ačkoliv vypovídal, že žádné případy osobně neřešil, ale pouze je přiděloval jednotlivým referentům),²⁰ Je nanejvýš pravděpodobné, že vedení referátu zastával z důvodu nízkého počtu zaměstnanců. Ve venkovních služebnách gestapa se běžně stávalo, že jeden zaměstnanec měl na starosti případy podléhající pod různé referáty, Olomouc v tomto nebyla výjimkou.²¹ Jako zástupce v nepřítomnosti vedoucího služebny také podepisoval konečné návrhy jednotlivých referentů. Konečný návrh znamenal buď předání vyšetřovaného soudu, odeslání do koncentračního tábora, uvalení šestitýdenní vazby na gestapu či propuštění vyšetřovaného, konečné slovo v určení výsledného návrhu měla řídící úřadovna v Brně.²² Podepisoval návrhy předání vyšetřovaných do koncentračního tábora a v neposlední řadě se staral o odměňování konfidentů, konkrétně šlo o podepisování žádank jednotlivých zaměstnanců na konkrétní finanční obnosy pro honorování konfidentů.²³

25. září 1942 byl za ilegální komunistickou činnost zatčen mimo jiné jistý Václav Krempl, o jehož propuštění se později Langer zasloužil. Krempl byl vyslýchán příslušníkem gestapa Wolfgangem Kotterem a po několika zostřených výsleších byl ve špatném zdravotním stavu (včetně několika vyražených zubů). Za jeho propuštění intervenovala na různých místech Kremplova sestra Aloisie Prášilová, která navíc za přispění vězeňského dozorce Alfonse Königa posílala bratrovi do vězení balíčky

a Klaus-Michael MALLMANN, ed. *Gestapo za druhé světové války: "domácí fronta" a okupovaná Evropa*. Praha: Academia, 2010, s. 317-345, nebo SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-254-9. Jeho biogram viz BIMAN, Stanislav, Lydia BAŠTECKÁ a Marie BRETLOVÁ. *Kdo byl kdo v říšské župě Sudety. Biografická příručka*. Litoměřice: Státní oblastní archiv, 2008, heslo SCHULZ.

¹⁹ Langerova výpověď se v tomto neshoduje s informacemi z poválečného jmenného seznamu příslušníků gestapa. Dle zmíněného dokumentu začal v Olomouci na pozici zástupce velitele působit již od 1. října 1939, viz ABS Praha, fond 52, sign. 52-84-5, *Jmenný seznam příslušníků gestapa*, s. 16.

²⁰ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech obviněného F. Langer, KS v Olomouci, 16. I. 1947*, fol. 50.

²¹ ABS Praha, fond 52, sign. 52-84-5, *Jmenný seznam příslušníků gestapa*, s. 15.

²² ABS Praha, fond 52, sign. 52-84-5, *Jmenný seznam příslušníků gestapa*, s. 15.

²³ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 2.

Dlužno dodat, že problematika konfidentů a dalších spolupracovníků gestapa působících v Olomouci by si zasloužila vlastní studii (pozn. autora).

s potravinami a prádlem. Díky lékaři gestapa dr. Otto Barwigovi byl Krempel za blíže nespecifikovanou finanční částku nakonec převezen na Vánoce roku 1943 do Kroměříže: „Byl to také dr. Barwig, který doporučil, aby můj bratr byl dodán do ústavu choromyslných na pozorování, takže se můj bratr dostal z dosahu Kotrova.“ Odtud je Václav Krempel nakonec 2. února 1945 na Langerův popud z vazby gestapa propuštěn.²⁴

V roce 1943 (konkrétně ke dni 15. července) došlo z rozhodnutí RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*) k reorganizaci vnitřního členění úřadoven a služeben gestapa, tyto změny se samozřejmě nevyhnuly ani olomoucké služebně. Vzniklé členění takto vydrželo až na dílčí úpravy (nejvýznamnější změnou bylo asi připojení kriminální policie jako V. oddělení v 2. polovině roku 1944)²⁵ až do konce války. V praxi to většinou znamenalo pouze změnu číselného označení jednotlivých referátů, případně sloučení pravomocí některých z nich. V souvislosti s tím byl také inspektor Langer mimo své funkce zástupce pověřen vedením IV. oddělení (exekutiva) místo dosavadního dozoru nad referátem zabývajícím se pravicovou opozicí.²⁶

Protipartyzánské akce pod Langerovým velením

Po katastrofě německé armády ve stalingradském kotli na přelomu let 1942/1943 již nikdo nemohl pochybovat o tom, jak válka skončí, porážka Německa a jeho spojenců byla jen otázkou času.²⁷ V tomto období docházelo ke vzniku mnoha odbojových organizací, včetně postupného vytváření partyzánských skupin, které vznikaly od poloviny roku 1943, nicméně jejich aktivita začala vzrůstat až s blížící se frontou. Příkladem zde může být partyzánská skupina majora Petráše, která vznikla v srpnu 1943 (nejprve s názvem Nazdar) z popudu zmíněného bývalého majora čs. armády Aloise Petráše, se kterým se spojil rolník Miroslav Havlíček z Olbramic na Litovelsku. První záškodnická akce této skupiny však byla provedena až na přelomu

²⁴ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech svědkyně Aloisie Prášilové, KS v Olomouci, 6. XI. 1946*, fol. 24

²⁵ ADAMEC, Václav. *Otto Koslowski. Případová studie k dějinám nacistického bezpečnostního aparátu na Moravě*. Bakalářská práce. Brno, 2010, s. 24.

²⁶ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech svědka J. Wilkeho, svědecká výpověď*

K. Raunera, KS v Olomouci, 16. I. 1946, fol. 48.

²⁷ BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*, s. 80.

let 1943-1944, kdy došlo k sabotování telefonního spojení mezi Olomoucí a Svitavami a vrchol její činnosti spadá až do srpna roku 1944.²⁸

S tímto rozvojem odbojové aktivity byly pochopitelně spojeny i změny v činnosti zaměstnanců služeben gestapa. S rozrůstajícím partyzánským hnutím docházelo stále častěji k organizaci protipartyzánských operací a následných represivních opatření (především se jednalo o popravu buď partyzánů samotných, nebo jejich faktických či domnělých spolupracovníků).

1. Doloplazy

Když dne 29. srpna 1944 vypuklo Slovenské národní povstání,²⁹ pro jeho podporu se rozhodlo i odbojové hnutí na Moravě. Samotného povstání se zúčastnilo i několik osob z Olomouce, kterým se podařilo překročit hranice mezi Protektorátem a Slovenskem. Tyto přechody byly zejména po 15. září tohoto roku velmi riskantní, neboť německé velení vzhledem k povstání posílilo hlídky na hranicích a ilegální přechod hranic byl trestán smrtí.³⁰ Mimo jiné se o přechod hranic a následné zapojení do povstání pokusilo několik mladých lidí z vesnic okolo Olomouce (jednalo se o mladíky z Bolelouce, Charvát a Dubu nad Moravou). Tito se na počátku listopadu 1944 neúspěšně pokusili o přechod hranice, načež se 6. listopadu vrátili domů a nedlouho poté byli zatčeni gestapem. Olomoucké gestapo se ve spolupráci s velením v Brně (příslušníci olomouckého gestapa shodně vypovídali, že se jednalo o přímý rozkaz z brněnské řídicí úřadovny) rozhodlo provést s ohledem na stejné postupy nacistického bezpečnostního aparátu na Slovensku a Valašsku dvě veřejné popravy pro zastrášení obyvatel.

Datum poprav byl stanoven na neděli 26. listopadu a tato represivní opatření měla být provedena v obcích Doloplazy a Charváty.³¹ Vedení nad těmito akcemi převzali oba vedoucí příslušníci gestapa osobně, *SS-Obersturmführer* Langer řídil exekuci v Doloplazích (podle zaměstnanců gestapa zde působila výše zmíněná

²⁸ BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*, s. 88-89.

²⁹ K problematice SNP viz např. SYRNÝ, Marek a kol. *Slovenské národní povstanie. Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2014.

³⁰ BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*, s. 93-94.

³¹ BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*, s. 94.

skupina majora Petráše)³² a vedoucí služebny *SS-Hauptsturmführer* Richard Heidan,³³ vedl popravu v nedalekých Charváttech. Doba vlastního provedení akcí byla stanovena na 8:00 hodin ráno a již den před akcí vyrazili do těchto vesnic příslušníci gestapa, aby určili vhodná místa pro vykonání poprav. Do Doloplaz vyrazil sám Langer, zaměstnanec vyslaný do Charvát není znám,³⁴ o celé záležitosti bylo uvědomeno místní četnictvo. V neděli ráno tedy vyrazila skupina zaměstnanců gestapa pod Langerovým velením (jednalo se o Mathiase Böhma, Emericha Friedla, Paula Hündgena a Aloise Bartla) do Doloplaz.³⁵ Spolu s nimi se na cestu vydalo několik dalších osob, konkrétně ozbrojený doprovod z řad *Ordnungspolizei* – OrPo, lékař dr. Barwig a pochopitelně i všichni odsouzení, jmenovitě František Medek, Oldřich Ječmínek a Alois Jánošík.³⁶ Zde již čekalo asi dvacet českých četníků pod velením vrchního strážmistra Kubiceho, títo muži uzavřeli okolí místa poprav veřejnosti³⁷ a Böhm s Friedlem měli připravit oprátky na Langerem dříve určených stromech. Následně začal Hündgen po jednom přivádět odsouzené a poté vykonal jejich popravu, asi po dvaceti minutách konstatoval Barwig smrt a četnictvo bylo Langerem pověřeno hlídáním těl, neboť zde popravení měli dle rozkazu viset 24 hodin, než bylo možné jejich těla sejmut.³⁸

³² ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výslech obviněného R. Heidana, KS v Olomouci, 22. I. 1947*, fol. 77.

³³ Heidan působil jako vedoucí olomouckého gestapa od 1. října 1942 do konce války. K jeho osobě podrobněji viz ČEŠÍK, Vojtěch. *Richard Heidan (1893-1947) a Franz Langer (1898-1947). Představitelé venkovní služebny gestapa v Olomouci*. Bakalářská práce. Olomouc, 2016.

³⁴ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 7.

³⁵ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výslech obviněného R. Heidana, KS v Olomouci, 22. I. 1947*, fol. 77.

³⁶ Například viz ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Antrag auf Einäscherung - Opis, 27. XI. 1944*, fol. 38.

³⁷ Vrchní strážmistr Josef Kubice (1892- ?) působil během války jako zástupce velitele četnické stanice ve Velké Bystřici, po válce zde působil na postu velitele stanice SNB. ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s J. Kubicem, SNB ve Velké Bystřici, 19. XI. 1946*, fol. 34.

³⁸ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 7.

2. Velká Bystřice

Již v letech 1941-1942 vznikala ve Velké Bystřici partyzánská skupina (dodatečně bývá někdy nazývána jako partyzánská skupina Sever), mezi její přední příslušníky patřili bratři Václav a Stanislav Mikoláškové a německý antifašista Walter Knappe. Již v tomto období se skupina postupně začíná ozbrojovat, především výrobou různých výbušnin a zápalných složí, nicméně organizovaně se začíná zapojovat do odbojové činnosti až během roku následujícího. Jednotliví členové začali postupně přecházet do ilegality. Jedním z prvních činů skupiny byl, po navázání kontaktu se sovětskými zajatci z továrny Moravia v Mariánském Údolí, pokus o zapálení administrativní budovy této firmy. Tento pokus byl neúspěšný, neboť se požár podařilo uhasit.³⁹ Někdy během dubna 1944 se W. Knappe uchýlil do usedlosti (tzv. palírny) rodiny Nyklů ve Velké Bystřici, kde našel úkryt. Z tohoto objektu se stala hlavní partyzánská základna, místo také později hraje významnou roli v rámci nacistických represivních opatření. Na podzim roku 1944 je rozhodnuto o přesunutí skupiny do Beskyd, Po navázání kontaktu s partyzánskou brigádou Jana Žižky se skupina vrátila se zbraněmi a velitelem Sašou Nikolským (jednalo se o bývalého sovětského zajatce) do okolí Velké Bystřice a zde působila až do února 1945. V noci z 21. na 22. února došlo ke dvěma dalším neúspěšným pokusům o sabotáže, nicméně skupina byla zadržena hlídkou Volkssturmu, která partyzány předala olomouckému gestapu.⁴⁰

Hned téhož dne (Heidan i Langer na rozdíl od Bartoše uvádí jako datum provedení akce až den následující, tj. 23. únor 1945)⁴¹ se vypravila do Velké Bystřice skupina cca 10 zaměstnanců gestapa pod Langerovým velením, k nimž byl přidělen oddíl přibližně 20 příslušníků Zbraní SS (*Waffen SS*).⁴² Příslušníci SS ihned obklíčili dům Nyklových, někteří příslušníci gestapa hlídali okna a dvůr usedlosti a asi čtyři zaměstnanci (kromě Langera se mělo jednat o Johanna Schlesingera, Franze Hausera

³⁹ BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*, s. 91-92.

⁴⁰ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 96-97.

⁴¹ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výslech obviněného R. Heidana, KS v Olomouci*, 22. I. 1947, fol. 77, resp. ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci*, 18. X. 1945, fol. 7.

⁴² ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech svědka K. Raunera, KS v Olomouci*, 23. VIII. 1946, fol. 17.

a Wilhelma Kittela) se připravovali ke vstupu do objektu. Poté co jim otevřela Jiřina Nyklová (v této době těhotná) a prohlásila, že kromě ní a její matky se v domě nikdo nenachází, přikázal Langer provést důkladnou domovní prohlídku.⁴³

Po negativních výsledcích hledání v přízemí domu se skupina vydala prověřit půdu, odkud se najednou ozvala střelba, dávkou ze samopalu byl zasažen Schlesinger, který na místě zahynul, a Jiřina Nyklová, kterou sem příslušníci gestapa spolu s její matkou vzali jako lidský štít. Nyklová se střelnou ránou v břicho utekla z půdy a její matka byla přinucena vyjednávat s partyzány, nicméně vyjednávání neměla žádný výsledek a přestřelka pokračovala. Langer tedy nejprve rozkázal odtáhnout tělo Schlesingera, načež dal řidiči gestapa Kukelkovi rozkaz o vhození několika ručních granátů na půdu s cílem partyzány eliminovat. Následkem explozí granátů vzplála střecha celého domu Nyklových. Kriminálním tajemníkem Hauserem byl při pokusu o únik z hořící půdy postřelen Knappe.⁴⁴ Po uhašení požáru objevili příslušníci gestapa na půdě tři ohořelá těla, podle následného vyšetřování byla identifikována jako těla Václava Mikoláška, velitele Nikolského a sovětské parašutistky Valji Najkomové.⁴⁵ Oba přeživší (Knappe a Nyklová) byli po ošetření dopraveni do Olomouce. Spolu se Schlesingerovým tělem je do Olomouce odvezl Richard Heidan, který do Velké Bystřice přijel po ukončení akce. Oba byli umístěni do vazby, kde po několika dnech zemřeli. Okolnosti jejich smrti jsou nejasné, neboť Heidan sice zakázal jejich převoz do nemocnice (zákaz ošetřování zajatých partyzánů měl přijít z řídicí úřadovny v Brně),⁴⁶ nicméně dle jiných výpovědí měl Knappe zemřít ve vězení asi tři dny po akci, následkem čehož se Nyklová psychicky zhroutila a oběsila se ve své cele.⁴⁷

⁴³ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 7-8.

⁴⁴ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 7-8.

⁴⁵ BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*, s. 97.

⁴⁶ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výslech obviněného R. Heidana, KS v Olomouci, 22. I. 1947*, fol. 77.

⁴⁷ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Výslech svědka K. Raunera, KS v Olomouci, 23. VIII. 1946*, fol. 18.

3. Přerov

1. května roku 1945 se v Přerově před radnicí začali scházet místní obyvatelé a jedním z hlavních témat diskuze byly nepřesně interpretované zprávy ze spojeneckého rozhlasu, které informovaly o tom, že některé jednotky německé armády na západní frontě se začaly vzdávat a také se šířila zpráva o nabídce kapitulace, kterou již 28. dubna vznesl *Reichsführer-SS* (Říšský vedoucí SS) Heinrich Himmler Spojencům. Situace se začala postupně vyhrocovat, obyvatelstvo začalo strhávat německé nápisy, vyvěšovat československé vlajky a postupně docházelo k odzbrojování německých a maďarských vojáků, kteří se v této době v Přerově nacházeli. Vznikly dokonce dva různé národní výbory.⁴⁸ Celý problém byl rovnou hlášen dálkopisem brněnské úřadovně, jejíž zaměstnanci byli před blížící se frontou evakuováni do Jihlavy,⁴⁹ a dostal se až k říšskému ministru K. H. Frankovi do Prahy. Netrvalo již dlouho a celé povstání bylo potlačeno spojenými jednotkami německé armády, oddílů *Ordnungspolizei*, příslušníků gestapa a také jedné roty kozáckého praporu *Feuermitter* a následně byl v celém městě vyhlášen výjimečný stav. Ještě téhož dne večer nařídil telefonicky K. H. Frank zatčení a popravy všech účastníků povstání. Přímé velení v této operaci získal vedoucí brněnského gestapa a velitel bezpečnostní policie na Moravě Max Rausch, který do Přerova přijel v doprovodu zaměstnanců Koslowského a Armbrechta kolem poledne následujícího dne. Následovala zatčení a výslechy asi 100 osob, z nichž bylo 21 odsouzeno k trestu smrti, zbytek byl propuštěn. Nutno dodat, že v této době byl Rausch i vedoucí olomouckého gestapa v podnapilém stavu: „*Asi o 15. hod. přijel osobním autem z Jihlavy velitel SS-Obersturmbannführer Rausch, který dle sdělení jeho řidiče již nebyl v úplně střízlivém stavu. [...] Chci ještě podotknouti, že žádný ze jmenovaných SS-Führerů sobě nepřečetl protokoly s obviněnými sepsané a jelikož během porady všichni statečně popíjeli, byl rozsudek mezi zadrženými lidmi vynesena pod vlivem alkoholu a nikoliv podle povahy spáchaných činů.*“⁵⁰ Technické provedení tohoto vyšetřování a následně hromadné

⁴⁸ KOPEČEK, Pavel. Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943-1945, s. 199-202.

⁴⁹ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 8.

⁵⁰ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výpis z protokolu s K. Raunerem, OÚ STB v Olomouci, 12. XI. 1946*, fol. 26.

exekuce odsouzených mělo na starosti olomoucké gestapo, *SS-Obersturmführer* Langer byl pověřen velením nad touto popravou přerovských občanů.⁵¹

Odsouzení (Josef Bezszlezina, Jaroslav a Matylda Dokládalovi, Karel Ertl, Ladislav Kellner, Rudolf Klíma, Hynek Kokojan, Emil Kovařík, Antonín Král, Jan Machovec, Jaroslav Motáň, Josef Novotný, Jan Sedlák, Hynek Smolka, JUDr. Čestmír Sobola, Jan Švehlák, Otakar Valenta, Hynek Vlček, František Vitásek, JUC. Josef Zapletal a Václav Zmeškal)⁵² byli večer téhož dne převezeni na olomouckou střešnici v Lazcích. S nimi sem byli odvezeni dva dříve zatčení odbojáři (Miroslav Tichý a Zdeněk Kříž), tito muži měli před exekucí vykopat hromadné hroby. Odsouzení museli odevzdat osobní věci a svléknout svrchní oděv. Vlastní popravy následně prováděli střelbou ze samopalů zaměstnanci Johann Rimkus, Franz Michálek a Gottlieb Loibner. Popravám byli přítomni i příslušníci Kotter, Hauser, Hündgen a Karel Duchoň (tito nicméně měli podle Raunerovy poválečné výpovědi střítet také: *„Dle sdělení Kotterova zúčastnili se střelby vězňů na Lazcích tito členové gestapa: Rimkus, Hündgen, Michalek, Hauser, jistý feldwebel německého vojenského vězení a Kotter sám. Kotter prý pouze proto, že mu bylo odsouzených líto, jelikož ze strany gestapáků bylo tak špatně střídáno, že dokonce jeden postřelený četník ještě ze šachty volal: ‚Zastřelte mne, já nejsem mrtev.‘“*).⁵³ Po zastřelení posledního z odsouzených popravil Loibner i oba vězně z Olomouce, hromadný hrob byl zaházen hlinou a všechny osobní věci i oblečení byly spáleny.⁵⁴ Na další den byla připravována poprava dalších cca 20 lidí, kteří byli dopraveni do vazby v Olomouci, nicméně rozkaz k provedení exekuce z důvodu přerušení telefonického spojení mezi Jihlavou a Olomoucí nepřišel. Ve vazbě odsouzení zůstali až do 6. května, kdy se olomoucké gestapo stahovalo před postupující frontou do Jihlavy, a poté byli propuštěni.⁵⁵

⁵¹ K problematice přerovského povstání podrobněji viz např. zmíněné práce P. Kopečka.

⁵² FIALA, Jiří. Z historie katovského řemesla v Olomouci. III. Popravy v Olomouci za nacistické okupace v letech 1939 - 1945 a během činnosti zdejšího Mimořádného lidového soudu v letech 1945 - 1948, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 298, 2009, s. 67-68.

⁵³ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výpis z protokolu s K. Raunerem, OÚ STB v Olomouci*, 12. XI. 1946, fol. 26.

⁵⁴ FIALA, Jiří. Z historie katovského řemesla v Olomouci, s. 67.

⁵⁵ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci*, 18. X. 1945, fol. 9.

Poválečný osud a ohlas v tisku

Jak již bylo naznačeno, příslušníci gestapa byli z Olomouce evakuováni 6. května 1945, nicméně přípravy k této akci byly dlouhodobějšího rázu. Například většina spisového materiálu, především se jednalo o osobní spisy jednotlivých zaměstnanců, byla v říjnu roku 1944 odvezena do Brna, zbytek dokumentů (kartotéky, udání a podobně) byl spálen přímo v Olomouci na nádvoří věznice 2. nebo 3. května 1945. Asi v 18:00 hodin⁵⁶ tedy vyjela poměrně velká kolona automobilů (9 nebo 10 osobních automobilů, rozhlasový vůz, tři malé dodávky a pětitonový nákladní automobil) směrem na Svitavy a zastavila se až v Poličce, kde celá skupina přenocovala.⁵⁷ Druhý den pokračovala v cestě do Jihlavy, kde se spojila se zaměstnanci gestapa z Brna, Přerova, Ostravy a dalších, načež celá výprava vyrazila směrem dále na západ, konkrétně do Tábora. Konec války je zastihl ve Vimperku (dle Langerera došlo k zatčení Američany až v bavorském městě Freyung cca 15 km za hranicemi),⁵⁸ kde se všechen zbývající personál gestapa z této skupiny (až na posádky několika vozů, které se porouchaly po cestě) vzdal americké armádě.⁵⁹

Asi o týden později byli zaměstnanci gestapa předáni Rudé armádě a následně československým úřadům. Langer byl spolu s dalšími předán zpět do Olomouce a následně začalo jeho poválečné vyšetřování, které se protáhlo až do začátku roku 1947. 21. ledna 1947 byl veřejným žalobcem O. Boháčem předán Mimořádnému lidovému soudu v Olomouci návrh obžaloby, v němž byl Langer obviněn podle § 2, § 5/1a, 2a, § 7/1 retr. zákona.⁶⁰ Hlavní přelíčení s Langerem se následně konalo 20. března 1947, bylo zahájeno v 10:25 hodin, soudu předsedal JUDr. Jaroslav Matura, soudci z lidu byli Jan Gabrlík, Arnošt Tománek, František Řehořka a Vladimír Müller, obžalovanému byl přidělen obhájce JUDr. Vladimír

⁵⁶ ABS Praha, fond 302, sign. 302-1-121, *Protokol s R. Heidanem, NBS v Olomouci, 20. IX. 1945*, fol. 13.

⁵⁷ ABS Praha, fond 302, sign. 302-1-121, *Protokol s R. Heidanem, NBS v Olomouci, 20. IX. 1945*, fol. 13.

⁵⁸ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný s F. Langerem, NSB v Olomouci, 18. X. 1945*, fol. 9.

⁵⁹ ABS Praha, fond 302, sign. 302-1-121, *Protokol s R. Heidanem, NBS v Olomouci, 20. IX. 1945*, fol. 13.

⁶⁰ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Návrh obžaloby, Veřejný žalobce u MLS v Olomouci, 21. I. 1947*, fol. 54.

Rozsypal.⁶¹ I přes množství svědectví, která hovořila v Langerův prospěch (například ve věci výše zmíněného Václava Krempla, dále ve věci propuštění jistého poručíka Kvapila a dalších),⁶² byl obžalovaný shledán vinným ve všech bodech obžaloby a odsouzen k trestu smrti oběšením. Rozsudek byl jednomyslně schválen a vyneseno v 14:10 hodin,⁶³ načež byl obžalovaný odveden zpět do vazby. Trest byl posléze vykonán neveřejně o dvě hodiny později na nádvoří věznice Krajského soudu v Olomouci. V 16:25 hodin konstatoval soudní lékař MUDr. Evžen Prachař smrt.⁶⁴ Jedinou zmínku o procesu s Franzem Langerem a o jeho popravě lze nalézt v deníku *Osvobozený našinec*, v němž se nachází stručně a citově nezabarvený článek o přelíčení a vykonání trestu smrti, jedná se v podstatě jen o parafrázi rozsudku.⁶⁵

Závěrem

Kriminální inspektor Franz Langer patřil mezi zkušené vyšetřovatele s mnohaletou policejní praxí, navíc byl dle svých kolegů popisován jako velmi spolehlivý a pečlivý úředník.⁶⁶ Dokonce byl na rozdíl od vedoucího služebny Heidana mezi svými podřízenými velice oblíbený až kamarádský.⁶⁷ Co se týče Langerova členství v NSDAP (potažmo v SS), dá se s velkou pravděpodobností předpokládat, že ho ke vstupu do strany vedly pouze kariérní důvody, tento jev není mezi úředníky gestapa nijak neobvyklý.⁶⁸ Tato apolitičnost stojí v protikladu k všeobecně zažitě představě úředníka gestapa jakožto zapáleného fanatického nacisty. Ohledně kariérního postupu není bez zajímavosti, že se Langer jakožto sudetský Němec vypracoval až na zástupce

⁶¹ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Hlavní přelíčení s F. Langerem, MLS v Olomouci, 20. III. 1947*, fol. 70.

⁶² ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Hlavní přelíčení s F. Langerem, MLS v Olomouci, 20. III. 1947*, fol. 70-72.

⁶³ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Poradní protokol, MLS v Olomouci, 20. III. 1947*, fol. 75.

⁶⁴ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Protokol sepsaný u MLS v Olomouci, 20. III. 1947*, fol. 77.

⁶⁵ Gestapák Langer popraven, *Osvobozený Našinec*, 21. března 1947, s. 5.

⁶⁶ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Protokol s R. Heidanem, NSB v Olomouci, 12. VII. 1945*, fol. 39.

⁶⁷ ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47, *Výslech svědka K. Raunera, KS v Olomouci, 15. I. 1947*, fol. 75.

⁶⁸ McDONOUGH, Frank. *Gestapo: Mýtus a realita Hitlerovy tajné policie*. Praha: Vyšehrad. 2017, s. 59-60.

vedoucího služebny, tato praxe není tak obvyklá, sudetští Němci ve většině případů tvořili řadový personál služeben v Protektorátu (řadoví úředníci, tlumočníci, řidiči,...) a do vedení služeben byli ve většině případů dosazováni říšští Němci. Nicméně předpokládám, že Langer byl jako zkušený úředník, který navíc působil většinu své policejní kariéry ve Vídni, brán jako vhodný kandidát na tuto pozici.

Co se týče dalších možných směrů bádání, na svoji studii čeká především zpracování olomoucké služebny gestapa jako celku (ať již z hlediska personálního obsazení služebny, řešených kauz,...), stejně tak by si další bádání zasloužila například výše zmíněná problematika spolupracovníků gestapa, toto téma také zatím není ani zdaleka vyčerpáno.

Seznam pramenů a literatury

Literatura

ADAMEC, Václav. *Otto Koslowski. Případová studie k dějinám nacistického bezpečnostního aparátu na Moravě*. Bakalářská práce. Brno, 2010.

BARTOŠ, Josef. *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*. Olomouc: Danal, 1997. ISBN 80-85973-29-4.

BIMAN, Stanislav, Lydia BAŠTECKÁ a Marie BRETLOVÁ. *Kdo byl kdo v říšské župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. Litoměřice: Státní oblastní archiv, 2008. ISBN 978-80-254-3039-2.

ČERNÝ, Vladimír. *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944-1945*. Disertační práce. Brno, 2006.

ČEŠÍK, Vojtěch. *Richard Heidan (1893-1947) a Franz Langer (1898-1947). Představitelé venkovní služebny gestapa v Olomouci*. Bakalářská práce. Olomouc, 2016.

FIALA, Jiří. Z historie katovského řemesla v Olomouci. III. Popravy v Olomouci za nacistické okupace v letech 1939 - 1945 a během činnosti zdejšího Mimořádného lidového soudu v letech 1945 - 1948, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 298, 2009, s. 61-86.

HOFMANOVÁ, Vendula. *SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling (1909-1947). Vedoucí Gestapa v Olomouci (1940-1942), Kladně (1943-1944) a Táboře (1944-1945)*. Bakalářská práce. Olomouc, 2016.

KOPEČEK, Pavel. *Cílem byla svoboda: odbojové hnutí na Přerovsku, Kojetínsku, Hranicku a Lipnicku v období nacistické okupace v letech 1939-1945*. Praha: Epocha, 2015. ISBN 978-80-7425-285-3.

KOPEČEK, Pavel. *Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943-1945, Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov: Zemský archiv v Opavě et al., 2010. ISBN 978-80-86388-83-0, s. 182-230.

KOPEČEK, Pavel: *Přerovsko v období nacistické okupace - některé hospodářské, politické, vojenské a bezpečnostní aspekty vývoje v tomto období, Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov: Zemský archiv v Opavě et al., 2010. ISBN 978-80-86388-83-0, s. 134-146.

McDONOUGH, Frank. *Gestapo: Mýtus a realita Hitlerovy tajné policie*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN:978-80-7429-742-7.

MOLLO, Andrew. *Uniforms of the SS. Vol. 1: Allgemeine SS 1923-1945*. London: Historical Research Unit, 1991. ISBN 1-872004-90-3.

PAUL, Gerhard a Klaus-Michael MALLMANN, ed. *Gestapo za druhé světové války: "domácí fronta" a okupovaná Evropa*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1856-4.

SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v čes. zemích 1938-1945*. Praha: Naše vojsko, 1986.

SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-254-9.

SYRNÝ, Marek a kol. *Slovenské národné povstanie. Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2014. ISBN 978-80-89514-30-4.

VORLÄNDER, Herwart. *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*. Boppard am Rhein: De Gruyter Oldenbourg, 1988. ISBN 13 3486418743.

Archivy

Archiv bezpečnostních složek Praha, fond 52, sign. 52-84-5, *Jmenný seznam příslušníků gestapa*.

Archiv bezpečnostních složek Praha, fond 302, sign. 302-1-121, *Protokol s R. Heidanem, NBS v Olomouci, 20. IX. 1945*.

Archiv bezpečnostních složek Praha, Kartotéka příslušníků německých bezpečnostních složek Abwehr, Gestapo a Sicherheitsdienst, *Karta F. Langera*.

Bundesarchiv Berlin, SSO, sign. SSO74A, *R. Heidan* (kopie).

Osobní sbírka Rudiho Claeje. *CROWCASS detention list 14* (digitální kopie).

Vědecká knihovna v Olomouci, *Osvobozený Našinec*, 21. března 1947.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond MLS Olomouc, č. kart. 171, sign. LS 102-47.

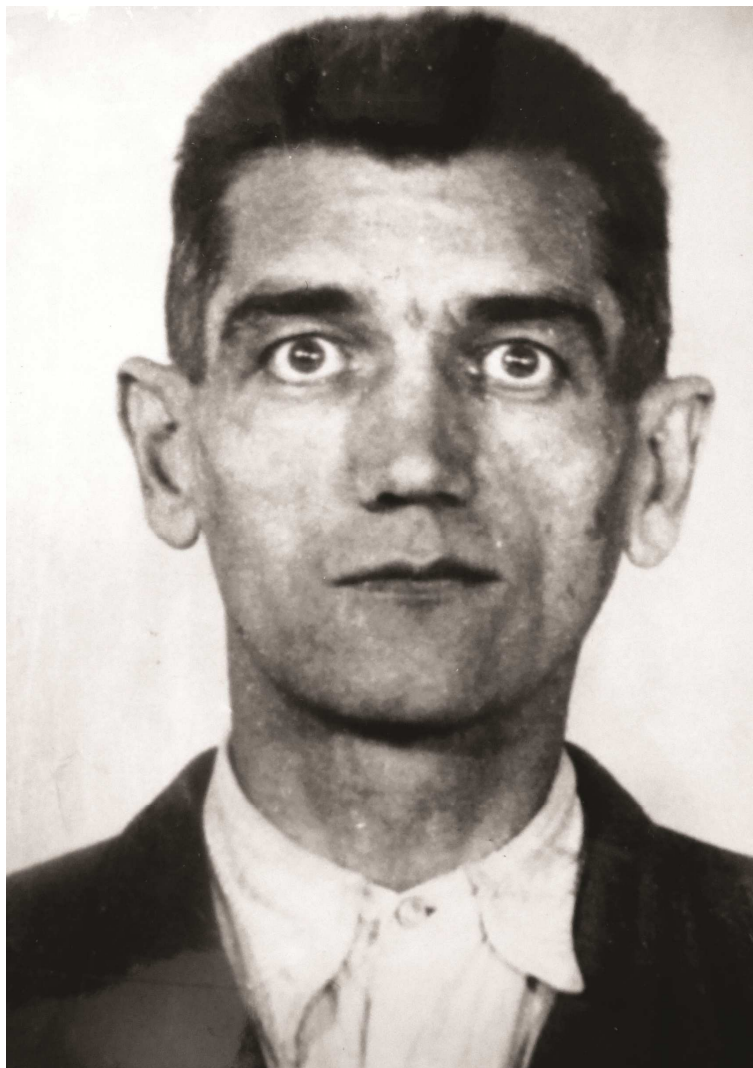
O autorovi

*Bc. Vojtěch Češík (*1994 v Poličce)*. V současné době je studentem navazujícího magisterského studia historie na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, zabývá se nacistickým represivním aparátem na území Protektorátu Čechy a Morava.

e-mail: vojtechcesik@gmail.com

Přílohy

Příloha č. 1: Fotografie Franze Langerera (zdroj: osobní archiv J. Padevěta)

MEMO 2017/1

Příloha č. 2: Langerova karta NSDAP, přední strana (zdroj: ABS Praha, Kartotéka příslušníků německých bezpečnostních složek Abwehr, Gestapo a Sicherheitsdienst, Karta F. Langer).

Kreis	Ortsgruppe und Wohnort	ab				
Glm	NSD.: Wien Olmütz I R.L. 23.10.40	22 NOV 40				
Name: L a n g e r Franz Beruf: Insp. Wohnort: Olmütz, Martin Lutherstr. 2/9 Geb.-Datum: 16.1.08 Geb.-Ort: Nikolsburg						
<table border="1"> <tr> <td data-bbox="197 810 572 858">Mitgl.-Nr. 6 123 142</td> <td data-bbox="572 810 958 858">Eintritt: 1.5.38</td> </tr> <tr> <td data-bbox="197 858 572 890">Pl.-Nr.</td> <td data-bbox="572 858 958 890">Geb.-Nr.</td> </tr> </table>			Mitgl.-Nr. 6 123 142	Eintritt: 1.5.38	Pl.-Nr.	Geb.-Nr.
Mitgl.-Nr. 6 123 142	Eintritt: 1.5.38					
Pl.-Nr.	Geb.-Nr.					
Austritt: Anbel. verzogen: Gestorben: Ueberwiesen an Gau: Ausschluß:						

Příloha č. 3: Rozsudek F. Langerera (zdroj: ZAO-OI, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Rozsudek, MLS v Olomouci, 20. III. 1947*, fol. 76).

Jménem Republiky!

Mimořádný lidový soud v Olomouci uznal dne 20. března 1947. po hlavním veřejném přelíčení takto právem:

Obžalovaný František Langer,

nar. 16. 1. 1898. v Mikulov, ženatý býv. Inspektor gestapa v Olomouci, nyní ve vazbě, jest vinen, že v době zvýšeného ohrožení republiky:

I./ od března 1939 do května 1945 v Olomouci a jinde byl:

a/ členem a velitelem, totiž Obersturmführerem SS,

b/ členem, totiž kriminálním inspektorem gestapa, tedy organisace podobné povahy, jako jsou ty, které jsou v § 2 retr. zák. výslovně jmenovány,

II./ ve službách a v zájmu Německa dopustil se zločinu vraždy podle §§ 134, 136 tr. z. tím, že spolu s dalšími gestapáky jako spolupachateli proti osobám dále uvedeným v tom úmyslu, aby je usmrtil, takovým způsobem jednal, zejména k vraždě sám vrahy sjednal, k provedení vraždy příkaz dal a její provedení sám řídil, že z toho povstala smrt oněch osob, a to:

1./ dne 26. XI. 1944 v Doloplazích Františka Medka, Vojtěcha Ječmínka⁶⁹ a Aloise Janošíka,

2./ dne 22. II. 1945 ve Velké Bystřici ruského poručíka, ruské parašutistky a Václava Mikoláška,

3./ dne 15. III. 1945 v Nové Dědině Bohumila Rajtra,

4./ dne 2. V. 1945 v Olomouci-Lazcích smrt 21 osob jako účastníků povstání v Přerově dne 1. V. 1945 a to Jana Švehlíka, Ladislava Kellnera, Rudolfa Klímy, Emila Kovaříka, Josefa Zapletala, Josefa Novotného, Matyldy Dokládalové, Jana Sedláka, Hynka Smolky, Jana Machovce, Josefa Bezszleziny, Otakara Valenty,

⁶⁹ Uvedené jméno Vojtěch je chybné, dotyčný se jmenoval Oldřich, viz výše.

*Jaroslava Motáně, Rad. Zmeškala, Františka Vitáska, Hynka Pokoja, Antonína Krále, Jaroslava Dokládala, Dr. Čestmíra Soboly, Hynka Vlčka, Karla Ertla a dvou dalších nezjištěných mužů,*⁷⁰

*5./ počátkem dubna 1945 v Olomouci Františka Krchy a Miroslava Minaříka, u nichž dal příkaz, že tito dva nesmějí živi z gestapa vyjítí,*⁷¹

III./ v zájmu a ve službách nepřítelů t.j. Německa dopustil se zločinu veřejného násilí vydíráním dle § 98 b/ tr.z.tím, že v říjnu 1944 v Olomouci pohrozil Janu Langovi, že zničí jeho rodinu a jeho 3 děti dá dopravit do koncentračního tábora, tedy ujmou na svobodě jeho rodiny, aby na něm vynutil, aby po svém propuštění z gestapa pátral po partyzánu Rajmundu Typnerovi a neuprchl, při čemž pohrůžka byla taková, že se jí v tom, komu vyhrožováno bylo hledíc na okolnosti a osobní povahu jeho i na důležitost ale, jímž bylo hrozeno, mohla vzbuditi důvodná obava,

IV./ v součinnosti s jinými ve službách a v zájmu nepřítelů, tj. Německa způsobil ztrátu svobody většího počtu obyvatel republiky:

1./ od r.1939 do května 1945 v Olomouci zejména podpisováním konečných návrhů na dodání osob do koncentračního tábora ztrátu svobody nejméně 300 osob, obyvatel to republiky,

2./ přímou účastí při zatýkání:

a/ v r. 1940 v Brodce u Přerova ztrátu svobody asi 50 osob,

b/ na podzim 1942 a počátkem r. 1945 v Hluchově ztrátu svobody dalších asi 20 osob,

⁷⁰ Jednalo se o Miroslava Tichého a Zdeňka Kříže. Tito dva zatčení odbojáři sem byli převezeni z Olomouce-Hodolan, viz výše.

⁷¹ Pro tuto skutečnost neexistují žádné důkazy, kromě svědecké výpovědi Viléma Hyži, který s dozorcem Mattlem dva výše zmíněné mladíky oběsil, se zmínka o Langerově zodpovědnosti za tento čin nevyskytuje v žádné jiné výpovědi, Heidan dokonce dodává: „[...] je vyloučeno, aby dal rozkaz k oběšení Krchy a Minaříka.“ Viz ZAO-OL, fond MLS Olomouc, č. kart. 170, sign. LS 85-47, *Hlavní přelíčení s F. Langerem, MLS v Olomouci, 17. IV. 1947, fol. 72*

MEMO 2017/1

Vesměs to ad a/ a b/ obyvatel republiky,

čímž spáchal zločiny podle § 2, § 5, odst. 1a/, § 5, odst. 2a/, § 7, odst. 1 retr. zák.

Za to se odsuzuje

Podle § 5, odst. 1b/ retr. zák. s ohledem na § 34 tr. z k trestu smrti.

Podle § 14 lit. a/ retr. zák. ztrácí obžalovaný občanskou čest navždy.

Podle § 14 lit. c/ retr. zák. propadá jmění obžalovaného ve prospěch státu.

Podle § 389 tr. ř. jest obžalovaný povinen nahraditi útraty trestního řízení.

Mimořádný lidový soud v Olomouci,

dne 20. března 1947

Polášková

Matura

Usnesení:

Útraty nedobytné.

Sběrné středisko Bedřichov v letech 1945–1947 aneb Internovní zařízení pro Němce na Havlíčkovobrodsku / Internment camp Bedřichov in the years 1945-1947 or Detention camp for Germans in the Havlíčkův Brod region

Jan Karel

Abstrakt

Tato studie pojednává o sběrném středisku v Bedřichově v tehdejším politickém okrese Havlíčkův Brod. Toto zařízení vzniklo v roce 1945 a svoji činnost ukončilo roku 1947. Sloužilo výhradně pro internaci osob německé národnosti, na které se vztahovalo poválečné vysídlení. Studie se především zabývá činností tohoto střediska, jeho vnitřní správou a životem uvnitř.

Abstract

The present study deals with the internment camp in Bedřichov in former political district Havlíčkův Brod. This facility arose in the year 1945 and ended its activity in the year 1947. It served solely for the detention of the persons of German nationality affected by the post-war expulsion. The study deals, in particular, with the activity of this camp, its internal management and life inside.

Klíčová slova: Havlíčkovobrodsko, odsun, Němci, sběrné zařízení, českoněmecké vztahy.

Keywords: Region Havlíčkův Brod, expulsion, Germans, internment camp, Czech-German relations.

Úvod

V této krátké studii budu popisovat sběrné středisko Bedřichov určené pro internaci německé populace, která měla být vysídlena bezprostředně po konci druhé světové války. Práce je tedy situována do let 1945–1947 v tehdejším politickém okrese Havlíčkův Brod a mapuje spíše „organizovaný“ odsun. Při tomto bádání se nabízí využití komparativního přístupu, neboť zkoumaný politický okres měl dvě části. V jedné z nich byl německý živel dominantní. Příklad pro tuto část může být okolí Štoků, jejichž podstatná část zasahovala do tzv. jihlavského národnostního ostrova. V druhé části, tedy v okolí Polné a Havlíčkova Brodu, byl spíše v menšině.

V politickém okrese Havlíčkův Brod byla celkem tři zařízení pro internaci civilních Němců⁷² (Bartoušov, Bedřichov, Štoky). Z důvodu rozsahu práce nebudu brát v potaz internační tábory pro německé válečné zajatce, i když by určitě také stály za systematické probádání. Pro účely této studie také pomínu zbylá dvě civilní střediska v Bartoušově a Štokách.

Hlavním předmětem zájmu je ozřejmit fungování střediska. Nejprve se zaměřím na to, jak vlastní středisko vůbec vypadalo, z kolika bylo tvořeno částí atp. Po této úvodní pasáži objasním činnost dozorců a personálu střediska. Nejvíce mě zajímá, jací lidé tyto činnosti vykonávali a co bylo jejich pracovní náplní. Neopomenu ozřejmit chod střediska a život uvnitř. Dále popíši sociální, hygienické a zdravotnické zázemí. Jedna z pasáží práce je věnována stravování. Studii zakončím problematikou likvidace střediska, včetně statistických údajů o počtech Němců prošlých střediskem. Pro přehlednost práce jsem vytvořil několik přehledových tabulek.

Příspěvek je převážně založen na archivním výzkumu a opírá se o archivní materiály z následujících archivů: Státní okresní archiv (SOKA) Havlíčkův Brod, SOKA Jihlava, Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha/Kanice, Národní archiv (NA) a Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR). Získané poznatky byly doplňovány a konfrontovány s odbornou literaturou.⁷³ Ve studii vycházím zejména

⁷² Po druhé světové válce existovaly tři typy středisek určených pro Němce. Jednalo se o internační – pro osoby, které měly soudit mimořádné lidové soudy, sběrné – pro osoby určené k odsunu, pracovní – pro Němce určené na práci.

⁷³ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945–1947*. Praha, 1991.

z oficiálních pramenů, neboť prameny osobní povahy se prakticky nedochovaly. Prameny úřední provenience nepodávají svědectví o mnohdy žalostných podmínkách a chování dozorců ve střediscích. Jsem si vědom úskalí úředních dokumentů a jednostranného pohledu, který přináší. Pro výzkum svědectví „z druhé strany“ se nabízí metoda orální historie. Ovšem zde se naskytl problém s absencí pamětníků, kteří byli ve středisku internováni. Příslušní pamětníci totiž byli vysídleni nebo již zemřeli, proto jsem tuto metodu nemohl aplikovat, ačkoliv by svědectví narátorů přispělo k lepšímu porozumění života internovaných Němců.

Výzkumu vysídlení se věnují čeští i němečtí badatelé. Od německých badatelů, kteří nazírají na problematiku nezaujatě, je třeba odlišit „vysídlenecký“ diskurs. Mezi představitele nezávislého diskursu můžeme zařadit např. Detlefa Brandese⁷⁴ či manželé Hahnovi.

Pro výraznou objektivitu je třeba vyzdvihnout práci manželů Hahnových.⁷⁵ Jejich dílo *Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legeden, Mythos, Geschichte*⁷⁶ vyšlo již v roce 2010 a doposud nebylo přeloženo do češtiny.⁷⁷ Ve své práci kritizují

STANĚK, T. *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu - srpnu 1945*. Praha, 1996.

STANĚK, T. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha, 2005.

STANĚK, T. *Tábory v Českých zemích 1945–1948*. Opava, 1996.

GLASSHEIM, Eagle. *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh, 2016.

KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti: „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha, 2015.

GLASSHEIM, Eagle. *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh, 2016.

KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti: „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha, 2015.

⁷⁴ BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhlášení 1938–1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha, 2002.

⁷⁵ HAHN, Eva. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Praha, 1996.

HAHN, E. – HAHN, Hans. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Praha, 2002.

⁷⁶ HAHN, E. – HAHN, H. *Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legeden, Mythos, Geschichte*. Paderborn – München – Wien – Zürich – Schöningh, 2010.

⁷⁷ K této monografii manželů Hahnových viz ŠAFAŘÍK, Petr. *Mýty a legendy o nuceném vysídlení Němců. Zásadní analýza německého „vzpomínání a zapomínání“*. In *Soudobé dějiny* 20, 2013, č. 3, s. 415 – 444.

nadsazené počty německých obětí během tzv. „divokého“ odsunu a nabádají k větší verifikaci pramenů.

Při provádění metody orální historie se oba badatelé nespokojili pouze s výpověďmi narátorů, neboť prý vedou k vytváření mýtů a legend. Totéž je možné pozorovat v českém prostředí, kde v pracích opírajících se pouze o výpovědi pamětníků vzniká větší obraz nenávisti k Němcům.

2. Konec války na Havlíčkovodsku

Těžko si dnes naše generace představí silnou nenávist ke všemu „německému“, která se nejvíce projevila bezprostředně po konci války. Stejně tak si stěží představíme, jak se museli cítit nevinní, na kterých bylo během pohnutých květnových dnů pácháno násilí. Dlouhých šest let pod patronátem Třetí říše si zkrátka vybralo svou daň a ze sousedů z jedné obce byli rázem nepřátelé na život a na smrt. Německé etnikum usídlující se v českých zemích už ve 13. století mělo být během procesu tzv. „národní očisty“ vysídleno za hranice Československa. Nejinak tomu bylo i na Havlíčkovodsku.⁷⁸

Město Havlíčkův Brod se nachází v Kraji Vysočina. Je vzdálené asi 23 km od krajského města Jihlava. Název Havlíčkův Brod pochází až z května 1945, kdy byl během tohoto revolučního období přejmenován. Zhruba od roku 1310 se město jmenovalo Německý Brod (*Deutschbrod*, též *Deutsch Brod*).⁷⁹ Prakticky až do roku 1422 byli Němci ve městě ve většině, avšak při obléhání města Janem Žižkou prchla převážná část německého obyvatelstva pryč a Německý Brod se stal „českým“ Německým Brodem.⁸⁰

V roce 1945 byl obnoven politický okres Havlíčkův Brod zhruba ve stejných hranicích jako před rokem 1939. Pouze připomínám, že politický okres byl tvořen

⁷⁸ Pojmem „Havlíčkovodsko“ myslím celý politický okres Havlíčkův Brod, který byl tvořen třemi soudními okresy (Havlíčkův Brod, Štoky, Polná).

⁷⁹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny, díl I/5: Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha, 1938, s. 1205.

⁸⁰ KVAŠ, Karel. *Husitská doba na Havlíčkovodsku v událostech a památkách*. Havlíčkův Brod, 1974, s. 11-13.

třemi soudními okresy: Havlíčkův Brod, Štoky a Polná. Politický okres čítal celkem 94 obcí. O zastoupení německého etnika z roku 1930⁸¹ pojednává následující tabulka.

Tabulka č. 1 Zastoupení německého etnika v soudních okresech z roku 1930⁸²

Soudní okres	Počet obyvatel	Z toho Němců	Procento Němců
Německý Brod	26 113	210	0,8 %
Štoky	17 007	7 739	45,5 %
Polná	8 444	169	2 %
CELKEM	51 564	8 118	15,74 %

Ve zkoumaném politickém okrese nebyl v roce 1930 německý živel dominantní. Vyšší procento Němců je patrné pouze v soudním okresu Štoky. To je dáno tím, že se tento okres nacházel v tzv. jihlavském národnostním ostrově, kde byli Němci dominantní. Další sčítání lidu proběhlo až v roce 1940 a už bylo plně v režii nacistických orgánů.

Tabulka č. 2 Komparace Němců v soudních okresech v letech 1930 a 1940

Soudní okres	Němci (1930) ⁸³	Němci (1940) ⁸⁴	Rozdíl
Německý Brod	210	1 109	899
Štoky	7 739	7 709	-30
Polná	169	250	81
CELKEM	8 118	9 068	950

⁸¹ Poslední předválečné sčítání lidu v Československu.

⁸² Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále jen fond č. 1799), sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen der Sudetenländer 1869-1940. Band III: Süd-Böhmen. Band V: Mähren.

⁸³ NA Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále jen fond č. 1799), sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen der Sudetenländer 1869-1940. Band III: Süd-Böhmen. Band V: Mähren.

⁸⁴ NA Praha, fond č. 1799, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v protektorátu k 1. 3. 1940 podle jednotlivých měst.

„Divoká“ fáze odsunu

Tzv. „divoký“ odsun není primárním tématem této práce, ale musím se o něm zmínit, protože bez něj by nebyla tato studie kompletní. To, co se dělo bezprostředně po konci druhé světové války, nemá v československých, ale ani světových dějinách obdoby. Na všechny Němce bez rozdílu padla kolektivní vina za válku a díky tomu se domácí obyvatelstvo po celé Evropě cítilo v právu se na německém etniku obohatit či si s ním jakkoliv jinak „vyřizovat účty“.

O „divokém“ odsunu lze hovořit ihned po skončení války až do srpna 1945, kdy proběhla Postupimská konference. Střízlivější odhady udávají, že během této fáze zemřelo 19 000-30 000 občanů německé národnosti.⁸⁵ Není proto divu, že někteří Němci před obavou z budoucnosti raději spáchali sebevraždu. Smrt vlastní rukou byl v této době celkem častý fenomén. Tuto cestu zvolilo během roku 1945 v českých zemích 5 558 Němců.⁸⁶ V politickém okrese Havlíčkův Brod došlo i k hromadným sebevraždám. Tyto případy jsou známy např. z Polné, Starých Hor, Šlapanova, Heroltic nebo z Jiřína.⁸⁷

V jihlavském národnostním ostrově probíhaly, jako po celém Československu, „vyčišťovací akce“ od veškerého německého živlu. V druhé půli května do Jihlavy zavítal ministr národní obrany (MNO) s členy 4. brigády 1. československého sboru ze SSSR. Tento sbor internoval zdejší Němce do určených táborů a od 9. června začalo jejich vysídlování k rakouským hranicím, kdy několikrát museli jít Němci pěšky. Odhaduje se, že takovýmto způsobem bylo vysídleno asi 10 000 Němců. Na vysídlování se osobně účastnil osvětový důstojník Juraj Julius Figura.⁸⁸ Později k tomuto aktu poznamenal: „*Urychleně jsme soustředili fašisty do*

⁸⁵ BRYANT, Chad. *Praha v černém: Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha, 2012, s. 221 – 224.

⁸⁶ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945–1947*. Praha, 1991, s. 55.

⁸⁷ BABKOVÁ, Teresa. Internace německého obyvatelstva během „divoké“ fáze nuceného vysídlení obyvatel německé národnosti, zrádců a kolaborantů z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků. In *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014, s. 328.

⁸⁸ Osvětový důstojník 3. praporu automatčků a průzkumného oddílu 4. československé brigády 1. československého armádního sboru v SSSR. Figura se osobně podílel na „vyčišťovacích akcích“ na Jihlavsku, Havlíčkovobrodsku a Třebíčsku. Zúčastnil se Slovenského národního povstání a podílel se na osvobození českých zemí a Slovenska – od Levoče do Prahy. Svým dopisem z dubna 1980

*lágru [...]. Kolem 15.000 fašistů muselo být urychleně izolováno a potom postupně vystěhováno do jimi (sic!) tolik zbožňované III. Říše. S odsuny jsme ale nečekali na žádnou, ba ani na Postupimskou konferenci. Muselo se jednat. Na akce fašistů, musely přijít akce nás – osvoboditelů.*⁸⁹ Z jeho vyprávění je jasný pevný a neměnný postoj k tehdejší Němcům i 35 let po konci války: „*Jinak se to nedá říci, než tak, že němečtí fašisté v Jihlavě byli opravd-dově (sic!) svině /ač nerad užívám silná slova/. Ani ženy z toho nevyjímaje.*⁹⁰

Mimo armády zde samozřejmě operovaly Revoluční gardy (RG), v čele s Antonínem Pěnkavou z Třeště. Jejich záběr se nesoustředil pouze na Jihlavsko, ale také na Havlíčkobrodsko a Třebíčsko.⁹¹

Ihned po konci války v Evropě se na Havlíčkobrodsku při „vyčišťovacích akcích“ podílela Rudá armáda, vojáci 4. brigády 1. československého armádního sboru, místní bezpečnostní složky a různá „revoluční“ uskupení.⁹² Při květnových akcích zemřelo mnoho sovětských a rumunských vojáků. Během „osvobozování“ mezi 9. – 11. květnem zahynuli v okolí Havlíčkova Brodu čtyři vojáci. Během posledního květnového týdnu zemřelo jedenáct vojáků. Jejich smrt byla velmi často spojená s konzumací alkoholu, kdy vojáci pak neodborně manipulovali se zbraní nebo byli zastřeleni svými nadřízenými kvůli mravním deliktům.⁹³

O brutalitě členů RG svědčí mj. případ z obce Kamenná (*Bergersdorf*, soudní okres Štoky). Na louce „Budínka“ mezi Kamennou a Dobronínem (*Dobrenz*, soudní okres Štoky) byla v roce 2010 nalezena v hromadném hrobě více jak stovka kostí, patřící prokazatelně třinácti mužům. O jejich smrt se postarali místní členové RG, když kolem 20. května 1945 tyto muže (místní sedláky německé národnosti) brutálně zavraždili zahradním náčiním na louce za vsí. Všichni žili v Československu už před

reagoval na článek, který vyšel v časopisu *Vlasta*. V tomto článku, podle jeho slov, došlo k překrucování historie, proto měl potřebu se k němu vyjádřit.

⁸⁹ Státní okresní archiv Jihlava (dále jen SOKA Jihlava), Drobné písemnosti jednotlivců – F, 390/1980-KO. Bojové akce na očistu Vysočiny od fašistů 1945/V-VI, s. 3 (1980).

⁹⁰ SOKA Jihlava, Drobné písemnosti jednotlivců – F, 390/1980-KO. Bojové akce na očistu Vysočiny od fašistů 1945/V-VI, s. 3 (1980).

⁹¹ STANĚK, T. *Poválečné „excesy“*, s. 52.

⁹² STANĚK, T. *Poválečné „excesy“* s. 195.

⁹³ DRAŠNER, František. *Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo*. Havlíčkův Brod, 2005, s. 124.

rokem 1939. Všechny oběti byly členové NSDAP, nepodařilo se však prokázat, že by během protektorátu prováděly akce proti republice. V čele RG stál Robert Kautzinger starší. „Rudý ďábel“, jak se Kautzingerovi přezdívalo v období, kdy vedl skupinu RG, pak po válce spolupracoval s StB.⁹⁴

Revoluční gardy zrušilo MNO k 30. červnu 1945,⁹⁵ ale některé „partyzánské“ skupiny nadále pokračovaly v „očišťování“ zejména pohraničních oblastí. Proto muselo MV vydat výnos ze 3. srpna 1945, kde nařizuje „úplnou likvidaci zbytku revolučních gard, partyzánských jednotek a jiných podobných skupin, které často svémocně zasahovaly do výkonu bezpečnostní služby...“. Akce v pohraničí pak byly svěřeny do rukou Sboru národní bezpečnosti (SNB).⁹⁶

3. Internační a sběrná střediska

V červnu 1945 se připravovaly plány na provádění odsunu Němců za hranice Československé republiky (ČSR). Postupné vysídlování měla provádět československá armáda, přičemž první měli být odsunuti tzv. říšští Němci (o „typech“ Němců pojednává tabulka č. 3). Pro zadržené Němce byla budována různá internační a další střediska, ve kterých se měli shromažďovat a čekat na vysídlení. Odhaduje se, že na celém území ČSR vzniklo celkem 1 215 záchytných táborů, 864 pracovních a cca 215 věznic. Životní podmínky v táborech byly dost často žalostné. Ve střediscích se obvykle nacházely i děti. Od 9. srpna bylo zakázáno internovat děti mladší čtrnácti let. Stravy bylo málo a sociální zařízení nebylo rovněž na vysoké úrovni. Pobyt internovaným nezpříjemňovali ani samotní dozorcí, kteří byli velmi často agresivní. Není proto divu, že zpočátku tyto podmínky v táborech způsobovaly vysokou úmrtnost.⁹⁷ Do konce roku 1945 se ustanovily tři typy středisek pro Němce:

- I. Internační – pro lidi, které měly soudit MLS,
- II. Sběrná – pro lidi, kteří měli být brzy odsunuti,

⁹⁴ VYBÍHAL, Jiří. *Jihlavsko ve stínu říšské orlice*. Jihlava, 2012, s. 103-124.

⁹⁵ STANĚK, T. *Odsun*, s. 62.

⁹⁶ Archiv bezpečnostních složek Praha (dále jen ABS Praha), fond č. 304 Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (dále jen fond č. 304.), sign. 304-4-1. Pokyny o zrušení partyzánské činnosti a RG ze dne 7. 11. 1945.

⁹⁷ STANĚK, T. *Odsun*, s. 64-69.

III. Pracovní – pro lidi, na které se vztahovala pracovní povinnost.⁹⁸

V prvních poválečných měsících museli Němci, ale také Maďaři, dodržovat určité vyhlášky, nařízení a směrnice. Předtím, než se vůbec dostali do některých ze středisek, museli mít rukáv opatřen bílou páskou, na které bylo viditelné písmeno „N“ (jako Němec). Postupně jim byl zabavován majetek. Veškeré potraviny byly na příděl. Pro tento účel byly zřízeny potravinové lístky. Říšská marka (RM) byla v srpnu upravena v poměru 10:1 ke Kčs. Dále byl zaveden např. zákaz uzavírat sňatek s Němcem či Němkou, zákaz navštěvovat československé školy, zákaz vycházení po určené hodině, sdružování se na veřejných místech atp. Práva Němců, respektive Maďarů byla velmi podobná těm židovským v Protektorátu. Pro osoby německé národnosti platila pracovní povinnost. Pro muže byl stanoven věk 14 až 60 let, pro ženy 14 až 55. Přidělené práci se nevyhnuli ani váleční zajatci.⁹⁹

V politickém okresu Havlíčkův Brod vzniklo několik středisek různého druhu. Největší střediska vznikla v Bedřichově, Štokách a Bartoušově. Další tábory, ale menší, byly zbudovány ve Smrčné, Dvorcích a Českém Šicendorfu. Nakonec zůstaly jenom tři největší tábory. V Bedřichovském byla zřízena i nemocnice. O okolnostech budování táborů v regionu a o dobovém diskursu svědčí článek v Rudém právu z 8. listopadu 1946: „*Přednost bylo (sic!) dávana těm obcím, kde hrozilo nebezpečí, že Němci hospodářství zpusťší. Na jejich místa byli okamžitě dosazováni čeští národní správci okresní osídlovací komisí v Havlíčkově Brodě.*“¹⁰⁰

⁹⁸ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice pro správu a hospodaření v internačních, pracovních a sběrných střediscích od MV z roku 1946.

K tomu dále: BABKOVÁ, T. *Internace*, s. 343.

⁹⁹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 67; 79-83.

¹⁰⁰ NA Praha, fond č. 1261/2/14 Osídlovací komise při ÚV KSČ (KSČ – ÚV 23), arch. jednotka č. 380, s. 41. Článek z Rudého práva: „*Havlíčkobrodsko se zbavilo Němců*“ (8. 11. 1946).

Tabulka č. 3 „Typy“ (skupiny) osob německé národnosti v Protektorátu¹⁰¹

„Typ“ Němců	Německý ekvivalent	Atributy
Etničtí/protektorátní	<i>Volksdeutsche</i>	Osoby německé národnosti žijící v ČSR už před rokem 1939.
Říšští	<i>Reichsdeutsche</i>	Osoby německé národnosti, které se narodily v Říši, ale žily na území Protektorátu. Většinou osídlovaly lokality, odkud byli vysídleni Češi. Cítily se být nadřazeny všem ostatním skupinám.
Sudetští	<i>Sudetendeutsche</i>	Osoby německé národnosti žijící v pohraničí, tzv. Sudetech.
„Noví“	<i>Neudeutsche</i>	Osoby původně české národnosti, které přijaly německou národnost. Posléze jim bylo poněmčeno příjmení.
„Konjunkturní“	<i>Konjunkturdeutsche</i>	Osoby, které se přihlásily k německé národnosti poté, co Hitler ovládl takřka celou západní Evropu.

Střediska určená pro Němce – základní údaje

Veškerá výše zmiňovaná střediska zřizovalo, upravovalo a likvidovalo ministerstvo vnitra. Správou středisek byly pověřeny příslušné ONV, ve statutárních městech pak místní národní výbory (MNV). Lékařský dozor nad středisky provádělo ministerstvo zdravotnictví. Další ministerstva dohlížela na hospodaření s různým materiálem, podle jejich kompetencí. U zemských národních výborů (ZNV) měly být zřízeny zvláštní oddělení pro všechny typy středisek. V čele stanul zemský velitel, který byl členem

¹⁰¹ KAREL, Jan. *Německá menšina na Německobrodsku 1939–1945*. Pardubice. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Ústav historických věd, 2015, s. 33–34.
Vedoucí bakalářské práce: PhDr. René Novotný.

SNB. S velitelem úzce spolupracovali tzv. odborní referenti: technický, zásobovací, zdravotní aj.

- a) *Zemský velitel* – měl zodpovědnost nad dodržováním směrnic vydanými MV. Dále měl vykonávat dozorčí službu, spravovat tábory a dohlížel v nich na kázeň.
- b) *Technický referent* – schvaloval návrhy na výstavbu, přístavbu a přestavbu středisek. Tyto akce zastřešoval jak technicky, tak rozpočtově. V kompetencích měl i vydávání nájemních smluv se ZNV, kdy zastupoval MV.
- c) *Zásobovací referent* – dbal na plynulé zásobování středisek. Opět musel dodržovat pokyny od příslušných ministerstev.
- d) *Zdravotní referent* – v jeho kompetenci bylo dbát na dodržování předpisů vydané MV či ministerstvem zdravotnictví. Dále se měl starat o přijatelné hygienické podmínky v táborech, aby se zamezilo šíření epidemií.
- e) *Zvláštní referent* – měl na starosti zásobování středisek materiálem, který si nemohly opatřit samy podřízené orgány atp.

Personál středisek

Funkci zemského velitele střediska zastával aktivní příslušník SNB či bývalý člen SNB v důchodu. Ovšem u sběrných či pracovních táborů mohl být velitelem stálý pracovník ONV či úřadu národní bezpečnosti. Za celý chod tábora zodpovídal velitel střediska. Dále měl na starosti např. bezpečnost, kázeň, organizaci, hospodaření, zdravotní stav příslušníků atp. Velitel samozřejmě musel dodržovat vydané směrnice z ministerstev, vedl různé kartotéky, služební knihy atp.

Pod funkcí velitele existovala funkce tzv. vrchního dozorce, který byl zároveň zástupcem velitele, ale mohl být i hospodář a lékař. Celý strážní sbor měli nejlépe zastávat příslušníci SNB, ovšem v pracovních a sběrných střediscích mohl být sbor doplněn o „spolehlivé“ civilní osoby. Každý tábor měl mít svého hospodáře. U větších táborů se počítalo s několika osobami, které by tuto funkci zastávaly. Ve střediscích se měl nacházet lékař s adekvátním počtem ošetřovatelů nebo ošetřovatelek. Na lékaře dohlížel tzv. úřední lékař ONV. Ten měl dbát na dodržování

zdravotních předpisů a na dodržování směrnic vydaných ministerstvem zdravotnictví či MV. Úřední lékař zásoboval středisko potřebným zdravotnickým materiálem.¹⁰²

Dozorci ve střediscích

Funkce dozorce byla vymezena služebním řádem vydaným MV. Již jsem se zmínil, že dozorci měli být nejlépe členové SNB. Pokud to bylo možné, mohl se dozorcem stát i civilní občan pokud splňoval následující kritéria:

- a) Potencionální dozorce musel mít českou, slovenskou nebo jinou slovanskou národnost.
- b) Uchazeč musel být starší 21 let.
- c) Důraz byl kladen i na bezúhonnost a „spolehlivost“ uchazeče.
- d) Uchazeč musel být způsobilý, aby mohl zacházet se zbraní.
- e) Mužský uchazeč musel mít splněnou aktivní vojenskou službu.

Zároveň bylo stanoveno, že pro přijetí na post dozorce mají přednost ti uchazeči, kteří byli členy Svazu osvobozenecých politických vězňů a příslušníci zahraničního nebo domácího odboje. Dozorce přijímal ZNV na návrh ONV, resp. MNV nebo úřadu národní bezpečnosti. V případě přijetí uchazeče do služby musel nový dozorce na ONV (nebo MNV) složit slib, kterým stvrzoval, že bude dodržovat řád střediska a že je obeznámen s prací dozorce.

Dozorci pak měli být věrní ČSR a zachovávat její zákony. V případě porušení služební povinnosti hrozila dozorcům sankce za způsobenou škodu. Důraz byl také kladen na mlčenlivost. Byl přísný zákaz hovořit o pracovních záležitostech mimo tábor. Mlčenlivost se netýkala pouze dozorců v pracovním poměru, ale i bývalých dozorců, kteří ukončili pracovní poměr. V řádu pro dozorce je psáno i to, že nesmí od nikoho přijímat žádné dary a odměny, a to se týkalo i dozorců ve výslužbě.

Služební řád dokonce určoval, jak se mají dozorci chovat vně tábora: *„Dozorci musí vésti ve službě i mimo službu slušný a pořádaný život, zachovávat potřebnou kázeň a vyvarovati se všeho, co by jejich osobní vážnosti i vážnosti funkce,*

¹⁰² SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice pro správu a hospodaření v internačních, pracovních a sběrných střediscích od MV z roku 1946.

*kteřou zastávají, bylo na újmu. [...] Dozorci nesmějí vedle své služby míti žádné výdělečné zaměstnání nebo službu, anebo vyvíjeti takovou činnost, která se nesrovnává se svědomitým a nezištným plněním jejich služebních povinností.*¹⁰³

Ve službě samozřejmě musel dozorce plnit jemu zadané úkoly. Dále také musel dbát na to, aby „bylo zabráněno tajnému dorozumívání příslušníků střediska mezi sebou i s okolním světem.“¹⁰⁴ Bylo vyžadováno korektní chování i mezi dozorci samotnými. Ve službě byl zákaz hrát karty, kouřit či požívat alkohol. K internovaným se měli dozorci chovat přísně, nikoliv však agresivně. Na Němcích bylo dále zakázáno páchat fyzické násilí, ve výjimečných případech mohl dozorce využít fyzickou sílu k internovanému. Výjimečným případem se rozumělo – napadení dozorce, napadení internovaných mezi sebou, ničení majetku či při pokusu o útěk z tábora. Nesměly se udržovat styky se zadrženými, bylo zakázáno jim cokoli nosit a už vůbec ne předávat informace zvenčí. S internovanými bylo dovoleno komunikovat pouze za nezbytných okolností. Podotýkám, že se v táborech sloužilo ve dne i v noci, o svátcích i víkendech.

Dozorci museli nahlásit své bydliště, aby byli kdykoliv v případě nutnosti povoláni. V případě, že dozorce odjel na dovolenou, musel být vypracován plán nejbližšího návratu (nejkratší cesty). Velitel tábora mohl dozorcům nařídít, aby se dozorci na určitý čas nebo trvale nastěhovali do společného příbytku v táboře či jeho blízkosti.

Ve službě museli dozorci nosit upravený stejnokroj podle vzoru uniformy SNB. Uniforma však nesměla být opatřena odznaky, výložkami, knoflíky s distinkcí pro stejnokroj SNB. Na stejnokroji bylo přípustné nosit pouze znak města, který byl sídlem ONV (MNV) v jehož okrese se středisko nacházelo. Vrchní dozorce mohl být označený tenkou stříbrnou páskou na svém nárameníku. Stejnokroj musel hlídač nosit v perfektním stavu a řádně zapnutý. Mimo službu bylo zakázáno stejnokroj nosit.

¹⁰³ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 2, inv. č. 20. Služební řád pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek od MV z roku 1946. Oddíl II. Práva a povinnosti dozorců, s. 3.

¹⁰⁴ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 2, inv. č. 20. Služební řád pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek od MV z roku 1946. Oddíl II. Práva a povinnosti dozorců, s. 3.

Každý dozorce ve službě měl služební pistoli se zbrojním pasem. Na strážnicích mohli být dozorcí vyzbrojení puškou. Palné zbraně bylo dovoleno použít pouze v nejnepříjemnějším stavu nebo při sebeobraně. Před výstřelem vždy mělo předcházet důrazné slovní napomenutí. Při jakémkoliv použití zbraně se musel sepsat protokol, který ihned velitel odnesl okresnímu veliteli SNB.

Služební poměr skončil – uplynutím stanovené doby, na kterou byl dozorce přijat; oboustrannou výpovědí; smrtí dozorce; při hrubém porušení služební povinnosti či z důvodu trestného stíhání dozorce.

Služba byla rozdělena do několika skupin. Jednalo se o vnější službu; dozor u brány; vnitřní službu a dozor při práci.

Vnější služba – v případě, že tábor nedisponoval strážním oddílem SNB, museli dozorcí dbát o vnější bezpečnost střediska. Bylo zapotřebí strážit tábor před útokem zvenčí, před cizími osobami, které by informovaly internované o dění mimo tábor. Při vstupu cizích osob do tábora museli dozorcí tyto osoby kontrolovat. Dozorcí dále měli zamezovat cizímu vniknutí do tábora, zamezit útekům atp.

Tato služba byla vykonávána dozorcem s palnou zbraní, který volným krokem procházel úsek, který mu byl přidělen. V jiném případě mohl být strážný umístěn na strážní věž, kde ostražitě pozoroval dění kolem sebe. Až do svého vystřídání nesměl dozorce opustit jemu vyčleněný prostor. Bylo zakázáno si během služby jakkoliv vytvářet pohodlí. Rozkazy hlídač přijímal od vrchního dozorce či od velitele střediska. Při zjištění jakéhokoliv problému v táboře musel dozorce informovat své nadřízené. Výstřel do vzduchu signalizoval útek internovaného, požár nebo jinou závažnou událost.

Dozor u brány – tento dozor byl brán jako jeden z nejdůležitějších vůbec. Dozorce u brány dbal na to, aby byla brána neustále zamčená na zámek a aby se kolem ní nehoufovaly žádné nepovolané osoby, obzvláště v nočních hodinách. Bez povolení byl znemožněn každému civilovi vstup do tábora. Povolení vydával příslušný orgán. Osoby, které navštěvovaly tábor pravidelně (např. různí zásobovači potravin atd.), mohly obdržet permanentní písemné povolení. Občany, kteří dostali povolení pro vstup do tábora, po celou dobu jejich pobytu doprovázel jim přidělený dozorce. U brány se každý příchozí i odchozí návštěvník musel podrobit důkladné prohlídce, aby se zamezilo vnášení či vynášení zakázaných věcí. Prohlídky se vztahovaly i na

vozidla. Internovaní se mohli dostat mimo tábor pouze s dozorcím. Všem táborům bylo doporučeno, aby u brány byl zřízen elektrický zvonek, kterým by si mohl strážný zavolat pomoc v případě nouze.

Služba vnitřní – vnitřní strážci se starali o bezpečnost uvnitř tábora. Dohlíželi na to, aby internovaní dodržovali řád tábora či na dodržování ukázněnosti. V neposlední řadě dohlíželi na majetek tábora, aby nebyl rozkraden, poškozen nebo zničen. Jeden z dozorců byl určen i na dozorování v oddělení pro nemocné či přímo v kuchyni.

Dozorci dohlíželi na to, aby žádný ze zadržených neuprchl z tábora. Ve služebním řádu je doslova psáno: „*Alespoň jednou denně vykonají (dozorci, pozn. aut.) ve všech, jejich dozoru svěřených ubikacích, zevrubnou prohlídku dveří, oken, mříží, zámků, stěn, podlahy i stropu, kamen, záchodů, lůžek, skříní, umístěných polic atd. a přesvědčí se, je-li vše v pořádku, není-li někde nic nedovoleného a nebyly-li činěny přípravy k útěku.*“¹⁰⁵

Ráno i večer docházelo ke kontrolám na ubikacích, zdali se tam opravdu nacházejí všichni, kteří tam jsou evidováni. V případě, že se zjistilo, že na ubikaci někdo chybí, měl tuto skutečnost dozorce hlásit svému nadřízenému. Při návratech internovaných z práce docházelo k namátkovým kontrolám, kvůli přinášení nedovolených předmětů. Mělo se také dohlížet na to, aby se internovaní mezi sebou žádným způsobem nedomlouvali.

Po skončení denního režimu muselo být v táboře vše uzamčeno, včetně ubikací, kde spali zadržení. Všechna světla musela zhasnout až na kontrolní lampy a reflektory sloužící strážným k výkonu jejich služby. Důležité bylo, aby uhasl oheň v kamnech, neboť by případný požár měl fatální následky. Klíče od všech prostor se nesměly nikdy volně pokládat. Vždy se měly pečlivě ukládat na strážnici. V případě konce směny je strážný odevzdal svému nástupci.

Dozor při práci – tito dozorcí hlídali, aby ti internovaní, kteří byli určeni na práci, svévolně neopouštěli své pracovní pozice. Dále se starali o to, aby pracující pracovali pilně (např. zákaz větších hovorů), aby práci nesabotovali a aby použité náčiní bylo

¹⁰⁵ SOkA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 2, inv. č. 20. Služební řád pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek od MV z roku 1946. Oddíl III. O výkonu služby dozorcích, s. 11.

v pořádku vráceno na patřičné místo. Při přesunech na pracoviště byla opět zakázána komunikace s okolním světem, samozřejmě nesmělo dojít k útěkům. Utekl-li pracující, vydal se za ním jeden ze strážců. Pokud byl ve službě pouze jeden strážce, odvedl ihned všechny internované zpět do střediska a útěk nahlásil nadřízenému.

Všem internovaným bylo zakázáno křičet, zpívat, pískat a jakkoliv jinak hlučet. Dále se zakazovalo, aby se internovaní hádali a prali. Nesměli přistupovat k oknům. Dozorci také měli dohlédnout na to, aby nedocházelo k demolování a poškozování vybavení. V případě nedodržování zákazů byli internovaní napomínáni. Při opětovných napomínáních byli nahlášeni veliteli tábora, ten je pak mohl trestat podle domácích řádů. Svévolné trestání se zakazovalo.

V táborech se mimo mužských oddělení nacházela také ženská. Pro ženy byly zbudovány oddělené ubikace. V těchto ubikacích vykonávaly službu ženy, nikoliv muži. Mužům byl přístup na toto oddělení zakázán. V nezbytných případech (např. při kázeňských deliktech), mohl velitel tábora na ženské oddělení povolat muže.

Sběrný tábor Bedřichov

Obec Bedřichov (*Friedrichsdorf*) se nacházela v soudním okresu Štoky. V roce 1940 žilo v obci 2 478 obyvatel. Z tohoto počtu bylo 983 lidí německé národnosti,¹⁰⁶ to je cca 40 %. Německý živel tu tedy měl, oproti jiným regionům, celkem významné zastoupení. Na Štocku to však nebylo nijak zarážející. I v Bedřichově se občané dozvěděli o pražském povstání a již 7. května se podařilo převzít obecní úřad. Vznikl desetičlenný Národní výbor (NV), v čele s předsedou Karlem Strádalem. Rudá armáda osvobodila Bedřichov 9. května a v následujících dnech probíhaly „vyčišťovací akce“ od Němců schovávajících se v přílehlých lesích. Německý občanům byl postupně zabavován majetek.¹⁰⁷ Dne 10. května se ustanovil tříčlenný MNV.¹⁰⁸

¹⁰⁶ NA Praha, fond č. 1799, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v protektorátu k 1. 3. 1940 podle jednotlivých měst.

¹⁰⁷ NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, František (red.). *Havlíčkobrodsko v národním odboji 1914-1918 a 1938-1945*. Havlíčkův Brod, 1946, s. 258.

¹⁰⁸ BABKOVÁ, T. *Internace*, s. 319.

Středisko vzniklo v sobotu 26. května 1945,¹⁰⁹ bylo situováno uprostřed obce Bedřichov a rozprostíralo se na obou stranách silnice vedoucí z Prahy do Jihlavy. Severní část tábora ležela na katastru města Jihlava. Přilehlé severní pozemky patřily podniku Moravskoslezské pily, závod Dřevostavba Jihlava II. Pro účely tábora byly zabrány dřevěné stavby zmiňované firmy. Jižní část patřila do katastrálního území obce Bedřichov. Celé středisko bylo členěno do několika částí. Jednalo se o tábory A1; A2; B; C s celkovou kapacitou 800 osob.

Tábor A1

Tento tábor byl ubytovací a nejprve byl oplocen ze dvou stran závodem Dřevostavba. Zbylé dvě strany byly posléze za státní finance obehnaný ostatným drátem na kůlech. Tato část tábora se sestávala ze třech baráků. Barák č. 1 měl rozměry 43 m x 12,5 m, barák č. 2 měl půdorysný rozměr 38 m x 8 m u baráku č. 3 to bylo 43 m x 12,5 m. Obytné budovy nebyly majetkem tábora, ale tábor je měl pronajaté. Mimo těchto budov zde ještě stály tři latríny, strážnice, dvě kůlny a studna.¹¹⁰

Barák č. 1 disponoval celkem třinácti obytnými místnostmi s častým rozměrem 7,5 m x 5 m, ale ne všechny místnosti byly identické (existovaly např. rozměry 5 m x 2,5 m; 3,75 m x 5 m aj.). Tato ubikace měla tvar obdélníku, uprostřed se táhla dlouhá chodba, ze které byl přístup do jednotlivých místností. Na obou koncích chodby nechyběly vchodové dveře. Každá místnost měla vlastní okno a výška místnosti od čisté podlahy ke stropu odpovídala přibližně 2,8 m.

Barák č. 2 neměl oproti předchozímu pravidelný obdélníkový půdorysný tvar, neboť se v jeho čele nacházela přístavba o dvou malých místnostech. Celkem zde bylo patnáct místností, z nichž devět bylo ubytovacích. Rozměry ubytovacích prostor se velmi různily (dvě místnosti měly rozměry: 5 m x 3,75 m; dvě: 3,75 m x 3,75 m; tři: 2,5 m x 3,75 m; jedna 2,5 m x 5 m). Všechny tyto místnosti měly okno a vlastní vchod z chodby. Jediná místnost (rozměr: 8,5 m x 5 m) měla svůj vlastní vchod se zádveřím

¹⁰⁹ ABS Kanice, Sběrné, internační a pracovní tábory a tábory nucených prací (TNP), E-1, Zemský národní výbor Praha (dále jen ZNV Praha), Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Sběrné středisko v Bedřichově (okres Havl. Brod) – likvidace (4. 9. 1947).

¹¹⁰ ABS Kanice, Sběrné, internační a pracovní tábory a tábory nucených prací (TNP), E-1, Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

z boku baráku. Tato místnost měla dvě okna. Obytné místnosti zabíraly největší část z celého baráku.

V tomto baráku se nacházela i táborová kuchyně (rozměr: 8,5 m x 5 m), zásobovací kancelář (rozměr: 3,75 m x 3,75 m), zásobárna potravin (rozměr: 6,25 m x 2,5 m + 2,5 m), táborová prádelna pro internované (rozměr: 2,5 m x 5 m). Boční přístavek rozdělily dvě místnosti. Bylo to skladiště věcí Fondu národní obnovy (FNO) s rozměry 3,75 m x 3,75 m a archiv střediska, jehož rozměr činil 2,5 m x 3,75 m. Výška baráku od podlahy ke stropu byla identická jako v předchozím případě, tedy 2,8 m. Celý barák č. 2 shořel 10. prosince 1946.

Barák č. 3 byl výhradně ubytovací. Pro ubytovací účely v něm bylo zřízeno dvanáct místností. Nejčastější rozměr ubytovacího pokoje v tomto baráku byl 7,5 m x 5 m (pět místností). Za zmínku rozhodně stojí dvě velké místnosti nacházející se v levé části ubikace. Oba pokoje měly společný vchod i zádveří zvenčí. Každá z těchto místností také měla dvě okna. Obě místnosti měly stejné rozměry – 11,25 m x 6,5 m. Byly to největší obytné místnosti v celém táboře. Výměra pokoje zabírala plochu více jak 73 m². Tyto pokoje byly určeny pro svobodné dívky. Výška místností v celém baráku dosahovala 2,5 m,¹¹¹ byla tak o 30 cm nižší než v obou předchozích případech.

Tábor A2

Tábor A2 je v pramenech zaevidován jako pomocný, přechodný či ubytovací. Oproti předešlému se podstatně lišil. Jednak byl o dost menší, nacházel se přímo na pozemku dřevozpracující firmy a vůbec nebyl oplocen. Z tohoto důvodu v něm byly koncentrovány osoby německé národnosti, které byly známé a důvěryhodné. Do prostoru tábora A2 byly situovány tři baráky.

Barák č. 4, svým půdorysným tvarem připomínal písmeno „L“, přičemž hlavní část tohoto baráku byla tvořena třemi místnostmi a zádveřím. Hlavní místnost byla ubytovací a měla rozměry 10 m x 12,5 m. Tato ubytovací místnost měla kapacitu 40 lůžek. Na ubytovací místnost navazovala místnost rohová (rozměr: 2,5 m x 2,5 m)

¹¹¹ SOkA Havlíčkův Brod, fond č. 194/2, kart. č. 5, inv. č. 31. Sběrné středisko v Bedřichově. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.

bez specifikovaného účelu. Vedle hlavní místnosti stával přístavek s nižší niveletou než u obytné místnosti, proto zde byla okna. Tato místnost měla velmi malé rozměry a sloužila jako odkladiště zavazadel internovaných. Z hlavní místnosti dále vedla krytá chodba o rozměrech 5,25 m x 1,25 m. Na konci chodby se nacházely dvě latríny oddělené příčkou.

Mimo baráku č. 4 byly k dispozici baráky č. 5 a č. 6. Oba tyto objekty byly stejného typu s rozměry 7,5 m x 6,5 m a s výškou 2,5 m od čisté podlahy. Dispozice každého objektu byla rozdělena do tří místností: předsínka (rozměr: 3,75 m x 1,25 m) a dvě obývací místnosti (rozměry: 5 m x 3,75 m; 6,25 m x 3,75 m). Každý z baráků měl kapacitu 10 dvoulužek.

Vedle tábora A2 byla od jmenované firmy pronajímána hala. Zde byli Němci před odsunem odbavováni a v neposlední řadě také sloužila jako sklad pro svršky internovaných. V areálu se nacházel i rybník. Němci měli vyznačenou trasu, jak se v táboře A2 pohybovat, neboť museli chodit přes sklad řeziva.¹¹²

Tato část celého sběrného střediska vznikla ihned 26. května 1945 a ten den se v táboře nacházelo prvních 68 Němců.¹¹³ Od počátku v něm byla kuchyně i kancelář. Už počátkem července byl tábor A2 vyklizen a místo něj byl pronajat tábor A1. Ovšem v polovině prosince 1945 se tábor A2 opět vrátil do nájmu a sloužil výhradně pro ubytování internovaných Němců.¹¹⁴

Tábor B

Tato část střediska fungovala jako nemocnice pro internované. Nacházela se dále od okolních dílčích částí. Tábor B byl symetrický obdélník, v jehož blízkosti vedla železniční trať. Dohromady zde bylo pět nemocničních ubikací, kuchyň se spíží,

¹¹² SOKA Havlíčkův Brod, fond č. 194/2, kart. č. 5, inv. č. 31. Sběrné středisko v Bedřichově. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.

ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

¹¹³ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946.

¹¹⁴ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách. E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

umývárna, byt lékaře, kancelář, čekárna, ordinace, místnost ošetřovatelky, porodní oddělení, oddělení pro spálu, pozorovací oddělení, „odvšivárna“, místnost pro lidi trpící záškrtem, latríny, studně, odpadová jáma, márnice, skladiště rozdělené do tří částí a konečně strážnice.

V každé ubikaci byla předsíňka a tři místnosti, z nichž dvě byly vytápěné. Velikost této ubikace byla 7,5 m x 15 m s výškou 2,5 m. Původní dvě kůlny byly přestavěny pro účely nemocnice. První z kůlen se celá vytápěla a byla dispozičně rozdělena do čtyř částí. První místnost sloužila nemocným se spálou a záškrtem (rozměr: 4 m x 3,5 m), další část měla funkci odvšivovací místnosti (rozměr: 2 m x 3,5 m), třetí část sloužila jako umývárna (rozměr: 1,5 m x 3,5 m) a poslední úsek byl vyčleněn pro prádelnu (rozměr: 2,5 m x 3,5 m). Výška místností byla jednotná a odpovídala velikosti 2,2 m. Druhá kůlna měla totožné rozměry včetně místností. Ty však sloužily k jiným účelům. Nechyběla zde márnice, sklad věcí nemocných (nebo soukromého majetku) a skladiště topiva. Každé oddělení mělo údajně vlastní latríny.¹¹⁵

Tábor C

Dominantou tábora C byl velký barák se správním oddělením a skladem. Byla zde strážnice, přístřešek či latríny. Tábor C stával mezi táborem A1 a táborem B na křižovatce silnic. V této části se nacházelo prostranství, na kterém se srocovali Němci před odsunem. V majetku ONV byl pouze přístřešek a strážnice.

Celou podlouhlou správní budovu protínala chodba s jedním vchodem a s oknem na jejím konci. Z chodby se přistupovalo do dvanácti místností. Třináctá místnost měla vlastní vchod a otopné zařízení. Dozorcům sloužila jako strážnice (rozměr: 2,30 m x 2 m). Ze tří místností o rozměrech 7,5 m x 5 m a výšce 2,5 m byla vytvořena skladiště. Tyto místnosti byly vytápěny pouze od února do května. Od poloviny baráku nalevo se naproti sobě nacházely menší místnosti s rozměry 2,5 m x 5 m. Z nevytápěné místnosti byl zbudován sklad svršků a bot. Z druhé protější místnosti, která se vytápěla, byla zbudována velitelská kancelář. Ostatních sedm

¹¹⁵ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 5, inv. č. 31. Sběrné středisko Bedřichov. Celkový hrubý náčrt – velikost asi 1:1000. Nedatováno.

místností mělo rozměr 7,5 m x 5 m, přičemž ve dvou místnostech byly školní třídy, ve třech se nacházely dílny, z jedné místnosti byla kancelář a z poslední se stal sklad oděvů, který se vytápěl pouze částečně.

Všechny místnosti v tomto baráku byly od února 1946 do letních měsíců vytápěny, protože zde byli „odsunovaní“ Němci, kteří si mohli sami vařit mimo táborovou kuchyni.¹¹⁶ Doplňuji, že tábor byl ze tří stran oplocen prkenným plotem od firmy Dřevostavba a z jedné strany byl obehán plotem drátěným, jehož stavba vznikla z prostředků ČSR.

Chod střediska a život uvnitř

Bedřichovské sběrné středisko spravoval do 26. srpna 1945 MNV Bedřichov. Od 27. srpna totožného roku do 31. prosince správu převzala vyšetřovací komise ONV v Havlíčkově Brodě a od 1. ledna 1946 byla správa střediska svěřena výhradně do rukou havlíčkobrodského ONV.¹¹⁷ Na kontroly do střediska několikrát týdně dojížděl poručík Vaňkát, který působil jako osídlovací referent při ONV Havlíčkův Brod. Na inspekční cesty se často vydával i oblastní velitel SNB z Pardubic – kapitán Kočička. V doprovodu oblastního velitele obvykle nechyběl ani odsunový referent – major Nehasil, rovněž z Pardubic. Nehasilova návštěva tábora se opakovala jedenkrát týdně.¹¹⁸

Velitelem střediska byl od jeho vzniku (26. 5. 1945) až do jeho konce (22. 3. 1947) Josef Sojka. Do funkce ho nejprve zvolil RNV v Bedřichově. Jeho zvolení pak ještě musel potvrdit de iure ONV Havlíčkův Brod. Poté se podílel na likvidačních pracích střediska. Ze služebního poměru ONV vystoupil k 30. dubnu 1947. Hospodářem a zástupcem velitele se stal jistý František Rychetský, zastávající tuto funkci od vzniku tábora až do 31. května 1947. Dalším zaměstnancem tábora byl Jan Rychetský původně pracující jako dozorce, později jako vedoucí zásobování. Účetním

¹¹⁶ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 5, inv. č. 31. Sběrné středisko v Bedřichově. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.

¹¹⁷ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

¹¹⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946. Hlava 5.

se stal Matěj Vágner. Funkci zastával rok – od dubna 1946 do dubna 1947. Julius Půža pracoval jako kancelářský pomocník od května 1946 až do 31. prosince 1946.

Co se týče strážného oddílu je potřeba říci, že se původně skládal z jednoho velitele a tří strážných (od 26. května 1945 do konce roku 1946). Se zvyšováním počtu internovaných Němců bylo zapotřebí stavy dozorců zvýšit. Nejvíce dozorců v dějinách střediska bylo sedm. Celý oddíl byl placen zálohově za měsíční odměnu. Téměř všichni strážní byli ve výslužbě, až na dva, kteří pobírali invalidní rentu.¹¹⁹ K 1. říjnu 1945 ve středisku působilo zřejmě sedm strážných – mužů a jedna strážná určená pro ženské oddělení.¹²⁰ Průměrný věk dozorce v tomto sběrném středisku dosahoval věku padesáti let. Dozorce byl za svoji práci odměňován většinou částkou okolo 2 000 Kčs až 2 500 Kčs za měsíc.¹²¹ Při komparaci s obdobnými středisky v sousedním politickém okrese Jihlava, dojdeme přibližně ke stejným výsledkům.¹²² Podle knihy služeb, kterou museli strážci pilně vést je zřejmé, že služba strážce trvala 12 hodin.¹²³ Veškeré provedené úkony pak dozorce pečlivě zapisoval do tohoto historicky cenného pramene.

Tabulka č. 4: Základní údaje o dozorcích, včetně jejich povolání¹²⁴

Dozorce	Rok narození	Bydliště	Předchozí zaměstnání	Funkce
Dozorce 1	1900	Luka nad Jihlavou	hlídač klíčové společnosti	prozatímní dozorce
Dozorce 2	1888	Staré Hory	pensista tabák. továrny	prozatímní dozorce

¹¹⁹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

¹²⁰ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Seznam dozorců dle stavu k 1. říjnu 1945.

¹²¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, Jaroslav Škoda, strážmistr SNB v Jihlavě, úprava služebního poměru zaměstnanců sběrného střediska v Bedřichově (12. 12. 1948).

¹²² SOKA Jihlava, Okresní úřad – Okresní národní výbor Jihlava do r. 1949 (dále jen OÚ – ONV Jihlava), kart. č. 1027, inv. č. 3999. Výkaz služebních požitků dozorců v internačních střediscích v Jihlavě. Nedatováno.

¹²³ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 1, inv. č. 1. Kniha služeb 1946-1947.

¹²⁴ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrné středisko Bedřichov, kart. č. 1, inv. č. 1. Kniha služeb 1946-1947.

MEMO 2017/1

Dozorce 3	1889	Staré Hory	pensista tabákové továrny	dozorce
Dozorce 4	1893	Jihlava	pensista ČSD	prozatímní dozorce
Dozorce 5	1893	Bedřichov	četnický strážmistr	prozatímní dozorce
Dozorce 6	1898	Bedřichov	důchodce invalidní renty	dozorce
Dozorce 7	1894	?	pensista ČSD	prozatímní dozorce
Dozorkyně	1908	Bedřichov	v domácnosti	výpomoc

Tabulka č. 5: Základní údaje o administrativních pracovnících, včetně jejich zaměstnání¹²⁵

Pracovník	Rok narození	Bydliště	Předchozí zaměstnání	Funkce
Pracovník 1	1907	Bedřichov	úředník dosud činný ve svém oboru	velitel střediska
Pracovník 2	1908	Bedřichov	klempířský mistr	komisař (zástup. velitele)
Pracovník 3	1889	Jihlava	pensista ČSD	vedoucí administrativy
Pracovník 4	1897	Staré Hory	?	správce skladu a inventáře
Pracovník 5	1892	Bedřichov	štábní kapitán	kancelářský zaměstnanec

¹²⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Příloha k hlášení D bod 2 / administrativní zaměstnanci (1946).

Němci, kteří se dostali do střediska, nebyli při přijímání vůbec osobně kontrolováni, mimo těch, kteří byli zařazeni až do posledních odsunů. Těmto byly, z neznámého důvodu, zabaveny peníze ihned při přijetí. Mimo této výjimky se Němci museli podrobit osobní prohlídce 2 až 3 dny před plánovaným odsunem. Na vše dohlíželi zástupci finanční a důchodkové kontroly, SNB a MNV. Dále se na kontrolách podíleli dva zaměstnanci střediska a dva příslušníci z řad internovaných Němců. Zabavené peníze byly evidovány jako příjmy střediska a posléze se zaúčtovaly do vybraných položek pro FNO. Cennosti internovaných zajišťoval pracovník důchodkové kontroly. Zabavené prádlo Němců se rozřídilo a vypralo. Po uschnutí se ukládalo do skladiště a při odsunech se vydávalo těm Němcům, kteří měli svá zavazadla pod předepsanou hmotností.

Na všechny internované schopné práce se vztahovala pracovní povinnost. Němci byli nasazováni na práce do okolních podniků a firem. Nebylo výjimkou, že některé Němce pracovně nasadili i do jiných politických okresů. Internovaní Němci z Bedřichova tak pracovali mimo jiné v okresech Humpolec, Ledec nad Sázavou, Chotěboř nebo Pardubice. Všichni pracující Němci byli vedeni v evidenčních knihách, ze kterých je zřejmé, že někteří se vraceli každý den do tábora, jiní nocovali v příslušných okresech, kde vykonávali své zaměstnání. Za pracující Němce vystavovalo středisko zaměstnavatelům účty. Němcům vracejícím se každý den do tábora byla přidělována hodinová mzda (viz tabulka č. 6 a č. 7). Jestliže podával zaměstnavatel pracujícím stravu, byl příslušnému Němci odečítán poplatek za stravu v rozmezí 10 až 20 Kčs za jídlo. V případě, že byl německý pracovník zaměstnán po delší dobu u jednoho zaměstnavatele, obdržel jakýsi pracovní výkaz, tedy obdobu pracovní knížky, ve kterém nechyběly osobní údaje o pracujícím a také údaje o mzdě, která mu měla být vyplacena. Pracující měl zdravotní pojištění a jeho mzda byla rozdělena následovně: 20 % ze mzdy se odvádělo na ONV Havlíčkův Brod, 80 % německému pracovníku zůstalo celých, nebo 20 % až 50 % ze zmiňovaných 80 % pak mohlo být připočítáno na účet střediska. Za práci Němců internovaných v Bedřichově si středisko za dobu své existence přišlo na částku 853 298, 70 Kčs.¹²⁶

¹²⁶ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138, s. 5. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

Dále je třeba říci, že Němci dostávali svoji měsíční mzdu v hotovosti. Srážka 20 %, jenž se odváděla na ONV byla prominuta živitelům rodin, kteří měli minimálně tři děti nebo jiné rodinné příslušníky neschopné práce. Německá pracovní síla také musela být přihlášena k nemocenskému či úrazovému pojištění. Toto pojištění mohl zaměstnavatel odečítat ze mzdy pracovníka. Ovšem rodinný příspěvek hradil zaměstnavatel sám. Jestliže zaměstnanec pečoval o jedno nebo více dětí mladších 14 let, měl nárok žádat o rodinné přídavky u místní okresní nemocenské pojišťovny.

Zemědělství pracovníci pracovali 12 hodin ve všední den. V neděli a o svátcích se mohla požadovat po Němcích pouze nezbytná a nutná práce. Tím se rozumělo např. krmení nebo dojení dobytka. Za přesčasy zaměstnavatel vyplácel zaměstnanci hodinovou mzdu o 25 % vyšší a v neděli a o svátcích se mzda zvýšila o celých 50 %.¹²⁷

Nebylo neobvyklé, že někteří Němci pracovali trvale mimo tábor, kde byli i ubytováni. Jednou z německých žen trvale pracující mimo tábor byla např. Anna G. (narozená v roce 1916). Tato Němka pracovala jako zemědělská dělnice u zaměstnavatelky Kateřiny S. Zaměstnavatelka byla české národnosti a svojí živnost prováděla v nedalekém Rounku. Pracovnice Anna G. neměla vedenou pracovní knížku a měsíčně si vydělala 745 Kčs. Ovšem 20 % ze své mzdy odváděla na ONV v Havlíčkově Brodě a navíc ještě musela platit za stravu a byt. V jejím osobním evidenčním spise je rovněž obsažena podstatná informace upravující její statut: *„Upozorňujeme výslovně příslušné úřady, že osoba G. Anna výše uvedená zůstává i nadále příslušnicí našeho střediska, neboť v tomto nachází se její příbuzní /rodina/ a že je současně pro odsun již našim táborem zařazena a potřebné doklady a spisy provedeny. Osoba bude pak námi přímo odvolána ihned, jakmile přijde /s celou svojí rodinou/ na řadu.“*¹²⁸ Obdobných případů existuje celá řada.

Pracující Němci (ale zřejmě i nepracující) si velice často stěžovali na žalostný nedostatek stravy a na její jednotvárnost. Dále byli často nespokojeni s ubikacemi, ve

¹²⁷ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod v měsíci červen až září 1946.

¹²⁸ SOKA Havlíčkův Brod, fond č. 194/2, kart. č. 3, inv. č. 26. Seznam odeslaných na práci mimo tábor 1946-1947. Spis Anny G. ze dne 24. 11. 1946.

kterých prý byla zima, hlavně v nočních hodinách. Na to velitelství tábora reagovalo tak, že internovaným rozdalo veškeré příkrývky, které byly ve skladech.¹²⁹

Tabulka č. 6: Mužská mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod¹³⁰

Muž (věk)	Měsíčně (Kčs)	Denně (Kčs)	Pojistná třída	Pojistné na zaměstnance (měsíčně)	Pojistné na zaměstnance (denně)
21let a více	865	28,85	6	102,90	3,43
18 až 20 let	850	28,35	6	102,90	3,43
16 až 17 let	730	24,35	6	102,90	3,43
do 16 let	580	19,35	5	84,90	2,83

Tabulka č. 7: Ženská mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod¹³¹

Ženy (věk)	Měsíčně (Kčs)	Denně (Kčs)	Pojistná třída	Pojistné na zaměstnance (měsíčně)	Pojistné na zaměstnance (denně)
20 let a více	825	27,50	6	102,90	3,43
18 až 19 let	810	27	6	102,90	3,43

¹²⁹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Stížnosti Němců (1946).

¹³⁰ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod v měsíci červen až září 1946.

¹³¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod v měsíci červen až září 1946.

MEMO 2017/1

16 až 17 let	670	22,35	5	84,90	2,83
do 16 let	560	18,65	5	84,90	2,83

Tabulka č. 8: Pracovní zařazení internovaných k 1. říjnu 1946¹³²

Druh zaměstnání	Počet mužů	Počet žen	Celkem
V zemědělství	82	80	162
V průmyslu a u ČSD	22	8	30
Různé výpomocné práce polodenní u osob práce méněschopných, starých, dobrovolně se hlásících např. k úklidu atd.	2	18	20
Práce táborové, personál v tábore, práce vykonávané nejvíce invalidy (?)	6	17	23
Celkem	112	123	235

Nezanedbatelnou složkou střediska byla nepochybně kuchyně. V kuchyni se pro internované začalo vařit dva dny po vzniku tábora, tedy 28. května 1945. O nákup potravin a jejich správné skladování se staraly čtyři pověřené osoby. Na jídelním lístku se velice často objevovaly brambory a černá káva (viz níže ukázka jídelníčku). Němci dostávali od MNV v Bedřichově potravinové lístky, za které se nakupovaly dané potraviny. V celém sběrném středisku vařila jedna kuchyně umístěná v táboře A1, v baráku č. 2. Po dobu dvou měsíců fungovala kuchyně i v táboře C. V táboře B, jenž se stal ošetřovnou, byla později také zřízena kuchyně. Pro služební personál nebyla zajištěna žádná specifická vývařovna. Český personál ani nedostával žádnou stravu vařenou ve sběrném středisku. Přebytky potravin ve skladech byly předány

¹³² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Statistika střediska vykazující pracovní zařazení ke dni 1. 10. 1946.

v roce 1947 do sousedního sběrného tábora ve Štokách.¹³³ V kuchyni vařila německá kuchařka. V roce 1947 to byla Anna Müller, po této ženě v kuchyni vařila, nejspíš až do uzavření střediska, Christine Tonner. Koncem března 1947 připravovala jídlo už jen pro 13 – 19 strážníků.¹³⁴

Ke stravování v tomto středisku je ještě zapotřebí říci, že 10. listopadu 1946 vypukl v baráku, kde byla kuchyně, požár, který vznikl od sazí v komíně. Celá dřevěná budova lehla popelem. Škoda na shořelém baráku se vyšplhala do výše 150 000 Kčs. Shořely oděvy, ale hlavně zásoby potravin (např. 1 t brambor, 125 kg krup, 145 kg kávovin a další potraviny).¹³⁵ Plamenům neunikly ani mnohé archivní materiály.¹³⁶

Tabulka č. 9: Komparace jídelníčku všedních a svátečních dnů¹³⁷

8. IV. 1946	snídaně	černá káva	22. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		rajská omáčka s bramborem, vločková polévka
	večeře	černá káva		černá káva
9. IV. 1946	snídaně	černá káva	23. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		bramborová polévka s kroupami
	večeře	černá káva		černá káva
10. IV. 1946	snídaně	černá káva	24. XII 1946	černá káva
	oběd	omáčka a brambory		bramborová polévka s vločkami

¹³³ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři Okresního národního výboru v Havlíčkově Brodě. Stravování příslušníků střediska.

¹³⁴ SOKA Havlíčkův Brod, fond č. 194/2, kart. č. 1, inv. č. 14. Zápis střediskové kuchyně ve 24. zásobovacím období (1947).

¹³⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrné středisko v Bedřichově, požár. Hlášení velitele SNB Havlíčkův Brod ze dne 12. 12. 1946.

¹³⁶ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

¹³⁷ SOKA Havlíčkův Brod, fond č. 194/2, kart. č. 1, inv. č. 14. Kniha jídelních lístků 1947-1946.

MEMO 2017/1

	večeře	černá káva		bramborový salát, čaj ruský, 2 perníky, pšeničný chléb, marmeláda děti: místo bílého chleba dostaly ½ kg vánočky
11. IV. 1946	snídaně	černá káva	25. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		vločková polévka, sekaná pečeně s brambory a zelím
	večeře	brambory a červená řepa černá káva		černá káva
12. IV. 1946	snídaně	černá káva	26. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		houskové knedlíčky s rajskou omáčkou, bramborová polévka s kroupami
	večeře	černá káva		černá káva

Bedřichovské sběrné středisko se mimo jiné vyznačovalo i tím, že mělo vlastní ošetrovnu. Zbylá dvě střediska v regionu vlastní rozsáhlejší ošetrovnu nedisponovala. Od vzniku střediska v roce 1945 zdravotní službu vykonával lékař německé národnosti MUDr. Hájek. Tento lékař sloužil v internačním středisku v Jihlavě a do Bedřichova každý den docházel. Koncem září 1945 nastoupil do střediska další lékař. Tentokrát se jednalo o válečného zajatce MUDr. Kadeho. Lékař Kade musel brzy (7. listopadu 1945) ze služby odstoupit, neboť byl prošetřován vyšetřující komisí. Zanedlouho, konkrétně 5. prosince, nastoupil do výkonu lékařské služby další lékař – MUDr. Otto Böhm, který se rekrutoval z řad internovaných a v táboře bydlel se svojí rodinou. Böhm jako lékař pracoval ve středisku až do úplné likvidace sběrného zařízení. Střediskoví lékaři pobírali od 1. července 1946 měsíční plat. Každý z lékařů si měsíčně přišel na 1 600 Kčs. Zdravotní sestry byly ve středisku vždy minimálně dvě, maximálně pak šest. Plat dostávala pouze diplomovaná ošetrovatelka paní Žofie Ettrichová, která každý měsíc obdržela mzdu ve výši 1 200 Kčs.

Počátkem roku 1946 byla ze sedmi dřevěných domků v táboře B zřízena stálá ošetrovna o kapacitě 53 lůžek. Zřejmě nejdůležitější částí ošetrovny byla vlastní ordinační místnost, která byla podle pramenů „dobře zařízena“. Veškeré lékařské vybavení zapůjčila firma Dřevostavba. Těžko však soudit o jaké a jak kvalitní nemocniční vybavení se jednalo. V prostorách ošetrovny se dále nacházely dvě vany pro očištění nemocných, kuchyně, místnost pro ošetrovatelky, márnice i samostatné latríny pro každé oddělení. Z jedné z vedlejších budov se vytvořil sklad pro nezbytné vybavení.

O každém lékařském vyšetření se vedl zápis do knihy nemocných z iniciativy velitele střediska. Pro nemocné osoby, které se ocitly na lůžku, byly zřízeny chorobopisy. Veškeré písemné dokumenty z ošetrovny se při zániku střediska přemístily do sousedního střediska ve Štokách. Vrchní dozor nad německými lékaři vykonával MUDr. František Šlejška, pověřenec ONV v Havlíčkově Brodě. MUDr. Šlejška navštěvoval středisko vždy minimálně jednou týdně, v případě nutnosti i každý den.¹³⁸

Větší táborové nemocniční zařízení vzniklo v Bedřichově také proto, že se později do střediska dostávaly osoby z okolních vesnic, které trpěly závažnějšími nemocemi. Je znám případ žen, které přišly do střediska z blízkého Pávova, Zborné a Heroltic a podstatná část z nich trpěla pohlavními nemocemi. Nejprve byly nemocné ženy posílány do nemocničního tábora v Jihlavě, odtud se brzy vracely s tím, že je v sousedním táboře vyléčili, ale nebyla to pravda. Z tohoto důvodu vznikla v Bedřichově větší ošetrovna než v Bartoušově či Štokách.¹³⁹ Často také docházelo k tomu, že nemocní Němci byli z okolních středisek posíláni do bedřichovské nemocnice.¹⁴⁰ Nemocné ženy se pak soustředily do určité místnosti, kde probíhalo léčení pod dohledem MUDr. Hájka, díky němuž se nemocné ženy podařilo zcela vyléčit.

¹³⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol ze dne 28. srpna 1947 z ONV Havl. Brod.

¹³⁹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946. Hlava 2. Zdravotní stav ve středisku.

¹⁴⁰ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, Internační a jiná střediska, evidence ONV v Havlíčkově Brodě (19. 2. 1946).

V září 1945 se ve středisku s novými internovanými Němci rozšířil břišní tyfus. Nakažení tyfem byli posíláni do zemské nemocnice v Jihlavě. V celé historii střediska se vyskytlo několik druhů infekčních chorob (viz tabulka č. 10), které se podařilo včas identifikovat a posléze vyléčit. Tím se nepochybně zabránilo jejich rozšíření. V lednu roku 1946 se nemocnice rozšířila o několik obytných budov, které předtím patřily firmě Dřevostavba. Nemocnice prošla rekonstrukcí a postupně v ní byly vybudovány oddělení: vnitřní, chirurgické, infekční, porodnické a izolační s „odvšivárnou“. Každé oddělení bylo rozděleno na mužské a ženské.

Od 1. února 1946 do 1. října totožného roku bylo zaznamenáno celkem 261 případů těžšího onemocnění. V tomto časovém intervalu se ambulantně léčilo dohromady více jak 300 nemocných. Nejvyšší počet onemocněných se vyšplhal na číslo 45. V průměru však na nemocničních lůžkách leželo denně asi 25 osob. Od vzniku střediska do 1. října 1946 zemřelo v táboře 23 osob. Ve všech případech se jednalo o seniory a všichni zemřeli ve zdejší střediskové nemocnici.

V různých hlášeních se také často objevuje informace o tom, že se do střediska velice často dostávaly zavšivené osoby. Personál tábora zjistil, že přibližně 20 % až 50 % z nově příchozích Němců mělo vši. Ovšem středisko opouštěli pouze ti Němci, kteří byli úplně odvšivení.¹⁴¹

Tabulka č. 10: Přehled chorob s nejvyšším počtem pacientů do října 1946¹⁴²

Nemoc	Počet případů
Angina	83
Srdeční choroby	33
Operace malého charakteru	30
Svalový a kloubový revmatismus	25
Zkornatění	17
Psychické choroby	13

¹⁴¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946. Zdravotní stav ve středisku.

¹⁴² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946. Zdravotní stav ve středisku.

Tuberkulóza	12
Svrab (těžších případů)	10
Rakovina	9
Břišní tyfus	8

V hlášení z 1. října 1946, které posílal velitel střediska Sojka na ministerstvo vnitra, se můžeme dozvědět, že s internovanými Němci bylo údajně zacházeno „*jako s lidmi majícími tělo i duši*“.¹⁴³ Toto tvrzení může být zavádějící, protože mnohé prameny z různých koutů Československa svědčí o brutalitě a sadistických praktikách některých strážců věznic a středisek. Ještě v druhé půli roku 1945 se dozvídáme o hrůzách páchaných na civilistech, a to i na těch českých.¹⁴⁴

V hlášení od velitele střediska dále stojí, že Němci ve sběrném zařízení vždy dodržovali vysokou pracovní a morální úroveň. Časem se vytratily i krádeže, které se objevovaly s nově příchozími Němci.¹⁴⁵ Toto tvrzení lze opět konfrontovat s neoficiálními prameny, kdy např. v Kadani došlo dozorcem k zbičování šestasedmdesátileté Němky, která pro své stáří odmítla nastoupit do nařízené práce.¹⁴⁶

Nicméně dobrou kázeň se podařilo v Bedřichově udržet, mimo jiné i proto, že nově internovaní Němci byli velice poslušní. Ovšem i zde se několikrát přihodilo, že Němci odmítli nastoupit do práce, kvůli bídné stravě. Podle jídelníčku nebyla strava

¹⁴³ Toto tvrzení může být zavádějící, neboť např. T. Staněk hovoří o žalostných podmínkách ve střediscích. Viz STANĚK, T. *Odsun*, s. 68-69.

¹⁴⁴ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), fond KPR Důležité 1947 (dále jen fond D 1947) Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, D) Stížnosti na zacházení s Němci apod. Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky ze dne 27. července 1945.

Viz index 144. Tato svědectví se dochovala v anonymních dopisech adresovaných prezidentu Benešovi. Například v nejmenovaném městě u Prahy, kde byla ve věznici držena česká devatenáctiletá dívka za to, že se stýkala s Němcem. Věznění trvalo minimálně 10 týdnů. Brutalitu členů MNV dokazuje následující citace z dopisu od sestry vězněné: „*Členové Národního výboru přišli do cely opilí, poručili jí vysvléci se do naha, ztřískali jí tak surově, že její tělo bylo jako mapa, ostříhali jí překrásné vlasy a po bití jí pol-évali (sic!) vodou. Toto se opakovalo několik nocí po sobě. [...] Moje matka a otec byli tak nešťastní, že jí matka chtěla propašovat jed, aby se otrávil a sebe chtěla otrávit také.*“

¹⁴⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946. Chování Němců a zacházení s nimi.

¹⁴⁶ AKPR, fond D 1947 Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, D) Stížnosti na zacházení s Němci apod. Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky (1945).

nikterak bohatá. O svátcích se sice přiděly potraviny zvyšovaly, ale ani tak strava nebyla adekvátní. Děti v táborech chodily do táborové „učebny“, kde probíhala jejich výuka. Vyučovali zde přímo internovaní němečtí učitelé, kteří měli vystudovanou pedagogiku. Na celou edukaci dohlížel český řídicí učitel z Bedřichova. Z vyučování měly být pořízeny fotografie, které se odevzdaly na velitelství střediska. Fotografie dále sloužily nejspíše k propagandě, aby se středisko před okolním světem prezentovalo v dobrém světle.

Kázeň Němců se změnila k horšímu společně s příchodem asi 600 osob z okresu Polička, dne 25. března 1946. Od této doby ve středisku platila přísnější pravidla, která nejsou v pramenech blíže specifikována. Další zpřísnění pravidel nastalo v červenci 1946 s příchodem Němců z Ledečska. Do střediska se totiž dostaly „pochybné“ osoby, které údajně „neměly základní smysl pro pořádek, kázeň a čistotu“. Kvůli této skutečnosti udělilo velitelství střediska několik trestů, jež mělo plně v kompetenci. Jednalo se např. o umývání toalet či komunikačních prostor. Tito Němci byli brzy odsunuti za hranice Československa, a proto se kázeň několikanásobně zlepšila. V říjnu 1946 si dozorcí stěžovali, že dobrovolná kázeň, která byla dominantní v celém roce 1945, byla roku 1946 hrubě narušena. Velitelství si nevědělo s neposlušnými Němci rady. Ve vzduchu visela myšlenka ještě většího zpřísnění pravidel. Běžně se stávalo, že Němci odmítali chodit do práce, práci bojkotovali nebo ji vykonávali sporadicky. Díky tomu si na ně zaměstnavatelé stěžovali. Práci nejvíce bojkotovali osoby vyňaté z odsunu a ostatní se jimi inspirovali.¹⁴⁷

Od samého vzniku tábora se pochopitelně objevovaly různé incidenty/konflikty mezi internovanými Němci a dozorcí. K velmi závažnému incidentu došlo v létě 1945, kdy z neznámých důvodů byl přímo v ubikaci strážcem postřelen občan německé národnosti. Při této nešťastné události navíc zemřelo ve stejné ubikaci dítě, které bylo zastřeleno strážní puškou.¹⁴⁸

Při příchodech Němců, působících v různých vojenských a polovojenských organizacích, byly posíleny zejména noční hlídky. Členové těchto organizací se

¹⁴⁷ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č.

138. Chování Němců a zacházení s nimi (19. 9. 1946).

¹⁴⁸ Incident vyšetřovala SNB a celý případ skončil u okresního soudu ve Štokách.

údajně vůči strážcům chovali velmi drze a sebevědomě. Tábor A ve dne hlídal jeden dozorce, v noci dva. V tomto táboře bylo internováno maximálně 750 osob. Tábor B, stejně jako tábor C, byl hlídán jedním dozorcem ve dne i v noci. Dozorci se střídali vždy po dvanácti hodinách. Během existence střediska bylo několik dozorců vyměněno, neboť měli problémy se zákonem.¹⁴⁹

Likvidace střediska

Dne 6. ledna psala okresní bezpečnostní komise při ONV v Havlíčkově Brodě dopis na oblastní osídlovací komisi (referát odsun Němců) v Pardubicích, ve kterém navrhovala zrušení bedřichovského sběrného tábora. Důvodů na zrušení komise uvedla hned několik. Prvním z důvodů bylo, že středisko bylo umístěno v budovách firmy Dřevostavba. Každý měsíc se muselo platit firmě nájemné ve výši 6 000 Kčs. Jednotlivé budovy byly od sebe dosti vzdálené a po shoření kuchyně se objevovaly další komplikace. Druhým důvodem prý bylo, že při propuštění personálu střediska by se ušetřilo cca 30 000 Kčs za měsíc. Tato částka se rovnala součtu měsíčních platů zaměstnanců tábora. Pracovní síla personálu by se následně využila v hospodářství při plnění dvouletky. Třetím důvodem bylo to, že se v lednu 1947 ve středisku nacházelo pouze 240 Němců, kteří mohli být převezeni do středisek ve Štokách a Bartoušově. Tyto střediska totiž nebyly plně obsazeny a vyhovovaly po všech směrech.¹⁵⁰

Osídlovací úřad v Pardubicích neotálel a už 8. ledna 1947 napsal vyrozumění, v němž stálo, že s likvidací sběrného střediska souhlasí, avšak doporučilo několik pokynů. V první řadě se mělo s převozem Němců z Bedřichova počkat, než přejde vlna mrazů. Úřadovna dále psala, že o tom jak bude převoz probíhat, se musí nejprve poradit. V úvahu připadaly pouze dvě možnosti – vlakem po železnici nebo nákladními automobily. Transport nákladními auty se zdál pravděpodobnější, protože

¹⁴⁹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Střežení střediska (19. 9. 1946).

¹⁵⁰ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Návrh na zrušení sběrného střediska v Bedřichově ze dne 6. 1. 1947.

byl v tomto případě levnější a efektivnější.¹⁵¹ Dodávám, že likvidace středisek byla dána směrnicí.¹⁵²

Veškeré inventární, ale i spotřební předměty byly převezeny do střediska ve Štokách. Kancelářské zařízení (papír, razítka atp.) bylo předáno na ONV v Havlíčkově Brodě. Stejně tak i všechny spisový materiál. Fotografie pořízené v táboře poslal velitel Sojka na MV do Prahy. Do nezbytných oprav při likvidaci tábora bylo investováno 17 259,60 Kčs. Vkladní knížka a běžný účet ve Spořitelně města Jihlavy, kterými disponovalo středisko, byly zrušeny 15. září 1947 velitelem střediska. Zbytková částka – 7 544,60 Kčs byla připsána státu.¹⁵³

Dne 22. března 1947 byla ukončena činnost střediska s odchodem posledních Němců.¹⁵⁴ Veliteli střediska Sojkovi skončil pracovní poměr 30. dubna 1947.¹⁵⁵ Celé středisko definitivně zaniklo dne 28. srpna 1947.¹⁵⁶ Od 26. května 1945 do 1. října 1946 prošlo střediskem celkem 4 843 osob, přičemž 4 059 z nich bylo odsunuto.¹⁵⁷

4. Závěr

Lze konstatovat, že konec války přinesl další problémy. Československá vláda se rozhodla vypořádat se s Němci žijícími na území ČSR po svém. I na Havlíčkobrodsku

¹⁵¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Návrh na zrušení sběrného střediska v Bedřichově – odpověď k návrhu ze dne 6. 1. 1947 od Osídlovacího úřadu v Pardubicích ze dne 8. 1. 1947.

¹⁵² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace č. 105/47-VII ze dne 8. 1. 1947 Osídlovacího úřadu v Pardubicích (14. 1. 1947).

¹⁵³ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace. K č. j. 35831/47 – účt. ze 7. ledna 1948 (24. 1. 1948).

¹⁵⁴ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu výnosu ministerstva vnitra ze 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

¹⁵⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace (4. 9. 1947).

¹⁵⁶ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace (4. 9. 1947).

¹⁵⁷ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 ze dne 19. září 1946. Hlava 12. Statistika prošliých osob střediskem (26. 5. 1945 – 1. 10. 1946).

operovaly oddíly RG, které měly na svědomí několik obětí a zničených životů. Později vznikala střediska určená pro internaci Němců. Jedno z takových středisek bylo vybudováno 26. května 1945 v Bedřichově. Celý objekt se členil do čtyř táborů. Každý z táborů měl specifický účel. Objekt byl střežen strážci. Sbor dozorců se skládal ze sedmi mužů a jedné ženy s průměrným věkem 50 let. Jejich směna trvala 12 hodin a každý z hlídačů pobíral měsíční plat. Internovaní Němci byli rovněž posíláni do zaměstnání, kde dostávali bídou mzdu. Často si stěžovali na málo stravy a na zimu v ubikacích. Problémem se také stala častá přelidněnost střediska způsobená odkládáním transferů. I když *Domácí řád pro sběrná střediska* určil, že každý internovaný má nárok na vlastní lůžko, praxe byla mnohdy jiná.

Ve středisku byly zřízeny dvě učebny pro výuku dětí, dále zde stála ošetrovna s ordinujícím německým lékařem, ale není známo, na jak vysoké úrovni byla zdravotní péče. Stejně tak z dostupných pramenů nelze zjistit, jak moc korektní byli strážci vůči internovaným. Museli bychom znát výpovědi pamětníků, abychom tomuto bádání dali další rozměr. Středisko zaniklo 22. března 1947 a prošlo jím více než 4 800 osob z různých regionů.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

ABS Kanice

- fond Sběrné, internační a pracovní tábory a tábory nucených prací (TNP)
 - Zemský velitel internačních středisek v Čechách

ABS Praha

- fond Různé bezpečnostní spisy po roce 1945

AKPR

- fond Kanceláře prezidenta republiky (Důležité – 1947)

NA Praha

- fond Osídlovací komise při ÚV KSČ (KSČ – ÚV 23)
- fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě

SOKA Havlíčkův Brod

- fond Sběrné středisko Bedřichov

SOKA Jihlava

- fond Drobné písemnosti jednotlivců
- fond Okresní úřad – Okresní národní výbor Jihlava do r. 1949

Literatura

BABKOVÁ, Teresa. Internace německého obyvatelstva během „divoké“ fáze nuceného vysídlení obyvatel německé národnosti, zrádců a kolaborantů z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků. In *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014, s. 309-341. ISBN 978-80-87302-22-4.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha, 2002. ISBN 80-7260-070-2.

BRYANT, Chad. *Praha v černém: Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha, 2012. ISBN 978-80-257-0790-6.

DRAŠNER, František. *Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo*. Havlíčkův Brod, 2005. Bez ISBN.

GLASSHEIM, Eagle. *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh, 2016. ISBN 9780822964261.

HAHN, Eva. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Praha, 1996. ISBN: 80-901533-7-2.

HAHN, Eva – HAHN, Hans. *Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legeden, Mythos, Geschichte*. Paderborn – München – Wien – Zürich – Schöningh, 2010. ISBN 978-3-506-77044-8.

HAHN, Eva – HAHN, Hans. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Praha, 2002. ISBN 80-7220-117-4.

KAREL, Jan. *Německá menšina na Německobrodsku 1939-1945*. Pardubice. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Ústav historických věd, 2015. Vedoucí bakalářské práce: PhDr. René Novotný.

KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti: „Malá retribuce“ v českých zemích a Treštní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha, 2015. ISBN 978-80-200-2475-6.

KVAŠ, Karel. *Husitská doba na Havlíčkobrodsku v událostech a památkách*. Havlíčkův Brod, 1974.

NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, František (red.). *Havlíčkobrodsko v národním odboji 1914-1918 a 1938-1945*. Havlíčkův Brod, 1946.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945–1947*. Praha, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu - srpnu 1945*. Praha, 1996. ISBN 80-85241-99-4.

STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha, 2005. ISBN 80-7285-062-8.

STANĚK, Tomáš. *Tábory v Českých zemích 1945-1948*. Opava, 1996. ISBN 80-902075-3-7.

ŠAFARĚK, Petr. Mýty a legendy o nuceném vysídlení Němců. Zásadní analýza německého „vzpomínání a zapomínání“. In *Soudobé dějiny* 20, 2013, č. 3, s. 415-444.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny, díl I/5: Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha, 1938.

VYBÍHAL, Jiří. *Jihlavsko ve stínu říšské orlice*. Jihlava, 2012. ISBN 859-55-7650-165-2.

O autorovi

Mgr. Jan Karel (*1992) vystudoval bakalářský program Historie a Ochrana hmotných památek na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice. Na stejné univerzitě vystudoval navazující magisterský obor Kulturní dějiny se specializací na soudobé dějiny. V roce 2017 úspěšně obhájil diplomovou práci s názvem *Poválečný odsun z Havlíčkovobrodská 1945–1947*. V současné době působí jako historik a archivář v Centru hasičského hnutí v Přibyslavi.

e-mail: jan1.karel@centrum.cz

Perzekuce jednoho selského rodu na Blanensku aneb příběh Josefa Hrazdíry st., Josefa Hrazdíry ml. a Josefa Hrazdíry nejml. / The persecution of a common-folk family situated in Blansko region, a reflection of the life story of Josef Hrazdíra senior, Josef Hrazdíra junior, and Josef Hrazdíra the youngest

Radek Hrazdíra

Abstrakt

Tato práce se zabývá kolektivizací zemědělství i vzestupem selských rodů. Těžště práce představují životní osudy Josefa Hrazdíry, středního rolníka z Vilémovic, a jeho snahu soukromě hospodařit i po roce 1948. Práce se zaměřuje nejen na mikro historický rozměr životních osudů, ale zároveň zkoumá i dobové právní normy a jejich aplikaci.

Abstract

The present thesis is concerned with collectivization of agriculture and the rise of common-folk houses. It deals with the life story of Josef Hrazdíra, a middle landowner from Vilémovice, and his attempts to keep his private farm after the year 1948. The thesis does not only describe the micro-historical view of the Hrazdíra family life story, but also simultaneously researches contemporary legal norms and their application.

Klíčová slova: Selský rod, perzekuce, komunismus, právní normy, orální historie.

Key words: Common-folk family, persecution, communism, legal norms, oral history.

Úvod

Tato studie se zabývá obdobím 40. a 50. let 20. století v obci Vilémovice na Blanensku. Hlavním a de facto i smutným protagonistou této práce je vilémovský rodák Josef Hrazdíra, sedlák, soukromě hospodařící zemědělec, politicky aktivní občan, člen strany národně-socialistické.

Cílem předkládané studie je popsat osudy Josefa Hrazdíry v širším kontextu doby a zaměřit se i na konkrétní dopad tehdejších právních norem na život soukromě hospodařícího středního rolníka a jeho rodiny. Osudy Josefa Hrazdíry představují hlavní téma, nechci však v této práci opomenout i fakt, že dobová praxe a činnost místních správních orgánů i formujících se JZD ve vztahu k soukromě hospodařícím zemědělcům kvůli vágně formulované legislativě často uchylovala k řadě nátlakových akcí. Právě tyto nátlakové akce a jejich rozpor s tehdejší legislativou představují jeden z dalších dílčích cílů této práce. V neposlední řadě bych rád alespoň částečně komparoval situaci v Blanenském (resp. do roku 1949 v Boskovickém) okrese¹⁵⁸ se situací v dalších okresech. S těmito vytyčenými tématy zároveň vyvstává i několik zásadních otázek, na které by tato studie měla odpovědět. První se týká situace středních a drobných rolníků v době pozemkových reforem, které se dotkly hlavně velkostatkářů. Druhá otázka souvisí s formami nátlaku, tím jak tento nátlak probíhal a jakou roli hrál i strach samotných zemědělců, a do jaké míry se zemědělci sami raději „preventivně“ vzdávali svého majetku. Třetí podstatná otázka míří do současnosti a týká se míry vyrovnání s obdobím bezpráví.

Vzhledem k tomu, že zvolené téma se bezprostředně dotýká osudů mých předků, kteří ve Vilémovicích hospodařili po několik staletí, chtěl bych, aby předkládaná studie měla i přesah v rovině etické a čtenáře inspirovala k zamyšlení nad nenávratným přetržením kontinuity a tradice ve vztahu k půdě, která nebyla a vlastně ani již nemohla být napravena po roce 1989. Proto i závěrečná část práce bude věnována situaci v době relativně nedávné, problematice proveditelnosti navrácení zemědělské půdy a odškodnění.

¹⁵⁸ Přestože Blansko bylo ustanoveno jako soudní okres v rámci Boskovického hejtmanství již v roce 1850, jako samostatný správní celek byl blanenský okres zřízen až roku 1949. Do té doby byl součástí boskovického okresu, jehož řídícím orgánem po roce 1945 bylo ONV Boskovice.

Samotná studie je strukturována následovně. První část se zabývá především použitou metodologií, rozbořením pramenů a dostupné literatury. Druhá část zkoumá normativní stránku problému, zaměřuje se na legislativu a dobový právní rámec i na ideologickou rovinu problematiky tzv. vesnických boháčů. V této části je citována celá řada zákonů doslovně, především z toho důvodu, že pro celkové pochopení vyvlastňovacího procesu jsou často podstatné jednotlivé formulace.

Třetí část přibližuje dobový kontext a situaci ve zkoumaném regionu, život Josefa Hrazdíry, jeho osudy a následnou perzekuci. Čtvrtá část se zabývá již zmiňovanou situací v 90. letech a závěrečným shrnutím.

Literatura, prameny a metodologie

K perzekuci rolnictva vzniklo již poměrně velké množství odborné literatury i dalších materiálů. Pomineme-li rozsáhlé množství uměleckých děl, které na problematice praktiky upozorňovaly již před rokem 1989, zejména v 60. letech, jako např. film Vojtěcha Jasného *Všichni dobří rodáci*¹⁵⁹ nebo tzv. konfrontační prózy např. *Smuteční slavnost*¹⁶⁰ Evy Kantůrkové, které spíše po stránce emocionální charakterizují bezpráví páchané na soukromě hospodařících zemědělci. Pokud se zaměříme na „serióznější materiály“, nelze opomenout dokumentární cyklus Olgy Sommerové, *Ztracená duše národa*, která věnovala jeden z dílů s názvem *Ztráta tradice*¹⁶¹ právě této problematice.

Přejdeme-li od dokumentaristiky a uměleckého zpracování k odborné literatuře, je třeba zmínit následující práce; hlavními syntézami jsou díla editovaná Petrem Blažkem a Michalem Kubálkem *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*¹⁶² a *Akce „K“*.¹⁶³ Tyto práce se zabývají zkoumanou problematikou z různých pohledů, ať už historických, tak i sociologicko-ekonomických i právních. Tyto práce představují velmi dobrý vhled do širšího

¹⁵⁹ JASNÝ, Vojtěch. *Všichni dobří rodáci*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1967.

¹⁶⁰ KANTŮRKOVÁ, Eva. *Smuteční slavnost*. Praha: Mladá fronta, 1967. Boje, sv. 147.

¹⁶¹ SOMMEROVÁ, Olga. *Ztracená duše národa: Ztráta tradice*. Praha: Česká televize, 2002.

¹⁶² BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal. *Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. 359 s.

¹⁶³ BLAŽEK, Petr a kol. *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. 1. vyd. Praha: Pulchra, 2010. 635 s.

kontextu kolektivizace venkova, neboť nabízí i srovnání s dalšími zeměmi ve střeoevropském a východoevropském prostoru. Z hlediska pochopení kontextu v čistě historických intencích je velmi cenným zdrojem publikace Karla Kaplana *Proměny české společnosti 1948–1960*.¹⁶⁴

Nelze opomenout ani další monografie, které se zejména po roce 2000 začaly objevovat poměrně často, jedná se o práce, jež mapují situaci na malém území jednotlivých okresů či krajů. Tyto práce jsou velmi důležité pro výslednou komparaci se zkoumaným místem. Z velkého množství těchto monografií jmenujme alespoň některé zástupce: *Venkov pod kolektivizační knutou*¹⁶⁵ od Jiřího Urbana, který se zabývá kolektivizací v obci Svatojánský Újezd, nebo monografii Jindřicha Žáka *S plamenem kolektivizace v zádech*¹⁶⁶. Obě tyto práce se zabývají situací v Čechách. Cenným zdrojem pro komparaci poměrů na Moravě je monografie Jana Přídala, jež se věnuje kolektivizaci na Prostějovsku.¹⁶⁷

Do výčtu dostupné literatury je nutné také zahrnout množství v nedávné době vzniklých bakalářských a diplomových prací, které se stejně jako již zmiňované práce Jindřicha Žáka a Jiřího Urbana zabývají kolektivizací na úrovni jednotlivých vesnic. Příkladem těchto prací mohou být: *Kolektivizace a její dopady na život vesnice na příkladu obce Obráství na Mělnicku*,¹⁶⁸ *Kolektivizace zemědělství na Velkomeziříčsku v letech 1949–1960*,¹⁶⁹ *Kolektivizace zemědělství v okrese Boskovice na příkladu obce Šebetov*,¹⁷⁰ *Kolektivizace na Třebíčsku na příkladu čtyř zkoumaných obcí*.¹⁷¹ Z dalších akademických prací je třeba zmínit ještě *Vyloučení dětí tzv. kulaků a vesnických*

¹⁶⁴ KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část druhá, Venkov*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, Česká společnost po roce 1945. 467 s.

¹⁶⁵ URBAN, Jiří. *Venkov pod kolektivizační knutou: okolnosti exemplárního "kulackého" procesu*, Praha: Vyšehrad 2010. 303 s.

¹⁶⁶ ŽÁK, Jindřich. *S plamenem kolektivizace v zádech: padesátá léta ve Velké Vsi na Broumovsku*, Hradec Králové: Slovanský kulturní institut, 2013. 134 s.

¹⁶⁷ PŘIDAL, Jan. *Konec selského stavu na Prostějovsku*, Praha: JANUA, 2007. 94 s.

¹⁶⁸ RENKOVÁ, Martina. *Kolektivizace a její dopady na život vesnice. Na příkladu obce Obráství na Mělnicku*. (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2014.

¹⁶⁹ ZÁSTĚROVÁ, Olga. *Kolektivizace zemědělství na Velkomeziříčsku v letech 1949 – 1960* (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2013.

¹⁷⁰ VYSKOČILOVÁ, Jana. *Kolektivizace zemědělství v okrese Boskovice na příkladu obce Šebetov*. (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2012.

¹⁷¹ HORKÁ, Petra. *Kolektivizace na Třebíčsku na příkladu čtyř zkoumaných obcí* (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2014.

*boháčů ze středních zemědělských škol v letech 1951–1953.*¹⁷² Tato práce nabízí vhled do perzekuce rodin „kulaků“.

V souvislosti s perzekucí nelze opomenout ani literaturu zaměřující se na právně normativní pohled. Tuto práci zastupuje monografie Zdeňka Hrabala *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004.*¹⁷³ Zároveň tato práce představuje i důležitou pomůcku pro zkoumání kontextu nejnovějšího období.

Je-li řeč o právně normativním pohledu, dostáváme se k samotným pramenům k této práci. Plné znění zákonů i výňatky v této práci pochází z databáze ASPI¹⁷⁴, jež obsahuje všechny normy, vyhlášky i zákony v elektronické podobě. Z dalších normativních pramenů a pramenů úřední povahy vychází práce z materiálů soustředěných v Moravském zemském archivu, pobočka Blansko, odkud pochází dokumenty vytvořené MNV Vilémovice.¹⁷⁵

Další prameny stejné povahy pochází z archivu rodiny autora, stejně jako např. smlouvy o prodeji a nákupu půdy, materiálu atd. Z pramenů narativních se tato práce opírá především o *Pamětní knihu obce Vilémovice* a vzpomínky pamětníků. Na závěr nelze opomenout prameny, které utváří celkový ideologický rámec. Do této kategorie patří zejména tištěné prameny, jako je např. periodikum *Rudé právo*. Dále se jedná o politické projevy (v editované podobě). Jako poslední je třeba zmínit sborník *Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě.*¹⁷⁶ Tento sborník pochází z konce sedmdesátých let a vznikl jako výstup z Mikulovského symposia. Pro nás je cenný zejména proto, že soustavně referuje o kolektivizaci v duchu marxismu-leninismu, a nabízí tak pohled takřkajíc z „opačné strany barikády“.

Co se týče použité metody, tato práce je směřována jako mikrohistorická studie, jež se snaží postupovat dle teze Carla Ginzburga z úvodu knihy *Sýr a červi*:

¹⁷² NEČASOVÁ, Denisa. *Vyloučení dětí tzv. kulaků a vesnických boháčů ze středních zemědělských škol v letech 1951 – 1953.* (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2011.

¹⁷³ HRABA, Zdeňk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled.* Praha: Vladimír Lelek, 2013. 311 s.

¹⁷⁴ Databáze ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR.

¹⁷⁵ SOKA Blansko, fond Místní národní výbor Vilémovice, nezprac. nesign.

¹⁷⁶ FROLEC, Václav. *Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě.* In: Mikulovská symposia 9, 23. a 24. října 1979. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1980, s. 237.

„Na průměrném jedinci, nijak zvlášť významném, a právě proto reprezentativním, je možno jako v mikrokosmu zkoumat charakteristické rysy celé sociální vrstvy v určitém historickém období.“¹⁷⁷

Ideologicko-právní rámec

Než se zaměříme na situaci po roce 1945, je třeba alespoň krátce zmínit legislativní rámec, který umožnil samostatně hospodařícím malým a středním rolníkům získat půdu, jež jim byla posléze odebrána.

Po roce 1918 zejména Agrární strana začala vyvíjet velký tlak na přijetí takových legislativních opatření, která by vedla jednak ke zmenšení dosavadních šlechtických velkostatků, jednak k rozdělení půdy mezi střední a malé rolníky. Ti sice již tehdy existovali, ale půdu buď po malých částech skupovali po celá desetiletí, nebo ve většině případů měli namnoze půdu pronajatou jako dlouhodobý pacht právě od šlechty.¹⁷⁸ Proto byl 16. dubna 1919 přijat zákon 215/1919 Sb.¹⁷⁹ o zabránění velkého majetku pozemkového. O necelý rok později vešel v platnost zákon 81/1920 Sb.¹⁸⁰, kterým byl nově získaný státní pozemkový majetek přerozdělován právě drobným rolníkům, domkářům a živnostníkům.

Celkově stát při pozemkové reformě přerozdělil 868 601 ha zemědělské půdy. Jak velký význam tato reforma do budoucnosti měla, předestřel a shrnul ve své práci *Dějiny selského stavu* Kamil Krofta: *„Výnosnost selské půdy vzrostla tak, že dluhy z dřívější doby na ni vězevší vymizely snad úplně a někde sedlákům bylo možno i nákladnými investicemi zvýšiti cenu svých statků a převésti do svých rukou značné množství půdy velkostatkářské. (...) Celkem však do nového svobodného života našeho národa vstupuje stav rolnický v stavu jistě mnohem příznivějším než ostatní jeho*

¹⁷⁷ GINZBURG, Carlo. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000, s. 11.

¹⁷⁸ Poměr soběstačných malých a středních hospodářství (tj. s výměrou 5 – 20 ha) představoval před 1. světovou válkou okolo 20 % všech zemědělských hospodářství. Srov. HRABA, Zdeněk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled*. s. 15, 29-30.

¹⁷⁹ Zákon č.215/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁸⁰ Zákon č.215/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

*vrstvy. Je jisto, že i za změněných poměrů jeho význam politický, hospodářský a vůbec národní bude velký.*¹⁸¹

Období 1. republiky znamenalo pro soukromě hospodařící zemědělce velmi příznivou dobu, i když je třeba říci, že od počátku 20. let povážlivě klesala výkupní cena plodin. Výkupová cena dosáhla minima v období velké hospodářské krize.¹⁸² Výraznější zásahy do zemědělství přinesla až 2. světová válka. Kvůli válečné situaci docházelo jednak k nucenému výkupu produktů a ke zvýšenému dohledu a také k nuceným zásahům do hospodářství, které umožňoval zákon 206/1939 Sb.¹⁸³ V duchu tohoto zákona bylo zemědělcům hospodařícím na výměře větší než 5 ha nařizováno různými dalšími vyhláškami, jaké plodiny v jakém poměru mají pěstovat.¹⁸⁴ Tyto zákony je nutné zmínit zejména proto, že velká část z nich se objevila i v pozdějším období a jejich modifikace se stala hlavním prostředkem nátlaku na soukromě hospodařící rolníky.

Poválečná léta však znamenala zejména pro malé a střední rolníky velmi slibné období. Důvodů bylo několik. Jednak podpora ze strany vítězných mocností, zejména pomoc UNNRA. Dále v důsledku konfiskací majetku Němcům, Maďarům a kolaborantům, které byly schváleny Košickým národním programem, se uvolnilo velké množství pozemků i zemědělské techniky, jež byla přerozdělována národními

¹⁸¹ KROFTA, Kamil. – JANOUŠEK, Emanuel (eds.). *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*. Vydání 2. Praha: Jan Laichter, 1949. s. 265.

¹⁸² Srov. *Pamětní kniha obce Vilémovice*, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice, s. 52.

¹⁸³ Rozsah těchto zásahů byl následující: § 1.

(1) Aby bylo zajištěno zásobování obyvatelstva výrobky uvedenými v § 6, zmocňuje se na dobu mimořádných poměrů ministerstvo zemědělství, aby řídilo hospodaření těmito výrobky.

(2) Ministerstvo zemědělství může k tomuto účelu učiniti všechna opatření týkající se výroby, výkupu a převzetí, uskladnění, zpracování, udržování zásob, dodávání a přidělování výrobků uvedených v § 6, může je zvláště zabavit, naříditi soupis osob a zásob, stanovití spotřební množství a odběr na odběrní lístky, jakož i prováděti dozor nad zachováním učiněných opatření. Srov. Vládní nařízení č. 206/1939 ze dne 18. 9. 1939, kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivý. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁸⁴ Příkladem může být vyhláška č. 20/1940 z 18. 1. 1940, kterou se rozšiřuje zmocnění ministerstva zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivý na ovoce, zeleninu, zvěř, drůbež a ryby. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

výbory.¹⁸⁵ Zprvu slibně vypadala i politická situace. Komunistický ministr zemědělství Julius Ďuriš, v duchu Hradeckého programu přijatého v roce 1947, který vycházel z návrhů šesti zemědělských zákonů z roku 1946, požadoval rozdělení konfiskovaných pozemků malým a středním rolníkům, omezení vlastnictví pozemků nad 50 ha, mechanizaci zemědělství a vlastnictví půdy pro ty, kteří ji obdělávají.¹⁸⁶ Tyto body kritizované ostatními stranami měly jediný cíl, získat na stranu KSČ malé a střední rolníky a to i ubezpečení: „*Aby pak po tomto konečném uspořádání vlastnictví půdy mohli naši rolníci již klidně žít na této půdě, ministerstvo zemědělství trvá na tom, aby v právě připravované nové ústavě naší republiky bylo ústavně zajištěno vlastnictví půdy do 50 ha. Tím skončí zneklidňování, že chceme dělat kolchozy a sovchozy.*“¹⁸⁷

Jak ukázal další vývoj situace, tyto sliby nebyly dodrženy. KSČ se zároveň ale podařilo zákonem 55/1947 Sb. *O pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského plánu*¹⁸⁸ prosadit konfiskace majetku „vesnických boháčů“, který nebyl dostatečně využit. To samé zákon umožňoval v případě půdy, která nebyla z nedbalosti nebo úmyslně obdělávána, navíc půda mohla být předána do pachtu, i nuceného, jinému zemědělci. Tento zákon také dával možnost vyvlastnit zemědělské stroje a umožňoval zakázat najímat pracovní sílu do hospodářství. O těchto zásazích rozhodoval bez soudu místní národní výbor.¹⁸⁹

Situace se pochopitelně zásadně změnila po tzv. „Vítězném únoru“. Novelizace zákona 55/1947 Sb. výrazně zvýhodňovala vznikající JZD, kterým tyto novelizace poskytly pravomoc, v případě nedostatku nástrojů a mechanizačních

¹⁸⁵ Srov. Dekret presidenta republiky ze dne 21. 6. 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁸⁶ Srov. ĎURIŠ, Julius. *Hradecký program: [Projev ministra zemědělství Julia Ďuriše v Hradci Králové dne 4. 4. 1947]*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1947. s. 6.

¹⁸⁷ Srov. ĎURIŠ, Julius. *Hradecký program: [Projev ministra zemědělství Julia Ďuriše v Hradci Králové dne 4. 4. 1947]*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1947. s. 6.

¹⁸⁸ Zákon č. 55/1947 Sb. ze dne 17. dubna 1947, o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁸⁹ Zákon č. 55/1947 Sb. ze dne 17. dubna 1947, o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

prostředků, se souhlasem MNV, tyto věci požadovat po určeném vlastníkovi z řad soukromých zemědělců.

V této souvislosti je ještě třeba zmínit několik dalších zákonů, které se staly nejčastějšími nástroji k vyvíjení nátlaku na soukromě hospodařící zemědělce. Jednalo se jednak o zákon 142/1947 o revizi pozemkové reformy,¹⁹⁰ který konfiskoval půdu nad 50 ha, dále o zákon 15/1947 o stíhání černého obchodu,¹⁹¹ dále zákon 47/1948 o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků,¹⁹² který umožňoval za účelem scelení pozemků vyvlastnit půdu komukoli výměnou za jiný pozemek, který si však původní majitel nemohl již sám vybrat. Často se jednalo o výměnu půdy za půdu s nižší bonitou, půdu neobdělavatelnou, hůře dostupnou, nebo o směnu půdy oseté za neosetou. Vše ještě zhoršilo vládní nařízení 7/1949 Sb. o systému dodávek a výkupu zemědělských výrobků, režim státního řízení zemědělského výkupu.¹⁹³ Toto nařízení umožňovalo zásahy do soukromého hospodaření, jednalo se především o určování pěstovaných plodin, o plán obdělávání pozemků atp. Tato nařízení ještě byla zpřísněna vládním nařízením 50/1955 Sb.,¹⁹⁴ které legalizovalo v podstatě jakékoli zásahy ze strany pověřených orgánů do soukromého vlastnictví pozemků, které by vedly ke zvýšení zemědělské výroby. MNV mělo ve své pravomoci nařídit i vyvlastnění neobdělávaných pozemků.

Po stránce ideologické byly tyto zásahy odůvodňovány tím, že v oblasti zemědělství je cílem dosáhnout úrovně výroby před 2. světovou válkou. Tyto zásady byly definovány již v budovatelském plánu Gottwaldovy vlády z roku 1946: „Zemědělská výroba bude zvýšena tak, aby ke konci roku 1948 dosáhla úrovně

¹⁹⁰ Zákon č. 147/1947 Sb. ze dne 11. července 1947, o revizi první pozemkové reformy. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁹¹ Zákon č. 15/1947 Sb. ze dne 13. února 1947, o stíhání černého obchodu a podobných pletich. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁹² Zákon č. 47/1947 Sb. ze dne 9. března 1947, o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁹³ Vládní nařízení č. 7/1949 Sb. ze dne 27. ledna 1947, o výkupu a dodávce zemědělských výrobků podle smlouvy. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

¹⁹⁴ Vládní nařízení č. 50/1955 Sb. ze dne 26. září 1955, o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10].

*předválečné a aby tak bylo možno krýt z domácích zdrojů větší část zvýšené potřeby potravin.*¹⁹⁵

Nicméně skutečným záměrem za pomoci těchto zásahů byla postupná likvidace malých a středních rolníků, což jednoznačně řekl i ministr Ďuriš 2. prosince 1948 na schůzi předsednictva ÚV KSČ.

*„Jsou zde tři úkoly: omezování kapitalistických živlů na vesnici, postupné přebudování malovýroby ve velkovýrobu a státní statky. Jak omezovat kapitalistické prvky na vesnici. Jde o to, jak rychle to půjde. Je to dlouhý vývoj. Bylo by dobře družstva podporovat v tom rychlejším vývoji, než by nás v tom mohl podporovat střední rolník. Jaké jsou formy boje proti kapitalistickým živlům, proti kulakům: je to otázka půdy. V ústavě máme zaručeno 50 ha. To je nejdůležitější základna. Říkáme, že v tomto případě nemusíme ústavu měnit, ale máme možnost, aby sami rolníci porušovali ústavu. Například neplní dodávky a my můžeme na něj uvalit sankce. Když neplní dodávky, můžeme zvýšit splátky, nebo odejmout příděl.*¹⁹⁶

Právě soustavný nátlak na drobné a střední rolníky skrze nesplnitelné požadavky zakotvené v šikanózních zákonech a nařízeních měl dopad i na každodenní život celé rodiny. Příkladem mohou být již zmíněné zákony o odběru zboží na vázaném trhu. Cílem těchto opatření bylo jediné; bezplatné odevzdání majetku státu. V této souvislosti je však třeba zdůraznit jedno. Přestože vstup do JZD a odevzdání pozemků státu byl „dobrovolný“, většina vstupovala do JZD nedobrovolně. V některých případech byly osoby i s rodinami nuceně vystěhovány do pohraničí v rámci tzv. akce Kulak (cca 4000 rodin), anebo dokonce potrestány vězením či pobytem v táboře nucených prací za sabotáž a neplnění dodávek.¹⁹⁷ Bohužel výše uvedené symbolizují pouze pomyslnou špičku ledovce. Nejlépe vystihuje stav věci Zdeněk Hraba: *„Nejblíže pravdy bude konstatování, že většina zemědělců nevstupovala do družstev v důsledku přímého násilí či jiného, na roveň násilí*

¹⁹⁵ Programové prohlášení vlády 8. 7. 1946. [online] Vláda České republiky. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960csr/klement-gottwald-1/ppv-1946-1948-gottwald1.pdf>> [cit. 2017-02-10].

¹⁹⁶ KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948 – 1960). Část druhá, Venkov*, s. 483-484.

¹⁹⁷ Srov. BLAŽEK, Petr a kol. *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. s. 10-11.

*postaveného donucení, ale že se pro vstup do družstva také nerozhodla ze své zcela svobodné a ničím neovlivněné vůle.*¹⁹⁸ Do této většiny patří i Josef Hrazdíra, jehož příběhu je tato práce věnována.

Příběh Josefa Hrazdíry a jeho rodiny

Vznik rodového majetku

Příběh Josefa Hrazdíry (1906–1984) jako hospodáře a soukromě hospodařícího rolníka začíná v roce 1929, kdy zdědil hospodářství ve Vilémovicích u Macochy od svého otce, který odešel na odpočinek. Abychom však příběh začali vyprávět v úplnosti, je třeba začít několik staletí zpět.

Roku 1591 se poprvé objevuje zmínka v gruntovní knize o sedlákově Eduardovi Hrazdírovi z Vilémovic. Jeho potomci po další čtyři staletí kousek po kousku rozmnožovali rodový majetek, až postupně hospodařili na pozemcích o výměře necelých pěti hektarů. Hlavní rozmach rodina zaznamenala ale až na konci 19. století, kdy děd hrdiny našeho příběhu, taktéž Josef Hrazdíra (1843–1906),¹⁹⁹ odkoupil roku 1878 od šlechtické rodiny Salm-Reifferscheidt-Raitz jednadvacet hektarů polí a osmnáct hektarů lesů a luk, mj. i v oblasti dnešní přírodní rezervace Macocha. Takto rozmnožený majetek předal krátce před první světovou válkou svému jedinému synovi Josefu Hrazdírovi (1875–1948),²⁰⁰ otci Josefa Hrazdíry (1906–1984).

Josef Hrazdíra (1875–1948) byl nejen dobrý hospodář, který rozšířil majetek na rozlohu téměř šedesáti hektarů, ale zároveň se stal již před 1. světovou válkou starostou Vilémovic a byl jím až do roku 1925,²⁰¹ po celou dobu jako člen agrární strany. Zároveň se podílel na společenském životě v obci a účastnil se i expedice

¹⁹⁸ HRABA, Zdeněk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled*, s. 58-59.

¹⁹⁹ Srov. Eduard Hrazdíra. *Www.geni.com* [online]. Dostupné z: <<https://www.geni.com/people/eduard-hrazdira/600002617335842>> [cit. 2017-02-27].

²⁰⁰ Srov. Eduard Hrazdíra. *Www.geni.com* [online]. Dostupné z: <<https://www.geni.com/people/eduard-hrazdira/600002617335842>> [cit. 2017-02-27].

²⁰¹ *Pamětní kniha obce Vilémovice*, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice, s. 25-43.

Karla Absolona a odstřelových prací v Punkevních jeskyních.²⁰² Největšího zhodnocení majetku dosáhl v období 1. světové války, kdy ceny zemědělských produktů dosáhly maxima, navíc Josef Hrazdíra jako starosta nebyl odveden.

Tento rozmach však nebyl ojedinělý. Kamil Krofta ve svých *Dějínách selského stavu* uvádí: „Ale teprve válka, jež dala hospodářským plodinám cenu neslýchanou, dokonala hmotné povznesení rolnictva. (...) Tento na pohled oslňující a namnoze okem závistivým pozorovaný hospodářský jev stavu selského má také temné stíny: nedostatečným vzděláváním a mrvením za války plodnost selské půdy většinou povážlivě poklesla a chov dobytka krutými rekvisicemi stlačen na stupeň hrozivě nízký. Následky toho budou se ještě pociťovati a stav rolnický bude jimi nepochybně oloupen valnou o část toho, co získal za války.“²⁰³ Přesto se Josefu Hrazdírovi ještě během první pozemkové reformy podařilo díky zákonům 215/1919 Sb. a 81/1920 Sb. získat několik hektarů z přerozdělovaného majetku po rodu Salm-Reifferscheidt-Raitz, které měl v pachtu. Tyto pozemky ale novému majiteli nevydržely dlouho, v důsledku snížení počtu obyvatel v obci, kteří padli za 1. světové, se ve Vilémovicích nedostávalo pracovní síly a hlavně velká část kapitálu, téměř 15 000 korun, který Josef Hrazdíra nashromáždil, zůstala v důsledku Rašínovy měnové reformy nevyplacena.²⁰⁴ Proto Josef Hrazdíra během dvacátých let část pozemků prodal zpět velkostatku provozovanému rodem Salm-Reifferscheidt-Raitz a vzal si půjčku, aby mohl modernizovat hospodářství.²⁰⁵ Přes klesající výkupní ceny potravin se však Josefu Hrazdírovi dařilo dobře. Když v lednu 1929 odcházel na výminek u svého syna Josefa Hrazdíry (1906–1984), protagonisty této práce, rozdělil svůj majetek půl na půl mezi své syny, každému odkázal okolo třinácti hektarů půdy, zbytek obdrželi v penězích.²⁰⁶ Poklidné stáří pojistil i smluvně:

²⁰² Archiv Moravského zemského muzea, Anthropos, Karel Absolon, Fotografie z pozůstalosti Karla Absolona, Nedatovaná fotografie, inv. č. 737.

²⁰³ KROFTA, Kamil – JANOUŠEK, Emanuel (eds). *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*, s. 256.

²⁰⁴ Jednalo se o nucené zastavení cenných papírů, daň z majetku a daň z přírůstků.

²⁰⁵ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Doklad o splacení půjčky z 22. 9. 1927 Kontribuční záložny Jedovnice z roku 1943.

²⁰⁶ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Notářský zápis o převodu majetku mezi Josefem Hrazdírou st. a jeho syny z 12. 1. 1936.

„Pan Josef Hrazdíra starší má právo v domě čís. pop. 17 ve Vilémovicích žítí společně s majitelem domu toho při společném stole, teple a světle, s volným všude příchodem a jest tudíž Josef Hrazdíra mladší povinen spolukontrahenta p. Josefa Hrazdíru staršího až do jeho smrti u sebe mítí a ho živiti a ošetřovati, v případě nemoci poskytnouti mu lékařské ošetření. (...) Josef Hrazdíra ml. jest dále povinen Josefu Hrazdírovi odváděti denně 1 litr čerstvě nadojeného mléka, jeden pecen čerstvého chleba týdně a to ve váze nejméně čtyř kilogramů.“²⁰⁷ Od druhého syna dostával také některé další potraviny, např. maso, sádlo atp.²⁰⁸

Josef Hrazdíra a jeho hospodářství do roku 1945

Josef Hrazdíra (1906–1984) zdědil třináct hektarů půdy, z nichž přibližně polovinu čítala pole, zbytek představovaly louky a lesy. Josef Hrazdíra vzápětí využil zděděných peněz a od rodu Salm-Reifferscheidt-Raitz odkoupil lesy v oblasti Macochy.²⁰⁹ Tyto lesy koupil zejména kvůli bukovému porostu a také kvůli tomu, aby došlo ke scelení stávajících lesů. Následně dokupoval ještě drobnější pozemky v okolí pozemků stávajících. Dle soupisu majetku z roku 1939 hospodařil na 15,88 ha.²¹⁰ Většinu obdělával sám, část propachtovával dalším rolníkům, kteří platili pachtovné ve směs v naturáliích.²¹¹

S vyhlášením protektorátu byl vyhlášen již zmiňovaný zákon 206/1939 Sb.²¹² V rámci tohoto opatření byly zavedeny i výměry o nuceném výkupu naturálií. Pro Josefa Hrazdíru to znamenalo odevzdávat od třiceti slepic 2400 vajec ročně, a z patnácti hektarů tunu hovězího, tedy v podstatě dvě krávy nebo dva býky, téměř šest

²⁰⁷ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Notářský zápis o převodu majetku mezi Josefem Hrazdírou st. a jeho syny z 12. 1. 1936.

²⁰⁸ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Notářský zápis o převodu majetku mezi Josefem Hrazdírou st. a jeho syny z 12. 1. 1936.

²⁰⁹ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Kupní smlouva z 27. 4. 1934 uzavřená mezi Josefem Hrazdírou a velkostatkem Rájec nad Svitavou.

²¹⁰ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Pozemkový arch se soupisem nemovitého majetku Josefa Hrazdíry k 20. 6. 1939.

²¹¹ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Smlouva o pachtovním za propachtování půdy ze 17. července 1939.

²¹² Zákon č. 206/1939 Sb. ze dne 18. září 1939, kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivý. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10]

set kilo vepřového, obiloviny se odevzdávaly všechny kromě 252 Kg obilí na osobu z rodiny rolníka. Odevzdávalo se i dřevo. Postupem času se dávky zvedaly. Navíc např. roku 1941 připadla Josefu Hrazdírovi povinnost pěstování lnu, které bylo vyhlášeno jako povinné pro rolníky hospodařící na ploše větší než 5 ha.

Na druhé straně nelze říci, že by rolnictvo zase až tak úplně strádalo, neboť všechny potraviny odevzdané do nuceného výkupu byly německou správou řádně zaplacené, výkupní ceny byly u pšenice 23 RM/q, žito 19 RM/q, ječmen 19–22 RM/q a jatečný skot 1,20–1,50 RM/kg.²¹³ Je třeba také dodat, že vedle této povinnosti hodně produktů směřovalo na černý trh, neboť turisticky oblíbená lokalita vedle Macochy představovala strategické místo pro nákup potravin pro obyvatele z města, kteří měli lístků dost, ale jídla málo. O tom, jaká situace byla, asi nejlépe svědčí dobová anekdota: „*Proč je lístkový systém? Kdyby nedej bože padl černý trh, tak aby lidé nezemřeli hladu.*“²¹⁴ Jak se s postupující válkou zhoršovala hospodářská situace, pořádaly se „hladové cesty“ čím dál častěji. Stejně jako většina soukromých zemědělců nestál stranou ani Josef Hrazdíra, o čemž svědčí pohyb částek na vkladních knížkách, během války své jmění zčtyřnásobil.²¹⁵ V tomto ohledu byl Josef Hrazdíra velmi podnikavý, protože neváhal ve dvou případech prodávat „na černo“ své produkty i v Brně, s čímž se pojilo velké riziko.²¹⁶ Ačkoli v tomto ohledu se může protagonist našeho příběhu jevit v poněkud špatném světle, zůstává pravdou, že podobným způsobem postupovala většina sedláků.²¹⁷

Po válce

Jak už bylo řečeno výše, když Josef Hrazdíra začínal hospodařit, začínal hospodařit i jeho bratr Rudolf Hrazdíra, který hospodařil na přibližně podobné výměře. Přestože

²¹³ Srov. ŠTOLLEOVÁ, Barbora. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. s. 27.

²¹⁴ *Protektorát se směje: Doklad č. optimismu a protiněmeckého odboje v 2. světové válce*. s. 23-24

²¹⁵ Vložené částky z těsně poválečného období dokládají, že tyto peníze nemohly být vloženy před koncem války kvůli podezření z černého prodeje potravin. Srov. Archiv Radka Hrazdíry, vkladní knížky Josefa Hrazdíry. Na tyto dvě cesty vzpomíná i pamětnice Marie Hrazdírová.

²¹⁶ Rozhovor Radka Hrazdíry (studenta PdF MU) s Marií Hrazdírovou (nar. 1936, manželka Josefa Hrazdíry nejml.) ze dne 8. listopadu 2016, záznam rozhovoru uložen v archivu autora.

²¹⁷ ŠTOLLEOVÁ, Barbora. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*, s. 98.

oba bratři bydleli v jednom rozděleném domě, bývalém statku Josefa Hrazdíry st., jejich cesty se názorově po druhé světové válce rozešly.

Josef Hrazdíra, přesvědčením po otci agrárník, vstoupil jako celá řada dalších agrárníků po zákazu agrární strany na jaře 1945 do národně socialistické strany. Rudolf Hrazdíra se stal členem KSČ. Je pochopitelné, že došlo k názorovému odcizení obou bratrů. Názorový rozkol se ještě zhoršil po roce 1948, a to nejen v důsledku změny politické situace, ale i smrti otce, který spory mezi oběma bratry mírnil.

V přeneseném slova smyslu je třeba vzpomenout již zmiňovanou Kroftovu tezi o tom, že poválečná situace dokázala zmařit všechny výhody, které soukromě hospodařící rolníci získali za války. *Prezidentský dekret č. 91 o obnově měny* vyhlásil jednak měnovou reformu, jednak umožnil vyměnit v hotovosti pouze 500 Kč a zbytek musel být vložen na vázané vklady.²¹⁸ Josef Hrazdíra proto získané prostředky nemohl dále investovat do hospodářství. Přesto ještě v průběhu roku 1946 odkoupil několik drobných pozemků ve Vilémovicích, jejich rozsah byl však menší než jeden ar.²¹⁹ Tyto nákupy se týkaly hlavně pozemků od rodin, které se vystěhovaly do pohraničí jako osidlovatelé.

„Spousta rodin se odstěhovala do pohraničí. Byly to hlavně rodiny, které byly bez domovů jako rodina Sedláková č. 19, Zouharova č. 58, která se brzy vrátila asi v roce 1948, dále rodina Zouharova č. 20, Nejeschlebová č. 100, Nesrstova č.7, Klímešovských č., Jožkova č. 40, Starých č. 5, Kala č. 46, Nejeschleb č. 5, Kučera a Vilém č. 125, Starý Vilém č. 1, Štrajt č. 48, Hrazdíra Tomáš...“²²⁰ Ve všech případech se však nejednalo o velké pozemky.

Zlomovým se stal rok 1947, kdy v rámci vzniku přírodní rezervace Macocha byl Josefu Hrazdírovi vyvlastněn majetek čítající 6 hektarů lesa na Macoše.²²¹ Toto

²¹⁸ Dekret prezidenta republiky č. 91/1945 Sb. o obnově československé měny z 19. 10. 1945 In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2017-02-10]

²¹⁹ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Pozemkový arch se soupisem nemovitého majetku Josefa Hrazdíry k 31. 12. 1946.

²²⁰ *Pamětní kniha obce Vilémovice*, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice, s. 58.

²²¹ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Rozhodnutí ONV Boskovice z 6. 12. 1947 o vyvlastnění pozemků Josefa Hrazdíry na Macoše.

vyvlastnění však nelze chápat jako začátek perzekuce rolnictva, jednalo se o specifický případ. Byla přislíbena finanční kompenzace, ke které však již vlivem nadcházejících událostí nedošlo.²²² Na druhé straně s vyškrtnutím pozemků Josefa Hrazdíry z katastru nemovitostí příslušné úřady otálely, takže i přesto, že již majitelem pozemků nebyl, nadále mu byla vyměřována daň z pozemku. I kromě této drobné formy nátlaku se začaly objevovat impulsy, že nadcházející doba bude pro selský stav ne příliš příznivá, příkladem může být následující případ.

„Dne 20 května byl připojen v naší obci telefon. Na zbudování tohoto telefonu přispěla každá rodina 100 Kčs a na žádost obce darovalo místní zemědělství 10 000 Kč.“²²³ Tzv. místní zemědělství představovaly pouze tři rodiny hospodařící na největší výměře, Nejezchlebovi, Hrazdírovi a Kalovi, které si částku rozdělily rovnoměrně. Rozhodnutí o „daru místního zemědělství“ vydal nový předseda MNV Vilémovice Bohumil Urbánek z č. 67, který byl členem národního výboru jako člen KSČ.²²⁴

Hlavní problémy však teprve nastaly v důsledku únorových událostí roku 1948. Tyto problémy souvisely s politickou krizí, demisí demokratických ministrů a vytvářením akčních výborů. *„Docházejí desítky zpráv o tvoření okresních a místních akčních výborů Národní fronty např. z Blanenska.“²²⁵*

Na Josefa Hrazdíru vznik akčního výboru dolehl nebyvale tvrdě z hlediska jeho funkce v MNV. *„Těž v naší obci byl ustanoven akční výbor, v němž jsou zastoupeny: za KSČ Vašíček st., předseda, místopředseda Eduard Kučera, jednatel Doležal Jan, dále Grim Arnošt a za ženy Ludmila Strejčková. Za stranu soc. dem. Ant. Hrazdíra č. 91 a Nejezchleb Fr. č. 57, za JSČZ (jedn. Svaz čes. zemědělců) Hrazdíra č. 6, za polit. vězně Jan Nezval č. 10, za mládež Josef Nezval č. 54; strana nár. soc. a str. lidová zastoupení nedostaly, protože neprovedly očistu strany. (...) U nás v obci byl vyměněn dlouholetý pokladník Jos. Hrazdíra č. 17 (nár. soc.) a byl nahrazen soudruhem Bohumilem Nejezchlebem č. 28. V zásobování odd. naší obce byl vyměněn*

²²² Rozhovor Radka Hrazdíry (studenta PdF MU) s Josefem Hrazdírou nejml. (1936-2008, sedlák) ze dne 15. ledna 2008, záznam rozhovoru uložen v archivu autora.

²²³ *Pamětní kniha obce Vilémovice*, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice, s. 58.

²²⁴ *Pamětní kniha obce Vilémovice*, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice, s. 58.

²²⁵ Lid tvoří akční výbory národní fronty. *Rudé právo*. 1948, 28 (Zvláštní vydání), s. 1.

Starý Emil (lid. str.) a nahražen soudruhem Jos. Buchtou č. 51 a s Ant. Hrazdírou č. 91 (soc. dem).“²²⁶

Politický nátlak dále pokračoval. Roku 1949 byl Josef Hrazdíra jmenován do zastupitelstva nově vzniklého ONV Blansko, aby mu posléze v den jmenování 23. května, poslal Místní akční národní výbor národní fronty ve Vilémovicích následující vyrozumění: „*M.A.V.N.F. ve Vilémovicích potvrzuje tímto, že občan Josef Hrazdíra čp. 17. rolník ve Vilémovicích byl vyloučen z M.N.V. z důvodu, jelikož strana N.S. jejímž členem jmenovaný byl nepodala závazné prohlášení.*“²²⁷ Zrušení jmenování do ONV na sebe nenechalo dlouho čekat a následujícího dne bylo zrušeno jmenování Josefa Hrazdíry i do tohoto správního orgánu.

Roku 1949 vzniklo v obci JZD, jehož předsedou a jedním ze zakládajících členů se stal Rudolf Hrazdíra, člen KSČ a bratr Josefa Hrazdíry. Přestože byl činěn nátlak na Josefa Hrazdíru, aby vstoupil do JZD, ten odmítl. Protiopatření nastala vzápětí. V létě roku 1949, byl Josefu Hrazdírovi odebrán rozhodnutím MNV Vilémovice na základě zákona 55/1947 Sb. samovaz,²²⁸ dále mu byly uloženy dodávky, které musel splňovat.

Během let 1949–1952 se stále zvyšovaly povinné dodávky, které dosahovaly výše dodávek z konce války, situace byla o to horší, že zatímco místnímu JZD jezdily vypomáhat brigády z Brna, tak jak to bylo obvyklé na celé jižní Moravě,²²⁹ Josefu Hrazdírovi bylo zakázáno na práci najímat místní, proto celé hospodářství obdělával se synem a manželkou. Přes všechny obtíže dokázali dodávky plnit.²³⁰ Fakticky však byla situace neutěšená, neboť výkupní ceny nedosahovaly ani cen osiva, tento trend byl zřejmý v celém Československu.²³¹ Navíc placení ze strany MNV vážlo.²³²

²²⁶ *Pamětní kniha obce Vilémovice*, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice, s. 65-66.

²²⁷ Archiv Radka Hrazdíry, Vyrozumění o vyloučení Josefa Hrazdíry AVNF z 23. května 1949.

²²⁸ SOKA Blansko, fond MNV Vilémovice, zápisy jednání zemědělské komise MNV Vilémovice, protokol č. 27. nestr.

²²⁹ FROLEC, Václav. *Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě*. In: Mikulovská sympozia 9, 23. a 24. října 1979, s. 162.

²³⁰ SOKA Blansko, fond MNV Vilémovice, zápisy jednání zemědělské komise MNV Vilémovice, protokol č. 66. nestr.

²³¹ Srov. URBAN, Jiří. *Venkov pod kolektivizační knutou: okolnosti exemplárního "kulackého" procesu*, s. 257.

Nejkrizovější v tomto ohledu byly roky 1952–1953. Dle výše zmiňovaných zákonů 55/1947 Sb. a 47/1948, došlo na jaře 1952 v rámci scelování pozemků k odebrání některých pozemků Josefa Hrazdíry, místo nich dostal do nuceného pachtu pozemky jiné, neobdělávané, zatímco jeho pozemky již byly po jarních pracích a byly řádně osety.²³³ To dokládá i rozhodnutí MNV Vilémovice z roku 1952:

„Přidělení neobdělávané půdy v trati od silnice do Klučeníku – příkaz. Rada MNV ve Vilémovicích přiděluje Vám bez kontingentního započítání pro rok 1952 výměru 0,23 ha půdy občanů z Jedovnic, nacházející se na našem katastru, k obdělávání a užívání. Parcela pozemku bude Vám na místě samém ukázána na vaše přání.“²³⁴

Ačkoliv se Josef Hrazdíra opakovaně odvolával proti zrušení nuceného pachtu, byl mu do nuceného pachtu přidělen téhož roku pozemek k obdělávání o výměře 1,52 ha.²³⁵ Následujícího roku ještě pozemky o rozloze 1 ha.²³⁶ Aby pohrom v tomto roce nebylo pro rodinu dost, roku 1952 byla změněna Rolnická ekonomická škola v Brně, kterou navštěvoval syn Josefa Hrazdíry, Josef Hrazdíra, na Zemědělskou účetnickou školu, která ale nepřijala jakožto nová instituce některé žáky z předchozí školy.²³⁷ Mezi nimi byl i Josef Hrazdíra, který se musel jít učit frézařem.²³⁸ Krutou ránu pro rodinu znamenalo vyhlášení měnové reformy, při které jednak museli měnit peníze v nevýhodném kurzu, jednak přišli o všechny peníze na vázaných vkladech i v hotovosti. Je pochopitelné, že situace byla pro rodinu o to těžší, že od února 1948 nedostávala žádné potravinové lístky.

²³² V tomto ohledu se nabízí smutné srovnání s obdobím protektorátu. Výkupní ceny potravin v 50. letech se ani zdaleka nerovnal výkupním cenám v období protektorátu (byť byly vyšroubovány válečnou situací), ani cenám za 1. republiky v době nejužší hospodářské krize.

²³³ Rozhovor Radka Hrazdíry (studenta PdF MU) s Marií Hrazdírovou (nar. 1936, manželka Josefa Hrazdíry nejml.) ze dne 8. listopadu 2016, záznam rozhovoru uložen v archivu autora.

²³⁴ Archiv Radka Hrazdíry. Rozhodnutí MNV ve Vilémovicích ze 7. dubna 1952.

²³⁵ Archiv Radka Hrazdíry. Rozhodnutí MNV ve Vilémovicích z 19. září 1952.

²³⁶ Archiv Radka Hrazdíry. Rozhodnutí MNV ve Vilémovicích z 3. března 1953.

²³⁷ Srov. Archiv města Brna, fond Zemědělská účetnická škola, Brno, Koněvova 85, třídní výkazy šk. rok 1951/1952, třídní výkazy šk. rok 1952/1953.

²³⁸ Rozhovor Radka Hrazdíry (studenta PdF MU) s Josefem Hrazdírou nejml. (1936–2008, sedlák) ze dne 15. ledna 2008, záznam rozhovoru uložen v archivu autora.

Je ale třeba říci, že jakkoli Rudolf Hrazdíra, bratr Josefa Hrazdíry, po celou dobu ze své pozice předsedy JZD rodině svého bratra nepomáhal, i když přízejně, že ani nemohl, neb by ohrozil sebe i svoji rodinu,²³⁹ zároveň jim ani neškodil, ba naopak svým postavením chránil rodinu bratra, aby nebyla zařazena do kulackých seznamů, aby se u rodiny konaly domovní prohlídky, či aby nebyla v rámci akce K rodina přestěhována do pohraničí.

V tomto ohledu je ale důležité konstatovat, že v Blanenském i Boskovickém okrese byla situace z hlediska postihu mírnější než v ostatních okresech, to dokládají i kulacké seznamy a počet odsunutých.²⁴⁰

Po smrti Klementa Gottwalda docházelo k postupné změně poměrů státu k soukromě hospodařícím zemědělcům, zejména po projevu Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě. Do jaké míry jeho projev proti násilné kolektivizaci byl jen prázdnou deklarací a do jaké míry skutečnost se již nedozvíme, protože Zápotockého pokusy o změnu situace v zemědělství byly velmi rychle utnuty Antonínem Novotným a jeho koncepcí budování venkova.²⁴¹ Přesto se situace o málo zlepšila.

Toto zlepšení bylo pro rodinu Hrazdírových však jen velmi dočasné, protože roku 1955 se přihlásila o povinnost armáda a Josef Hrazdíra ml. musel nastoupit základní vojenskou službu. Jak jinak než na druhém konci republiky u technických praporů. Vojenskou službu odsloužil u 2. technického praporu ve Střibře.²⁴²

Josef Hrazdíra tak musel obhospodařovat celé hospodářství s manželkou sám. Tato situace nebyla dlouhodobě udržitelná, a přestože se jakkoli snažil, nebylo možné tento tlak sestávající se z pravidelného přesvědčování, vyčlenění z vesnického života a každoroční směnu pozemků za pozemky horší kvality dlouhodobě vydržet. Dne 31. prosince 1959 předal Josef Hrazdíra „dobrovolně“, jak stálo v úvodním článku

²³⁹ Hrozilo nařčení z napomáhání s obnovou panství buržoazie, což bylo jedno z hlavních obvinění v procesu s Marií Švermovou a spol. Srov. Proces s pomahači protistátního spikleneckého centra, *Rudé právo*, 1954, 29. s. 2.

²⁴⁰ Na Brněnsku bylo odsunuto do pohraničí pouze 45 rodin. Srov. Petr BLAŽEK a kol. *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. s. 502-503.

²⁴¹ Srov. BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal. *Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a střeoevropské souvislosti*, s. 130.

²⁴² Vojenský historický archiv, fond 2. technický prapor Střibro, zařazovací kniha útvaru 1955, s. 31.

blanketu o předání majetku, veškeré své vybavení, dobytek i pole a úrodu do užívání JZD a stal se jeho členem. Majetek přebíral předseda JZD jeho bratr Rudolf Hrazdára,²⁴³ který svůj majetek odevzdal z přesvědčení o deset let dříve. V tomto ohledu zůstává smutným paradoxem, že majetek, který rozdělil Josef Hrazdára st. mezi své syny, se opět spojil. Je třeba také podotknout, že v mnoha případech byl pro soukromě hospodařící rolníky zlomový až rok 1959 nebo 1960, tomu odpovídá i časové vymezení většiny dalších studentských prací, které se touto problematikou zabývají.²⁴⁴ Důvodů bylo několik, jednak neúroda v roce 1959, dále navýšení státní dotace do zemědělských družstev, jednak nedostatek osiva, jednak proto, že byl dokončen proces kolektivizace, neboť se octlo ve státních rukou 80–91 % půdy,²⁴⁵ zbytek tvořily malé pozemky kovorolníků s výměrou do půl hektaru. Tyto faktory spojené s dlouhodobým vyčerpáním donutily zbytek soukromě hospodařících rolníků vstoupit do JZD.²⁴⁶

Vrátíme-li se k Josefu Hrazdírovi, důvody ukončení hospodaření do jisté míry ukazuje sám přejímací protokol. Především to, že na konci roku 1959 byly již dávky mírnější než na začátku 50. let, neboť Josef Hrazdára odevzdával více, než mu ukládala povinnost. Další položka představující vybavení ukazuje, jak muselo být hospodaření složité, protože soupis neobsahuje ani jedinou stopu mechanizace.²⁴⁷

Nabízelo by se říci, že vstupem Josefa Hrazdíry do JZD celý příběh končí. Opak je ale pravdou. Přestože Josef Hrazdára nastoupil jako živočichář do JZD Vilémovice a stal se váženým pracovníkem,²⁴⁸ cejch středních rolníků a potomků

²⁴³ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, JZD Vilémovice, Zápis o převzetí živého a mrtvého inventáře, osiv, sadby a krmiv sepsaný se členem Josefem Hrazdírou z 31. prosince 1959.

²⁴⁴ Srov. ZÁSTĚROVÁ, Olga. *Kolektivizace zemědělství na Velkomeziříčsku v letech 1949-1960*, 2013; HORKÁ, Petra. *Kolektivizace na Třebíčsku na příkladu čtyř zkoumaných obcí*.

²⁴⁵ Údaje se různí, de facto je však tento rozpor irelevantní neboť jednotliví autoři se přou pouze o poměr nesamostatně hospodařících kovorolníků či dalších pracujících majících zahrady, předzahrádky atp. s půdou, kterou obhospodařovalo JZD.

²⁴⁶ Srov. KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část druhá, Venkov*, s. 446.

²⁴⁷ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, JZD Vilémovice, Zápis o převzetí živého a mrtvého inventáře, osiv, sadby a krmiv sepsaný se členem Josefem Hrazdírou z 31. prosince 1959.

²⁴⁸ O tyto zkušené sedláky byl v JZD velký zájem, protože byli skutečnými odborníky. Na této informaci se shodli již historici v období totality, příkladem může být již zmiňovaná Mikulovská konference. Srov. FROLEC, Václav. *Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě*. In: Mikulovská symposia 9, 23. a 24. října 1979, s. 31-32.

člena národních socialistů se s rodinou a s potomky Josefa Hrazdíry ml., příslušníka technických praporů, táhnul dále.

Josefu Hrazdírovi nebylo započteno deset let, která odmítal vstoupit do JZD, do výpočtu důchodu, tudíž musel opakovaně žádat o zvýšení penze, přičemž mu bylo vyhověno až roku 1968.²⁴⁹ Potomci Josefa Hrazdíry ml. nemohli studovat na vysokých školách.

Situace v 90. letech

Teprve rok 1989 přinesl změnu. V rámci restitucí byl majetek rodině Hrazdírových sice vrácen, ale až po delších peripetiích, protože nebyl vyvlastněn, ale odevzdán „dobrovolně“.²⁵⁰

I částečné odškodnění nedokázalo napravit předešlé křivdy, neboť vyplacené odškodné neodpovídalo přepočtu na ceny v nových poměrech. Přestože se rodina snažila znovu obnovit hospodářství, nebyl tento pokus úspěšný, i dílem toho, že chybějící generace zemědělců, přetržená kontinuita a tradice se ukázala podstatnějším problémem než chybějící kapitál a zničené stavby a vybavení převzaté zpět od JZD.

Závěr

Dnes již je jasné, že kolektivizace nepřinesla kýžený úspěch, zemědělství a výnosy sice vzrostly proti roku 1948 v roce 1960 o sedmáct procent,²⁵¹ ale prosté srovnání výsledků hospodaření JZD a výsledků hospodaření soukromých rolníků ukazuje, že soukromá hospodářství fungovala přes všechna omezení efektivněji než podporovaná JZD. Navíc problémy v zemědělství vzniklé kolektivizací dosáhly takového rázu, že kvůli problémům v zemědělství musela být zrušena i třetí pětiletka.²⁵²

²⁴⁹ Srov. Archiv Radka Hrazdíry, Kopie rozhodnutí o přidělení důchodu Josefu Hrazdírovi z 22. 6. 1968.

²⁵⁰ Srov. Zákon č. 229/1991 Sb. o půdě a jiném zemědělském majetku. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR.

²⁵¹ PERNES, Jiří. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948-1960. In: *Forum Historiae*, 2016. s. 28

²⁵² PERNES, Jiří. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948-1960. In: *Forum Historiae*, 2016. s. 28

Vrátíme-li se k třem základním otázkám kladeným v úvodu, je třeba říci, že pozemková reforma dle zákona 215/1919 Sb. umožnila vznik středního rolnictva. Bohužel opakované uplatňování a novelizování tohoto zákona dovedlo situaci ad absurdum, a tak novelizace zákona, který střední rolnictvo vytvořil, paradoxně způsobila i jeho faktický zánik. Poválečná situace pak ukazuje, že se i v Československu odehrál obdobný scénář jako ve 20. a 30. letech v Sovětském svazu, jen tady v horizontu několika málo let. Rolníci obdrželi půdu, aby ji později museli odevzdat do JZD. To vše mělo za následek ztrátu motivace k práci i zavrnutí staletých zkušeností sedláků. Jak ale bylo řečeno výše, katastrofální stav zemědělství ve třetí pětiletce ukázal, jak bylo nešťastné a neefektivní řešení vyvíjet nátlak formou represe, vyvlastňování a výměny pozemků na střední rolníky, kteří byli sami v praxi i bez mechanizace namnoze výkonnější než JZD, dotovaná nemalými finančními i naturálními prostředky. Nemluvě o tom, že přetržení vztahu k půdě mělo možná ještě horší následky na celkové hodnotové orientaci národa než neutěšená hospodářská situace hmotná. Do jisté míry lze říci, že s morálními škodami tohoto typu se potýkáme dodnes.

Příběh Josefa Hrazdíry a jeho rodiny v tomto ohledu není příliš výjimečný, takových osudů lze najít mnoho, ukazuje se však na něm, že ačkoliv si nelze českého sedláka a zemědělce příliš idealizovat, zánik této vrstvy zmařil úsilí několika generací a několik dalších generací těžce poznamenal a hned při vstupu do života je oproti zbytku společnosti značně znevýhodňoval. Právě zkoumání těchto souvislostí a analýza tohoto bezpráví páchaného dle litery zákonů stojí za zkoumání případ od případu, aby byly ještě lépe popsány osudy těch, kteří nebyli stíženi bezprostřední represí, ale soustavným nátlakem byli přinuceni zříci se „dobrovolně“ svých kořenů.

Literatura a prameny

Literatura

BLAŽEK, Petr a kol. *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. 1. vyd. Praha: Pulchra, 2010. 635 s. Testis; sv. 4. ISBN 978-80-213-2033-8.

BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*, 1.vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. 359 s. ISBN 978-80-7363-226-7.

FROLEC, Václav. *Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě: Mikulovská symposia 9, 23. a 24. října 1979*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1980, s. 237.

GINZBURG, Carlo. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000. 223 s. Každodenní život; sv. 6. ISBN 80-7203-278-X.

HRABA, Zdeněk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled*, Praha: Vladimír Lelek, 2013. 311 s. ISBN 978-80-904837-4-3.

KANTŮRKOVÁ, Eva. *Smuteční slavnost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1967. 221, [3] s. Boje; Sv. 147.

KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část druhá, Venkov*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, 467 s. Česká společnost po roce 1945; sv 9. ISBN 978-80-7285-155-3.

KROFTA, Kamil - JANOUŠEK, Emanuel (eds.). *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*. Vydání 2. Praha: Jan Laichter, 1949. 458 s.

PŘIDAL, Jan. *Konec selského stavu na Prostějovsku*, Praha: JANUA, 2007. 94 s. ISBN 978-80-86859-07-1.

ŠTOLLEROVÁ, Barbora . *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. 338 s. ISBN 978-80-246-2243-9.

URBAN, Jiří. *Venkov pod kolektivizační knutou: okolnosti exemplárního "kulackého" procesu*, Praha: Vyšehrad 2010. 303 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7429-055-8.

ŽÁK, Jindřich. *S plamenem kolektivizace v zádech: padesátá léta ve Velké Vsi na Broumovsku*, Hradec Králové: Slovanský kulturní institut, 2013. 134 s. Edice dějin; sv. 2. ISBN 978-80-904915-4-0.

Nepublikované práce

HORKÁ, Petra. *Kolektivizace na Třebíčsku na příkladu čtyř zkoumaných obcí* (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2014.

NEČASOVÁ, Denisa. *Vyloučení dětí tzv. kulaků a vesnických boháčů ze středních zemědělských škol v letech 1951–1953*. (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2011.

RENKOVÁ, Martina. *Kolektivizace a její dopady na život vesnice. Na příkladu obce Obříství na Mělnicku*. (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2014.

VYSKOČILOVÁ, Jana. *Kolektivizace zemědělství v okrese Boskovice na příkladu obce Šebetov*. (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2012.

ZÁSTĚROVÁ, Olga. *Kolektivizace zemědělství na Velkomeziříčsku v letech 1949–1960* (Diplomová práce). Brno: FF MU, 2013.

Elektronické zdroje

Databáze ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR.

Programové prohlášení vlády 8. 7. 1946. [online] Vláda České republiky. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960csr/klement_gottwald-1/ppv-1946-1948-gottwald1.pdf> [cit. 2017-02-10].

Eduard Hrazdíra. *Www.geni.com* [online]. Dostupné z: <<https://www.geni.com/people/eduard-hrazdira/600002617335842>> [cit. 2017-02-27].

Prameny

Normativní

Dekret presidenta republiky ze dne 21. 6. 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Dekret prezidenta republiky č. 91/1945 Sb. o obnově československé měny z 19. 10. 1945 In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Vládní nařízení č. 7/1949 Sb. ze dne 27. ledna 1947, o výkupu a dodávce zemědělských výrobků podle smlouvy. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Vládní nařízení č. 50/1955 Sb. ze dne 26. září 1955, o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Vyhláška č. 20/1940 z 18. 1. 1940, kterou se rozšiřuje zmocnění ministerstva zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivy na ovoce, zeleninu, zvěř, drůbež a ryby. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č.215/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č. 55/1947 Sb. ze dne 17. dubna 1947, o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č. 147/1947 Sb. ze dne 11. července 1947, o revisi první pozemkové reformy. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č. 15/1947 Sb. ze dne 13. února 1947, o stíhání černého obchodu a podobných pletích. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č.47/1947 Sb. ze dne 9. března 1947, o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č. 206/1939 Sb. ze dne 18. září 1939, kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivý. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [2017-02-10].

Zákon č. 229/1991 Sb. o půdě a jiném zemědělském majetku. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR.

Správní a hospodářské

Státní okresní archiv Blansko

SOkA Blansko, fond Místní národní výbor Vilémovice, nezprac. nesign.

SOkA Blansko, fond MNV Vilémovice, zápisy jednání zemědělské komise MNV Vilémovice, protokol č. 27. nestr.

SOkA Blansko, fond MNV Vilémovice, zápisy jednání zemědělské komise MNV Vilémovice, protokol č. 66. nestr.

Vojenský historický archiv

Archiv města Brna, fond Zemědělská účetnická škola, Brno, Koněvova 85, třídní výkazy šk. rok 1951/1952, třídní výkazy šk. Rok 1952/1953.

Vojenský historický archiv, fond 2. technický prapor Stříbro, zařazovací kniha útvaru 1955, s. 31.

Archiv Radka Hrazdíry

Archiv Radka Hrazdíry, Doklad o splacení půjčky z 22. 9. 1927 Kontribuční záložny Jedovnice z roku 1943.

Archiv Radka Hrazdíry, Notářský zápis o převodu majetku mezi Josefem Hrazdírou st. a jeho syny z 12. 1. 1936.

MEMO 2017/1

Archiv Radka Hrazdíry, Kupní smlouva z 27. 4. 1934 uzavřená mezi Josefem Hrazdírou a velkostatkem Rájec nad Svitavou.

Archiv Radka Hrazdíry, Pozemkový arch se soupisem nemovitého majetku Josefa Hrazdíry k 20. 6. 1939.

Archiv Radka Hrazdíry, Smlouva o pachtovním za propachtování půdy ze 17. července 1939.

Archiv Radka Hrazdíry, Pozemkový arch se soupisem nemovitého majetku Josefa Hrazdíry k 31. 12. 1946.

Archiv Radka Hrazdíry, Rozhodnutí ONV Boskovice z 6. 12. 1947 o vyvlastnění pozemků Josefa Hrazdíry na Macošě.

Archiv Radka Hrazdíry, Vyrozumění o vyloučení Josefa Hrazdíry AVNF z 23. května 1949.

Archiv Radka Hrazdíry. Rozhodnutí MNV ve Vilémovicích z 7. dubna 1952.

Archiv Radka Hrazdíry. Rozhodnutí MNV ve Vilémovicích z 19. září 1952.

Archiv Radka Hrazdíry. Rozhodnutí MNV ve Vilémovicích z 3. března 1953.

Archiv Radka Hrazdíry, JZD Vilémovice, Zápis o převzetí živého a mrtvého inventáře, osiv, sadby a krmiv sepsaný se členem Josefem Hrazdírou z 31. prosince 1959.

Archiv Radka Hrazdíry, Kopie rozhodnutí o přidělení důchodu Josefu Hrazdírovi z 22. 6. 1968.

Narativní kronika

Pamětní kniha obce Vilémovice, uložena na Obecním úřadě obce Vilémovice.

Orální historie

Rozhovor Radka Hrazdíry (studenta PdF MU) s Josefem Hrazdírou nejml. (1936-2008, sedlák) ze dne 15. ledna 2008, záznam rozhovoru uložen v archivu autora.

Rozhovor Radka Hrazdíry (studenta PdF MU) s Marií Hrazdírovou (nar. 1936, manželka Josefa Hrazdíry nejml.) ze dne 8. listopadu 2016, záznam rozhovoru uložen v archivu autora.

Tištěné

ŘURIŠ, Julius. Hradecký program: [Projev ministra zemědělství Julia Řuriše v Hradci Králové dne 4. 4. 1947]. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1947. 30-[II] s. Knihovna ministerstva zemědělství; Č. 39.

Lid tvoří akční výbory Národní fronty. *Rudé právo*, 1948, č. 28(Zvláštní vydání), s. 1.

Protektorát se směje: Doklad č. optimismu a protiněmeckého odboje v 2. světové válce. [S. l.: s. n.], 1944. 61 s.

Proces s pomahači protistátního spikleneckého centra. *Rudé právo*, 1954, č. 29. s. 2.

Audiovizuální zdroje

JASNÝ, Vojtěch. *Všichni dobří rodáci*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1967.

SOMMEROVÁ, Olga. *Ztracená duše národa: Ztráta tradice*, Praha: Česká televize, 2002.

Příloha 2. Rozhodnutí MNV Vilémovice o vyloučení Josefa Hrazdíry z MNV na základě rozhodnutí AVNF

MÍSTNÍ NÁRODNÍ VÝBOR
VILÉMOVICE U MACOCHY

Vilémovice dne 23. května 1949.

č. j. Potvrzení :

M.A.V.N.F. ve Vilémovicích potvrzuje tímto, že občan
Josef Hrazdíra čp.17. rolník ve Vilémovicích byl vyloučen z
M.N.V. z důvodu, jelikož strana N.S. jejímž členem jmenovaný
byl, nepodala závazné prohlášení. Všem tímto vyloučeným dle
usnesení A.V.N.F. bude dána možnost spolupracovati jako členům
J.S.Č.Z.

 Mikulada Hrozejková

Příloha 3. Vkladní knížka Josefa Hrazdíry ml.

Číslo deníku	Datum	Vloženo nebo vybráno	OBNOS		SLOVY	Potvrzení	
			Kč	h		správce	výběrčího
		Převod	2027330				
	Úrok do 31. 12. 1944		40550				
		Zůstatek	2067880				
17/6. 1945		Vloženo	10000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	3067880				
21/10. 1945		Vloženo	923130		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	40000		Desattisickorun Ke Měsíci		
27. 1946		Vybráno	10000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	390000-				
9/3. 1946		Vybráno	20000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	370000-				
25/7. 1946		Vybráno	10000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	360000-				
20/1. 1946		Vybráno	10000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	350000-				
26/9. 1946		Vybráno	10000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Zůstatek	340000-				
3/12. 1946		Vybráno	10000-		Desattisickorun Ke Měsíci		
		Převádí se	330000-				

Příloha 4. Shora Josef Hrazdírka st., Josef Hrazdírka ml. a Josef Hrazdírka nejml.

15538/X

Bescheinigung **Osvědčení**

über die Beedigung für den Jagdschutz. o vzetí do přísahy pro ochranu myslivosti.

Unterschrift des Mitglieds.
Postis majitele

Hrazdírka Josef

*) Nichtzutreffendes streichen!
Nehodící se škrtněte!

Herr Josef Hrazdírka geb. am 25.12.1875
Pan nar. dne
wohnhaft zu Wilhelmschlag Nr.17 Bezirk Boskowitz
bytem v okres
bestellt als beedetes Jagdschutzpersonal für den Bezirk
ustanovený jako přísežný myslivecký ochranný orgán pro okresek
Wilhelmschlag

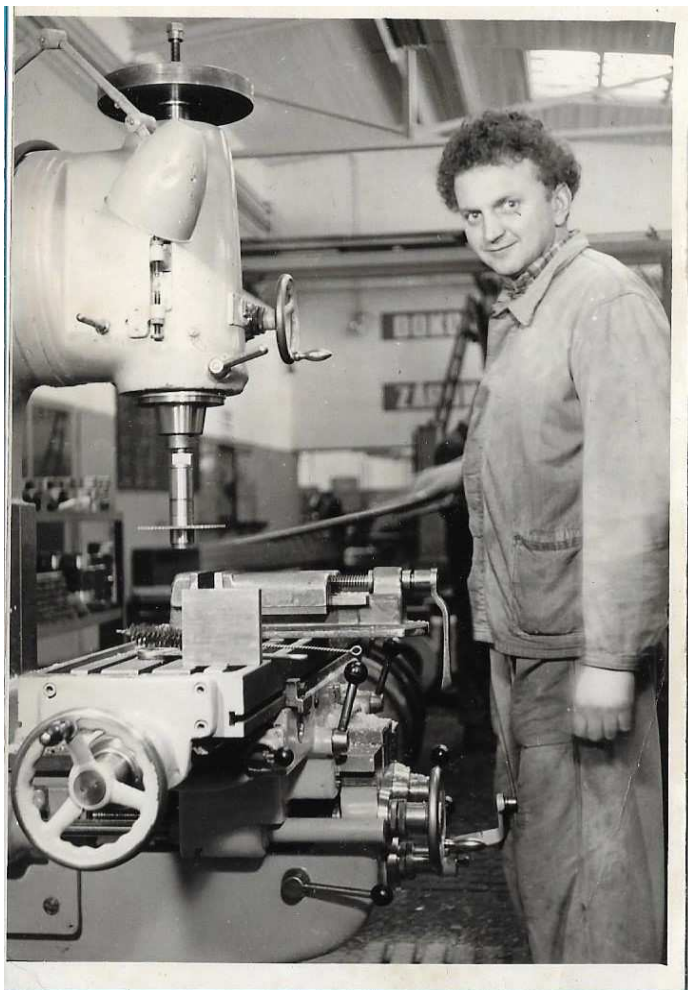
1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

wurde am 8. November 1943 im Sinne des § 39, Abs. 4,
byl dne vzat do přísahy pro ochranu
der Reg.-Vdg. Slg. Nr. 127/1941 für den Jagdschutz beedete
myslivosti podle § 39, odst. 4 vl. nař. č. 127/1941 Sb.
Das Jagdschutzabzeichen der DJ — T. J. U.* trägt die Nr. _____
Odznak ochranné myslivecké služby DJ — (T. J. U.) má číslo _____

Emil Projeckel

O autorovi

*Bc. Radek Hrazdír (*1992 v Boskovicích) vystudoval obor Všeobecná veřejná správa na právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a současně studuje na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity Učitelství historie a zeměpisu pro základní školy taktéž v Brně. Zabývá se soudobými dějinami, a to především padesátými lety dvacátého století a jejich dopadem na společnost u nás. Příkladem může být bakalářská práce na Právnické fakultě MU s názvem *Právní základy národních výborů a jejich analýza na příkladech vybraných obcí v letech 1945-1967*, taktéž bakalářská práce na Pedagogické fakultě MU s názvem *Proměna selských rodů ve Vilémovicích ve 20. století na příkladu rodiny Hrazdírů*.*

Sňatková tabu v naraci a náboženském právu – ideál versus žitá realita/ Marriage taboo in narration and religious law – ideal versus reality

Marie Fritzová

Abstrakt

Předkládaný článek je případovou studií, která se věnuje otázce sňatkové praxe v jedné neevropské společnosti (řeckokatolické komunitě v Bajt Sáhúr – Palestinská autonomie). Článek vychází z terénního výzkumu a odborné literatury. Kromě otázky, co je danou společností vnímané jako ideální sňatek a naopak zakázaný sňatek, analyzuje článek některé konkrétní případy sňatků členek zkoumané komunity.

Abstract

This essay describes a concrete marriage practice Greek-Christian Community in a town of Beit Sahour. This article is primarily based on a field research (between 2009 and 2012 in the West Bank), which is the main source of data. Apart from the question of what is perceived as an ideal marriage and a forbidden marriage, the article analyzes some specific cases of marriages of members of this community.

Klíčová slova: sňatková praxe, sňatkové tabu, řeckokatolická komunita, Bajt Sáhúr, nupturient.

Key words: Marriage practice, Marriage taboo, Greek-Christian Community, the town of Beit Sahour, nupturient.

Úvod

Tato studie se snaží porovnat výpovědi týkající se sňatkové praxe informátorů z jedné křesťanské komunity (řeckokatolické komunity z města Bajt Sáhúr) s jejich žitou realitou.

Sňatková politika zrcadlí určitou část sociální identity členů dané skupiny, která není na první pohled patrná, je proto třeba delšího pobytu v terénu a komparace jednotlivých výpovědí. Informátoři často v této oblasti vyjadřují především určitý ideál, který by si pro sebe či svoje rodinné příslušníky přáli. V praxi však bývají mnohá tabu s tímto tématem související překračována, obcházena nebo ospravedlňována. Nutno dodat, že některá jsou však stále silně hájena a dodržována drtivou většinou všech členů řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr (Beit Sahour)*. Jaká jsou tedy konkrétní tabu a jaká je současné sňatkové praxe jedné minoritní křesťanské církve v rozbořených palestinských vodách, to jsou dvě základní otázky, na které se pokusím v předkládané studii najít odpověď.

Metodologie

Metodologicky text vychází především z mého terénního výzkumu prováděného ve městě Bajt Sáhúr mezi lety 2009-2012. Technika zúčastněného pozorování a biografických rozhovorů byly základními metodologickými nástroji, které jsem využívala.

Společně s Jean-Claude Kaufmann²⁵³ a Holstein, Gubrium²⁵⁴ jsem praktikovala tzv. „chápavý“ přístup při vedení rozhovorů. Rozhovor proto chápu jako dialog mezi informátorem a výzkumníkem. *„Respondent musí cítit, že to, co říká, má pro tazatele velkou cenu, že ten ho upřímně poslouchá a že je přitom ochoten odchýlit se od svých otázek, aby mu dal prostor okomentovat důležitou informaci, kterou nadnesl příliš stručně. Respondent s překvapením zjišťuje, že mu tazatel pozorně naslouchá a zakouší jistou radost z toho, že se postupně přesouvá do hlavní role. Není*

²⁵³ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010.

²⁵⁴ HOLSTEIN, J. – GUBRIUM J., The active interview. In: *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. SILVERMAN David (ed.). London; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications Ltd. 2004.

*neurčitě dotazován na svůj názor, ale protože disponuje cenným věděním, které tazatel nemá, stává se klíčovou postavou.“*²⁵⁵

Dohromady jsem během všech výzkumných pobytů provedla 23 semi-strukturovaných rozhovorů. Jednotlivé informátory označuji čísly, kromě toho však moje dvě klíčové informátorky označuji pseudonymy Lama Abu Talja a Teresia Abu Housan a jméno dr. *Džamála Chadera (Jamal Khader)* je jeho skutečné jméno, protože svolil svoje jméno uvádět.

Pokud disponuji více rozhovory od jednoho informátora, je každý rozhovor označen písmeny A, B, C případně D a datem, kdy byl rozhovor proveden. Většina rozhovorů byla vedena v angličtině, kromě 4 rozhovorů, které byly vedeny v jazyce arabském s laskavým přispěním mojí klíčové informátorky Lamy, která mi s vedením těchto rozhovorů pomáhala. V této studii uvádím pouze relevantní úryvky z některých rozhovorů.

Řeckokatolická komunita v Bajt Sáhúr

Řeckokatolická komunita v *Bajt Sáhúr (Beit Sahour)* má v současnosti asi 800 členů²⁵⁶. Jedná se tedy o poměrně malou farnost, která navíc byla založena nedávno, tj. v roce 1891. Vznikla jako součást řeckokatolické arcidiecéze Jeruzaléma, v té době byl jeruzalémským arcibiskupem *Fílíp Mulúk (Fillip Malouk)*.²⁵⁷ Celou komunitu de facto tvoří tři rody: rod Abu Talja²⁵⁸, Abu Housan²⁵⁹ a Abu Falj²⁶⁰. Církvi patří dva kostely – kostel sv. Michala a *Church of Shepherds' Lady*, v současnosti je v něm sloužena především hlavní nedělní mše svatá.^{261, 262}

²⁵⁵ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010, s. 57.

²⁵⁶ Churches. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.beitsahourmunicipality.com/en/city-of-beit-sahour/places-of-warship/churches>> [Cit. 2017-05-08].

²⁵⁷ Churches. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.beitsahourmunicipality.com/en/city-of-beit-sahour/places-of-warship/churches>> [Cit. 2017-05-08].

²⁵⁸ Pseudonym.

²⁵⁹ Pseudonym.

²⁶⁰ Pseudonym.

²⁶¹ Podle zúčastněného pozorování.

²⁶² Churches. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.beitsahourmunicipality.com/en/city-of-beit-sahour/places-of-warship/churches>> [Cit. 2017-05-08].

Kromě těchto dvou míst patří řeckokatolické církvi v *Bajt Sáhúr* také soukromá škola, která byla založena v roce 1965 biskupem *Džabrá 'ilem Abú Sá'dou* (*Gabriel Abu Saada*) a slavnostně otevřena v roce 1966. Škola nese název po svém donátorovi biskupu Peter Nettekovenovi. Její oficiální název je: *The Greek Catholic Patriarchate School "Peter Nettekoven"*²⁶³.

Co se týká socioekonomického postavení, řeckokatolická komunita má ve městě dva kostely, jeden konvent s hostelem pro poutníky a vlastní školu, která nabízí i možnost zkoušky *taudžíhí*. Nepřímo je na ní napojeno také několik místních organizací, jako je například turistické centrum *Síradž* (*Siraj center*), které mi zprostředkovalo první kontakt s mojí hostitelskou rodinou. Její socioekonomické postavení se dále odvíjí od reálného komunálního politického vlivu, které však přináležejí velkým rodinám z řeckopravoslavných rodů. Klientismus, který je v blízkovýchodní politice stále velice silným fenoménem, funguje i zde. Řeckokatolické komunita je početně minoritní, její vliv v komunální politice je tak značně omezený. Postavení celé řeckokatolické komunity oproti většinové řeckopravoslavné církvi ve městě *Bajt Sáhúr* je proto socioekonomicky nižší.

Konkrétní socioekonomický status jednotlivých rodin je však dán především zaměstnáním jednotlivých členů. Například moje hostitelská rodina požívá spíše nižší socioekonomický status. Pan a paní Abu Talja mají malou živnost. Lama učila angličtinu na dívčí škole v Betlémě. Její sestra byla na mateřské dovolené a bratr prodával auta. Moje hostitelská rodina sice tvrdila, že v rámci řeckokatolické komunity má její rod spíše vyšší socioekonomické postavení než rod Abu Housan a Abu Falj, konkrétně její postavení bylo však nižší.

Sňatková politika řeckokatolické komunity v Bajt Sáhúr

Informátoři se často ve svých výpovědích uchylují k proklamaci určitého ideálního svazku, který by si pro svoji rodinu přáli. I když v praxi fungují mnohá tabu, od ideálního sňatku nupturienta často dělí reálná sociopolitická situace, nebo jeho konkrétní životní situace, do které se dostane, tyto okolnosti často rodiny nutí ze svých ideálů slevit. I přesto však stále existují některá tabu, která jsou silně hájena a

²⁶³ Dále jen řeckokatolické škola.

dodržována drtivou většinou všech členů řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr (Beit Sahour)*. Jaký je tedy ideál a jaké je skutečná praxe?

Velký vliv má ve zkoumané společnosti stále rodina. Palestinská společnost se nachází někde na pomezí tradiční a moderní společnosti. Mladá generace je daleko individualizovanější a otevřenější k západnímu typu myšlení. To není jen banální tvrzení, je to podstatný fakt, který ovlivňuje nejen vnitřní život skupiny, ale také vztahy mezi církvemi ve městě *Bajt Sáhúr*. Na druhou stranu stále určité zvyky, tradice a normy slouží jako zdroj sociální identity, poskytují jedinci onu jistotu, že je pevnou součástí určitého společenství, které může nazývat svým vlastním domovem, místem, kterému rozumí. Tento střet touhy po liberalizaci, individualizaci, ale také obavy, že ztratí své místo ve společnosti je patrný v žité každodennosti řeckokatolických křesťanů. Zdaleka nechci tento trend generalizovat na celou křesťanskou společnost na Západním břehu, omezím se pouze na fakta, která jsem získala z terénu, vztahuji je tedy pouze na mojí zkoumanou skupinu.

Začneme jedním běžným příkladem při hledání si životního partnera. Klíčová teze mojí klíčové informátorky na toto téma zněla:

L: Tady nemůžeš jít ven sama s chlapcem, nemáme tu něco jako rande. [Lama, rozhovor A - 21. 10. 2009]

Toto pravidlo také Lama až s úzkostí dodržovala. Nešlo však jen o rande ve smyslu „vyjít si s chlapcem“, ve skutečnosti to znamenalo nebýt s žádným chlapcem nikdy o samotě.

Kromě toho, že Lama Abu Talja sama dbala o dodržování této společenské normy, všimla jsem si během svých terénních výzkumů, že i otec s matkou pečlivě sledují, kdy, kde a s kým Lama tráví čas. Dobrým příkladem může být například nečekané napomenutí od rodičů, když jsme se o deset minut opozdily při návratu z místní restaurace. Jako další příklad mohu uvést opět několik příhod, do kterých jsem byla určitým způsobem zapojená. Každé úterý od pěti hodin bylo pravidelné setkávání mládeže a vždy si paní Abu Talja nebo pan Abu Talja přišli ověřit, jestli půjdu s Lamou. Jednou se výjimečně stalo, že jsem účast odřekla, Lama musela potom rychle volat svojí přítelkyni paní Teresii, jestli určitě přijde, a až když ta účast potvrdila, Lama mohla v klidu odejít.

Lama musela také vždy podávat jakési „hlášení“ o tom, kam a s kým jde. Vždy musela být v deset hodin večer doma, pokud na dané akci nebyla s blízkým příbuzným²⁶⁴ či se nejednalo o nějakou konkrétní akci, kde byla přítomna křesťanská mládež či její učitelský sbor.

Otázkou pro mě zůstávalo, jestli chování Lamy je společenským standardem dívek řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr*, nebo zdali se jedná o výjimku. Nejvhodnějším místem, kde jsem si v praxi mohla ověřit toto tvrzení, byla místní řeckokatolická škola a také pravidelné setkávání řeckokatolické mládeže. Někdy ale mohly více prozradit i naše večerní procházky po *Bajt Sáhúr* či večerní návštěvy místních restaurací.

Během prvního výzkumu jsem se na *šabíbe*²⁶⁵ setkala s následující situací: Byla jsem informována, že dva účastníci tohoto společenství mají před zasnubami. Poměrně dlouho jsem pozorovala jejich vzájemné chování a skutečně nikdy spolu nebyli sami. Mladík svoji budoucí snoubenku nikdy nešel sám doprovodit, dokonce se s ní téměř nebavil, přitom nebylo tajemstvím, že mají známost. To samozřejmě není žádným přímým důkazem toho, že se nikdy samotní nepotkali, i když oba tvrdili, že se vídají jen během setkání mládeže či o rodinných návštěvách, nicméně se jedná o přímý doklad toho, co je řeckokatolickou komunitou považováno za společensky vhodné a co nikoli.

V místní řeckokatolické škole studují děvčata a chlapci společně, na rozdíl od škol státních, které vycházejí z tradičního muslimského modelu. V tomto směru je vidět určitý posun k západnímu typu vzdělávání. Řada církevních soukromých škol byla také ve spolupráci se zahraničím založena, stejně tak jako řeckokatolická škola, která vznikla za přispění německého státu a německých donátorů.²⁶⁶ Při návštěvách místní školy bylo patrné, že i když zde funguje smíšený vzdělávací systém, vzájemné chování studentů a studentek je pod přísným společenským dohledem. Nejsou zde přípustné žádné projevy sexuální náklonnosti, např. že by se zde držel hoch s dívkou za ruku apod.

²⁶⁴ Buď přímo s rodiči nebo s bratrem nebo sestrou či sestřinou rodinou.

²⁶⁵ Pravidelné setkávání řeckokatolické mládeže.

²⁶⁶ [عناينة](http://www.gcps.edu.ps/ar/عناينة) [Online] 2014, Dostupné z URL: <www.gcps.edu.ps/ar/عناينة> [Cit. 2017-05-12].

N: To však nebrání tomu, aby děvčata a chlapci studovali dohromady, dokonce si myslím, že je to pro ně i určitým způsobem zdravější než studovat odděleně. Dokáží spolu v životě lépe komunikovat a vycházet. [Informátor č. 1 - 19. 10. 2009]

Pouze jednou jsem byla svědkem porušení tohoto základního společenského pravidla a to když jsme během večerní procházky potkaly děvče s chlapcem v malé místní kavárně. Lama celou situaci komentovala tak, že by dívka měla jít okamžitě domů a ne se tady ukazovat sama s chlapcem, že to není společensky vhodné. Jednalo se o jednu slečnu z řeckokatolické církve a mladíka z církve pravoslavné.

Tato společenská norma je tady stále většinou členů schvalována a dodržována a to nejen na formální úrovni, ale také jako určitý vnitřní konsenzus, který ukazuje míru „vhodnosti“ a slušnosti vzájemných styků mezi svobodnými chlapci a děvčaty.

Zajímavé bylo, že moje hostitelská rodina postupně uplatňovala podobná kritéria i na moji osobu, dalo by se říci, že čím déle jsem u nich zůstávala, tím tato sociální kontrola byla vyšší. Větší sociální kontrolu mého chování jsem také zaznamenala při druhém a třetím výzkumném pobytu, kdy jsem byla vnímána téměř jako součást rodiny. Při snídani se mě vždycky paní Abu Talja dopodrobna vyptala, kam jedu a kdy se vrátím. Rodina vždycky trvala na tom, abych se pokud možno vracela domů ještě před setměním, nebo abych si z checkpointu večer zásadně brala taxíka. V tomto posledním případě zřejmě rodině nešlo o dodržování výše uvedených společenských pravidel, ale spíše o moji bezpečnost.

Kromě toho, že v řeckokatolické komunitě fungují standardizovaná pravidla chování, která jsou víceméně určitou variací pravidel, která jsou standardní v celé palestinské společnosti, jak jsem již předeslala tím, že se jedná o společnost křesťanskou, ale také tím, že je betlémská oblast vystavena celé řadě zahraničních vlivů, dochází k určitému oslabování a přeměně těchto dříve striktně fungujících pravidel (např. současná móda mladé generace). To, jaká sociální pravidla určovala genderové vztahy v minulosti, můžeme usuzovat jen z nepřímých tvrzení, především pak z rozhovorů se staršími členy řeckokatolické komunity v *Bajt Sahúr*. Asi největší rozdíl, o kterém starší generace hovoří jako o zásadním posunu, je možnost volby partnera založená na individuálním přání jedince a také větší otevřenost církví

navzájem. Starší generace mluví o posunu, který se udál přibližně za posledních padesát let.

N: Dříve jsi mohla vidět, že mladí tak mezi 20. a 25. rokem, když se chtěli brát, tak se nemohli potkávat přímo, bylo to více konzervativní, fungovala to zprostředkovaně, ale dnes už funguje to, že mladí chodí na společná místa (oslavy a jiná místa) a mohou se potkávat více přímo, není to problém a je to nyní jednodušší a rodina už nemá žádné nástroje, jak ovlivňovat výběr partnera. Dnes je výběr spíše na samotných jedincích. [Informátor č. 1 - 19. 10. 2009]

Starší generace předkládala ustálený názor, který je vyjádřen výše uvedeným úryvkem, který však neodpovídá skutečné praxi. Zaznamenala jsem totiž, že i v současnosti má rodina značný vliv na výběr partnera, nebo spíše „odstraňuje z dohledu“ ty partnery, kteří jsou podle její představy nevhodní. Několikrát mi například Lama o určité dvojici řekla, že jejich vztah nemá šanci na úspěch, protože si to nepřeje jedna ze zainteresovaných rodin. I v Lamině případě se objevil striktní vliv rodiny při výběru partnera. Na druhou stranu sňatky mezi členy z různých církví jsou v současnosti poměrně častým jevem, v tomto je posun doopravdy zcela zásadní. K tomuto posunu přispělo několik vnějších okolností, jako je například postupné pronikání moderního modelu myšlení, 2. vatikánský koncil a s ním související rozvoj ekumenické spolupráce, historické sepětí jednotlivých rodů a současná sociopolitická situace související s palestinsko-izraelským konfliktem. Nadcházející podkapitola se do hloubky věnuje právě sňatkové politice a všem výše uvedeným aspektům, které ji v současnosti ovlivňují. Sňatková politika a její vnitřní dynamika tak na jednu stranu může sociální identitu skupiny posilovat, na druhou stranu ale také oslabovat.

Sňatková politika

Vnitřní normy a pravidla, které v této oblasti skupina dodržuje, mají opět několik základních významů a rozměrů. Zaprvé je to význam vztahující se k vnějšímu oddělení, jasně vymezené sňatkové tabu slouží k orientaci a vytyčení rozdělení na my

a oni²⁶⁷, tj. na skupiny, ze kterých si jedinec může vybírat a na skupiny, které vhodné nejsou.

Mezi tímto základním rozdělením se však rozprostírá široké šedé pásmo, ze kterého je spíše vhodné nevybírat, ale když už se stane, existují zde určité mechanismy, které tuto volbu dokáží ospravedlnit a přiřadit vybranému jedinci „nálepku“ vhodný. Jedinec vybraný z této nepříliš vhodné oblasti může jako kompenzaci své „nevhodnosti“ nabídnout například určitou finanční náhradu, společenské postavení a uznání nebo skupinou ceněné charakterové vlastnosti. Z pohledu církevního práva se vhodnost posuzuje podle jasně stanovených předpisů a zákonů, kterým se také budu více věnovat. První význam tedy obsahuje rovinu sociální vhodnosti a rovinu náboženské právní vhodnosti.

Druhým významem těchto jasně stanovených kritérií je posílení vnitřní identity skupiny. Jedinci označení jako nejvhodnější jsou členové stejné církve, velkou roli však hraje také rodinná příslušnost, touto problematikou se budu dále ještě podrobněji zabývat. Třetí význam stanovených norem, které vytyčují oddělení, opět souvisí s identitou připisovanou zevnějšku. Nevztahné skupiny samy některá tato kritéria posilují, nebo dokonce vytvářejí a podtrhují tak vzájemné oddělení zevnějšku.

Než přistoupím k detailnímu rozboru praxe řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr*, ráda bych definovala několik základních pojmů, které jsou v této studii dále užívány. Kromě toho také vycházím z jasně definovaných církevních předpisů a zákonů, které jsou pevně ukotvené v kanonickém právu. V tomto smyslu pracuji především s verzemi kanonického práva CIC/83²⁶⁸ a CCEO²⁶⁹. Je důležité podotknout, že vlastní praxe jednotlivých církví se může navzájem v určitých ohledech lišit. Především je všem východním katolickým církvím ponechána možnost regulovat

²⁶⁷ Viz např.: BAUMAN, Zygmunt. *Myslet sociologicky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 44.; LOZOVIUK, Petr. Etnická indiference a její reflexe v etnologii. In: HIRT, Tomáš – JAKOUBEK, Marek (ed.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. s. 163.; THOITS, Peggy A. – VIRSHUP, Lauren K., Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities. In: ASHMORE, Richard D. – JUSSIM Lee (ed.). *Self and Identity: Fundamental Issues*. New York: Oxford University Press, 1997. s. 114.

²⁶⁸ *Codex iuris canonici* - Kodex kanonického práva z roku 1983.

²⁶⁹ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* - Kodex kánonů východních církví z roku 1990.

všechny ostatní záležitosti, které nejsou přímo ukotvené v CCEO, partikulárním právem ve shodě s vlastní tradicí.²⁷⁰

„...církvě Východu i Západu mají právo a povinnost řídit se vlastními zvláštními řády; mluví pro ně jejich úctyhodná starobylost, lépe odpovídají zvyklostem věřících a jeví se jako vhodnější pro péči o duchovní dobro.“²⁷¹ Obdobně také v *Oriente Lumen*²⁷² Jan Pavel II. vyjádřil svoji podporu východním křesťanským církvím, poukázal na jejich schopnost přijímat různorodé charakteristiky jednotlivých kultur a respektovat partikulární komunity.²⁷³ Kromě toho však alespoň v krátkosti bude definován přístup k mezináboženským sňatkům ze strany muslimské a židovské, vždy ale pouze v konkrétním vztahu ke zkoumané problematice.

Nejprve bych od sebe chtěla důsledně odlišit pojem „mezináboženské manželství“ a „smíšené manželství“. Pojem „mezináboženské manželství“ lze chápat v jeho širším slova smyslu, tedy jako sňatek mezi příslušníky jakýchkoliv náboženství, v této práci jej však budu užívat stejně tak jako např. Sahanam, jako označení svazku mezi věřícími vyznávajícími různá náboženství, kde vždy jedna strana vyznává křesťanství.²⁷⁴ Prakticky se však pojem dá zúžit pouze na případy týkající se sňatků mezi křesťany a muslimy a mezi křesťany a židy. Naproti tomu pojem „smíšené manželství“ budu používat vždy, když se bude jednat o manželství mezi křesťany různého vyznání. „V případě, že jeden z nupturientů je katolík, řídí se takový sňatek katolickým právem.“²⁷⁵ Nutno podotknout, že jednoznačné používání termínu „smíšené manželství“ je poměrně mladé, ještě v druhé polovině dvacátého století bylo

²⁷⁰ HOŠŤÁLKOVÁ, Radmila. *Uzavření manželství pod podmínkou v kodexové legislativě katolické církve ve 20. století*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 16.

DVOŘÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*. Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve a Institut sv. Kosmy a Damiána, 2014, s. 33.

²⁷¹ *Orientalium Ecclesiarum 1964 - Dekret o katolických východních církvích: odd. 5. 1964* [Online] Dostupné z URL: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_orientalium-ecclesiarum_cs.html> [Cit. 2017-06-11].

²⁷² Apoštolský list Jana Pavla II.

²⁷³ *Oriente Lumen 1995 - Apoštolský list Jana Pavla II. z roku 1995. s. 4.* [Online] Dostupné z URL: <http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1995/documents/hf_jp-ii_apl_19950502_orientale-lumen.html> [Cit. 2017-06-11].

²⁷⁴ SAHANAM, L. E., *Belonging But Not Believing: Interfaith Marriage*. Delhi: ISPCK, 2009, s. 8.

²⁷⁵ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha: Krystal OP, 2006, s. 88.

běžné tímto termínem označovat i sňatek s nepokřtěnou osobou. Důsledně je dodržované v církevních dokumentech až od vydání CIC/83.²⁷⁶ Rozdělení pojmů „mezináboženská manželství“ a „smíšená manželství“ je v současnosti používáno například i v islámu, ale s určitými odlišnými významovými nuancemi. Zahidul Islam používá toto rozdělení v jiném slova smyslu, „smíšené manželství“ označuje jako svazek mezi nupturienty, kteří jsou stejného vyznání, ale jiné „*rasy nebo etnicity*.“²⁷⁷

Dále se jedná o již výše uvedený pojem nupturient²⁷⁸, který používá Damián Němec (2006) ve smyslu označení osob, které uzavírají manželství a který ve stejném smyslu bude použit i zde.

Všeobecným kanonickým právem mám na mysli zákony pevně ukotvené v kodexech CIC/83 a CCEO. I když se v těchto dvou kodexech vyskytuje odlišné používání slova všeobecné a partikulární právo, v této práci je termín partikulární právo použit pro právní normy vycházející z vlastní tradice jednotlivých církví. Hovořím tedy o partikulární právu melchitické řeckokatolické církve jako o jejím tradicí vytvořeném právu, které by nemělo být v rozporu s právním východním kodexem, ale je specifické pro danou církev. CIC/83 může být tedy chápáno jako partikulární právo římskokatolické církve.²⁷⁹

Svatost manželství v církevním právu pro východní katolické církve

Řeckokatolická komunita v *Bajt Sáhúr (Beit Sahour)* je součástí východních katolických církví sjednocených s Petrovým stolcem. V roce 1990 byl papežem vyhlášen nový zákoník CCEO závazný pro východní katolické církve. Nový zákoník nabyl účinnosti 1. 10. 1991. Podle *Annuario pontificio (2014)*²⁸⁰ existuje dohromady 22 katolických východních církví. Všechny ovšem nespĺňují kritéria definovaná pro

²⁷⁶ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, s. 88.

²⁷⁷ ISLAM, Zahidul. Interfaith marriage in Islam and present situation. *Global Journal of Politics and Law Research*. Vol. 2, No. 1. 2014, s. 39. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Interfaith-Marriage-in-Islam-and-present-situation.pdf>> [Cit. 2017-05-15].

²⁷⁸ Od latinského *nuptias* - tj. manželství.

²⁷⁹ DVOŘÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*, s. 143.

²⁸⁰ Informační věstník římské kurie.

východní katolickou církev *sui iuris*.²⁸¹ Podle CCEO jsou tato kritéria dána kánonom 27 v němž stojí: „*Skupina věřících spojených s hierarchií podle právních norem, které nejvyšší autorita církve výslovně nebo mlčky uznává jako sui iuris, se nazývá v tomto kodexu církev sui iuris*“ (CCEO kán. 27). Melchitská řeckokatolické církev však patří mezi šest patriarchálních církví, jež jsou ve společenství s Římem - (*communio*) a jež tato kritéria splňují. Proto je pro ni zákoník CCEO závazný.²⁸²

Manželství se v CCEO věnují kánony 776-866. Manželství je zde definováno jako svátost, kterou si sice udělují manželé navzájem, ale je bezpodmínečně nutná přítomnost a požehnání kněze nebo biskupa.

„§ 1. *Platná jsou pouze ta manželství, která se slaví svátostným obřadem v přítomnosti místního hierarchy nebo místního faráře nebo kněze, který byl jimi pověřen, minimálně před dvěma svědky podle následujících kánonů, s výjimkami uvedenými v kánonech 832 a 834 § 2.*

§ 2. *Za posvátný se považuje ten obřad, kde je přítomný asistující a žehnající kněz*“ (CCEO kán. 828 §1 a §2).

Na rozdíl od západního kodexu CIC/83, kde sňatek může být uzavřen i církví pověřeným laikem. „§ 1. *Kde chybí kněží a jáhni, může diecézní biskup, po předchozím příznivém vyjádření biskupské konference a po obdržení dovolení od Apoštolského stolce, zmocnit laiky, aby oddávali.*

§ 2. *Vybere se vhodný laik, schopný provést poučení snoubenců a také schopný řádně vykonat liturgii uzavření manželství*“ (CIC/83 kán 1112 §1 a §2).

Ve východních církvích je dále kladen velký důraz na svátostný rozměr manželství, jedná se především o akt náboženský. Právní otázka podle CCEO není zdaleka tak podstatná. V CIC/83 je manželství chápáno sice také jako svátostný úkon, zároveň se však klade důraz na to, že jde o smlouvu mezi dvěma stranami, důraz je tedy přenesen na právní stránku věci.

²⁸¹ DVOŘÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*, s. 47.

²⁸² Podrobně se kanonickému právu východních církví věnuje Jiří Dvořáček (2014).

Problematika týkající se manželství je v kanonické právu poměrně detailně zpracovaná, pro tuto kapitolu je nicméně relevantní především část věnující se otázce mezináboženských sňatků a smíšených sňatků. CCEO uznává právní normy týkající se smíšených manželství, konkrétně se jim věnuje v kánonech 780 § 2 a 781.²⁸³ Dále se pak věnuje smíšeným a mezináboženským sňatkům v oddíle manželské překážky.

Překážka různosti náboženství v uzavření manželství

*„Překážka různosti náboženství se zpočátku vyvíjela spolu s řešením otázky smíšených manželství a teprve v novověku se vyčlenila s vlastním právním dopadem. Tato překážka má své kořeny již v židovském právu.“*²⁸⁴ Ve Starém zákoně nalezneme několik konkrétních míst, kde je Židům zakázáno brát si pohanské ženy za manželky.

*„Tu povstal kněz Ezdráš a řekl jim: ‚Zpronevěřili jste se, že jste si přivedli ženy cizinky. Rozmnožili jste provinění Izraele. Nyní vzdějte chválu Hospodinu, Bohu svých otců, a jedněte podle jeho vůle. Oddělte se od národů země a od žen cizinek!‘“*²⁸⁵ Také v Novém zákoně se tento požadavek objevuje a velice brzy i v kanonické právu, nejpozději však ve 3. století po Kr. Postupně se vytvořilo všeobecné povědomí o existenci této překážky, i když nebyl jednoznačně určen její právní dopad.²⁸⁶

V současnosti je tato překážka pevně ukotvená v obou kodexech. CIC/83 stejně tak jako CCEO hledí na překážku různosti náboženství jako na něco, co může ovlivnit především víru samotných nupturientů a jejich dětí. Církev se proto tímto způsobem snaží své věřící nabádat k výběru partnerů stejného vyznání.

„§ 1. Manželství s nepokřtěným nemůže být platně slaveno.“

„§ 2. Pokud byla strana v době uzavírání manželství všeobecně považována za pokřtěnou nebo o jejím křtu byla pochybnost, předpokládá se podle kánonu 779 platnost manželství, dokud se bezpečně neprokáže, že jedna strana byla pokřtěná a druhá nepokřtěná“ (CCEO kán. 803).

²⁸³ Podle DVORÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*, s. 105.

²⁸⁴ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, s. 53.

²⁸⁵ Ezd 10, 10-11.

²⁸⁶ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, s. 54.

„Povolení sňatku může udělit místní hierarcha, nicméně jej nemůže garantovat, pokud nebudou splněny následující podmínky: katolická strana prohlásí, že on nebo ona je připravena odstranit nebezpečí odpadu od víry a upřímně slíbí, že podle svých sil učiní všechno, aby děti byly pokřtěny a vzdělány v katolické církvi, druhá strana je včas vyrozuměna o těchto slibech katolické strany tak, aby bylo zajištěno, že si je skutečně vědoma obsahu slibu a povinnosti katolické strany, obě strany se shodují v cílech a podstatných vlastnostech manželství, které nesmí být vyloučeny žádným z manželů“ (CCEO kán. 814).

Partikulární právo každé církve pak dále určuje, jakým způsobem se toto prohlášení a příslib bude dít, dále pak je stanoveno, že se musí jednat o prohlášení veřejné, o kterém je vyrozuměna nekatolická strana (CCEO kán. 815).

Kromě toho však musíme uvážit, že judaismus, stejně tak jako islám, se staví k mezináboženským sňatkům v některých ohledech ještě striktněji. Manželství a rodina jsou základními pilíři, na kterých stojí muslimská společnost. „*Jestliže Korán je duší islámu, tak rodina může být chápána jako jeho tělo.*“²⁸⁷ Proto je také uzavření sňatku povinností každého muže, kterou islám přikazuje.²⁸⁸ Manželství je charakterizováno jako smlouva mezi mužem a ženou, jejímž cílem je, aby si muž a žena byli vzájemnou potěchou, stali se zbožnou rodinou a pevnou součástí celé společnosti.²⁸⁹ V *Encyklopedii islámu*²⁹⁰ je kladen důraz na dva základní rozměry této smlouvy, zaprvé se jedná o rozměr duchovní, tj. sňatek je náboženskou povinností. Za druhé je to rozměr sociální, který říká, že se jedná o civilní kontrakt, který je vzorem pro další obchodní smlouvy.²⁹¹

²⁸⁷ ABUDABBEH, Nuha. Arab Families. In: *Ethnicity and Family Therapy*. McGOLDRICK Monica –GIORDANO Joe (ed.). New York: The Guilford Press. 2005, s. 426.

²⁸⁸ MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina. In: *Islám: ideál a skutečnost*. KŘIKAVOVÁ, Adéla (ed.) Praha: Baset. 2002, s. 142.; ABUDABBEH, Nuha. Arab Families, s. 427.; ISLAM, Zahidul. Interfaith marriage in Islam and present situation. s. 38.; HOPKINS, Nicholas S. – IBRAHIM, Saad Eddin. Family and Gender. In: HOPKINS, Nicholas S. – IBRAHIM, Saad Eddin. (ed.) *Arab Society: Class, Gender, Power, and Development*. New York: The American University in Cairo Press. 2006, s. 174.

²⁸⁹ ISLAM, Zahidul. Interfaith marriage in Islam and present situation. s. 39.

²⁹⁰ *Encyclopedia Of Islam And The Muslim World*.

²⁹¹ *Encyclopedia Of Islam And The Muslim World*. MARTIN, Richard C. – ARJOMAND, Said Amir (ed.). Macmillan Reference USA. 2004, s. 430.

„Manželství se uzavírá smlouvou, zpravidla písemnou, mezi ženichem a zákonným zástupcem (walí) nevěsty za přítomnosti dvou plnoletých svědků...Smlouva ve své nejpodstatnější části stanoví výši daru (mahr), který ženich vyplatí otci nebo přímo nevěště.“²⁹² Mahr, tj. platba za nevěstu, patří nevěště, nikoli rodině nevěsty.²⁹³

Polygamie, jako islámem dovolená praxe, se stává předmětem četných diskusí v západní společnosti. V současné arabské společnosti je však polygamie spíše vzácný jev. I když já osobně jsem se setkala v terénu nejméně se třemi muslimy, kteří měli více než jednu ženu. V některých zemích, jako je Turecko nebo Tunisko, byla polygamie zakázána. V jiných pak byla přijata ustanovení, která dávají ženě určité možnosti, jak se proti ní zajistit např. tím, že může žádat dodatek ke svatební smlouvě, že manželství zůstane monogamní, nebo že si k druhému sňatku musí manžel vyžádat povolení od *kádího*.²⁹⁴

Věková hranice není v islámském právu - *šaría* přesně stanovena. Ve většině arabských zemí je právně určen věk 15 nebo 16 let.²⁹⁵ Nicméně některé průzkumy ukázaly, že trend provdávat takto mladé dívky je v současnosti na ústupu. Jako dobrý příklad může sloužit vývoj ve Spojených arabských emirátech, kde od roku 1975 poklesly sňatky 15-19 letých dívek z původních 57% na 8% k roku 1995.²⁹⁶ *Šaría* povoluje za určitých okolností i rozvod, ten je však vždy zdrojem společenského stigma.²⁹⁷ Rozvod je sice povolen, ale jako častá praxe je odmítán, což je nejčastěji podloženo výrokem proroka: „Mezi věcmi, které nenávidím, se mi nejméně oškliví rozvod.“²⁹⁸

²⁹² KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1998, s. 127.

²⁹³ MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina, s. 143.; *Encyklopedia of Islam...* s. 431.

²⁹⁴ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*, s. 130; ABUDABBEH, Nuha. Arab Families, s. 428.

²⁹⁵ MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina, s. 143.; ABUDABBEH, Nuha. Arab Families, s. 428.

²⁹⁶ Více viz *Marriage in the Arab World*. Washington DC: Population Reference Bureau. 2005. s. 1. [Online] Dostupné z URL: < <http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol184/iss2/9>> [Cit. 2017-05-15].

²⁹⁷ *Encyklopedia of Islam...* s. 431.

²⁹⁸ HOPKINS, Nicholas S. – IBRAHIM, Saad Eddin. Family and Gender, s. 174.; MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina, s. 146.; ABUDABBEH, Nuha. Arab Families, s. 428.

Mezináboženské sňatky *šaría* přísně zakazuje. Jedinou výjimkou tvoří případ, kdy se muslimský muž chce oženit s *kitábijí*, tj. s křesťankou nebo Židovkou. Kdo je ale vůbec skutečnou *kitábijí*, je předmětem sporů různých islámských škol. Zahidulah Islam se ve své studii staví odmítavě k mezináboženským sňatkům.²⁹⁹

Většina islámských škol se nicméně shoduje, že pokud se jedná o cudnou a počestnou křesťanku nebo židovku, je takovýto sňatek povolen. I když je sňatek mezi muslimem a *kitábijí* dovolen, většina muslimských duchovních se k němu staví odmítavě. Žena musí před uzavřením sňatku slíbit, že děti vzešlé z manželství budou vychovávány v muslimské víře.³⁰⁰ Také rodiny nuturientů se staví k mezináboženským sňatkům odmítavě. V zajímavé studii, která byla provedena mezi arabským obyvatelstvem v Izraeli, Lev- Wiesel a Al-Krenawi uvádějí, že rodina takovýto sňatek nepovolí. Mladý pár je donucen se buď rozejít, nebo je vyhnán.³⁰¹ Obecnou praxí pak je, že *kitábijí* po sňatku konvertuje k islámu, a tak se celá situace vyřeší, alespoň pro muslimského manžela. Pro ni to však většinou znamená ztrátu její vlastní rodiny. Islámské právo se tedy k mezináboženským sňatkům staví záporně. Stejně tak v sociální rovině není tato praxe vítaná a rodinou podporovaná.

Mezináboženské manželství v řeckokatolické komunitě v *Bajt Sáhúr*

Nyní bych se chtěla zaměřit na jasně definovaná sňatková tabu, která tvoří základní rámec, ve kterém se jedinec mojí zkoumané skupiny pohybuje. Tato sňatková tabu jsou jasně definovanou hranicí, která bývá překračována jen výjimečně, pokud však k překročení dochází, jedná se o závažný náboženský, ale i společenský přestupek. V kodexu CCEO je toto definované jako překážka manželství, od které však může být v určitých případech udělen dispens. Pokud se však podíváme na podmínky, které

²⁹⁹ Nicméně umělá polemika v jeho studii nad tím, koho lze označit za pravou *kitábijí*, je stejně tak problematická jako otázka, kdo je skutečný muslim. Těžko lze měřit něčí vnitřní víru. Pozn. autorky.

³⁰⁰ LEEMAN, Alex B. Interfaith Marriage in Islam: An Examination of the Legal Theory Behind the Traditional and Reformist Positions. *Indiana Law Journal*. Vol. 84. Iss. 2. s. 755-756. [Online] Dostupné z URL: < <http://www.jstor.org/stable/585682>> [Cit. 2017-06-17].

³⁰¹ LEV-WIESEL Rachel, AL-KRENAWI Alean. Attitude towards Marriage and Marital Quality: A Comparison among Israeli Arabs. *Family Relations*. Vol. 48, No. 1., 1999. s. 52. [Online] Dostupné z URL: < <http://www.jstor.org/stable/585682>> [Cit. 2017-05-16].

musí být pro udělení dispenzu splněny, zvážíme-li navíc požadavky druhé strany, tj. požadavky kladené na židovského nebo muslimského nupturienta jeho vlastním náboženským právem, je jasné, že takovýto sňatek může vzniknout jen velice obtížně. V rovině právní, tak aby byly naplněny všechny právní předpisy obou stran, je to pak téměř nemožné. Takto vzniklý svazek tedy většinou v praxi znamená odpad jedno z nupturienu od vlastní víry.

Toto je však pouze jeden rozměr celé problematiky mezináboženských sňatků. V případě řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr* vyvstávají další okolnosti, které dále uzavření takého sňatku ovlivňují. Podívejme se nejprve na otázku mezináboženských sňatků mezi nupturienty vyznávající křesťanství a judaismus.

M: Stalo se někdy, že si někdo z vaší komunity vzal Žida?

L: Žida? [údiv] - Žida? Nikdy, nikdy se to nestalo.

M: Nikdy se to nestalo?

L: Ano. Nikdy se to nestalo. S Židy, ne! [Lama, rozhovor A -21. 10. 2009]

Toto základní sňatkové tabu vychází z obecně dlouhodobě praktikované normy, která kopíruje jak náboženské, tak etnické hranice oddělení na několika úrovních.

Zprv se jedná tedy o úroveň náboženského oddělení mezi křesťany a Židy, které vychází z již výše definovaných právně uznávaných norem. V případě řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr* je však navíc toto oddělení posilováno etnickým oddělením mezi Palestinci a Židy na obecné úrovni. Dále se pak jedná o fyzické oddělení posílené v posledních letech vybudováním bezpečnostní bariéry. Toto fyzické oddělení hraje větší roli, než by se mohlo na první pohled zdát. Je jisté, že když se dva jedinci nemají šanci potkat, možnost, že se některý z nich stane potenciálním manželem/manželkou, je téměř vyloučena. Když jsem se setkávala pravidelně s řeckokatolickou mládeží a ptala jsem se, jak často navštěvují izraelské území, bylo mi sděleno, že jen velice omezeně.

L: Samozřejmě, když chceme navštívit Jeruzalém, Nazaret, Haifu, tak musíme mít povolení. A já? Čtyři roky jsem nedostala žádné povolení ... ano... Oni (izraelská strana) mi řekli, že když jsem tam byla poprvé, tak že jsem chtěla udeřit policajta, ale to se nestalo, protože to

bych nikdy neudělala, oni raději čtyři roky.... Nedostala jsem žádné povolení [smutně]. [Lama, rozhovor A -21. 10. 2009]

Další informátoři uváděli, že Jeruzalém nebo nějaké další místo na izraelském území navštívili jen několikrát za svůj život. Například informátor č. 2 uvádí, že Jeruzalém navštívil pouze jednou, a to když mu bylo deset let.³⁰² Další řeckokatolický mladík udává, že Jeruzalém a Haifu navštívil za svůj život pouze dvakrát, a to v roce 2005 a 2007.³⁰³ Členové rodiny Abu Talja potvrdili, že se na izraelské území, pokud nemáte pracovní povolení, dostanete jen velice zřídka, periodicky tak jednou do roka.

Jednotlivé výpovědi můžeme chápat jako ilustrující momenty, všeobecně se ale jedná o to, že kontakt členů adolescentního věku řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr* je s izraelskou stranou značně limitovaný, tím pádem i možnost případné známosti. Zvážíme-li všechny výše uvedené okolnosti, není divu, že představa sňatku s Židem byla pro všechny mé informátory, nikoho nevyjímaje, poněkud „bizarní“. Odpovědi typu: „nikdy, není možné, to se nikdy nestalo“, která v jiných situacích musí být chápána spíše jako stereotypní, nezrcadlící reálný stav, jsou v tomto případě podporovány současnou komunitní praxí.

Opět bych chtěla podtrhnout, že tvrzení, které zde nyní uvádím, se týká výhradně mojí zkoumané skupiny v *Bajt Sáhúr*. V jejím případě se mi nepodařilo zjistit ani jeden případ, kdy by došlo ke sňatku mezi členem nebo členkou komunity a etnickým Židem či osobou hlásící se k jakékoliv větvi judaismu.³⁰⁴ Jedná se tedy o hranici nepropustnou, relativně trvalou, v současnosti dále posilovanou sociopolitickým vývojem. Toto sňatkové tabu v sobě odráží vzájemné kategorické oddělení a slouží jako zdroj identitárního určení pro obě uváděné strany. V konkrétním případě řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr* se jedná o jasně definované tabu, které sdílejí všichni členové a které tak posiluje vzájemnou soudržnost na základě posílení vnější hranice.

³⁰² Informátor č. 2 - 24. 10. 2009

³⁰³ Informátor č. 3 - 25. 10. 2009

³⁰⁴ Toto tvrzení mohu podložit pouze provedenými rozhovory a zúčastněným pozorováním.

Druhým případem mezináboženských sňatků, jak bylo již výše předesláno, je sňatek, ve kterém jeden z nupturientů vyznává islám. Obecná východiska pro uzavření takového typu manželství byla nastíněna v předchozí podkapitole. Nyní se však chcí věnovat konkrétní praxi v řeckokatolické komunitě v *Bajt Sáhúr*. Na začátek uved'me, že představa takového sňatku není zdaleka tak „bizarní“, jako v předchozím analyzovaném případě. Některé výchozí okolnosti totiž napomáhají vzniku takového manželství, alespoň v jedné možné situaci, a to když si křesťanská dívka chce vzít muslima.

G: A co mladí? Jak si tady mají někoho vzít, zvláště dívky? Nemáme rádi mimo křesťanské (ve smyslu mezináboženské) sňatky, s Židy nebo muslimy. Nemáme to rádi, protože náš křesťanský postoj k sňatku a k ženám, je to prostě jiné myšlení. [Informátor č. 9 - 12. 11. 2010]

Informátor č. 9. patří do řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr*, do rodiny Abu Housan, má tři děti. Jeho dcera byla v době mého výzkumu svobodná, bylo jí 22 let. Ukončila právě bakalářské studium a pracovala v Ramalláhu. Informátor č. 9. měl poměrně prestižní zaměstnání. Byl ředitelem v jedné místní organizaci. V rozhovoru sám sebe několikrát označil za moderního křesťana, který je „otevřený ke všem kulturám, všem tradicím i různým názorům“³⁰⁵. Pokud jsme se však v rozhovoru dostali k otázce manželství, jeho názor byl jasně vymezen vůči mezináboženským sňatkům.

Na druhou stranu v našem rozhovoru popisoval současnou situaci ve městě *Bajt Sáhúr*, ve které si mladí lidé často „nemají“ mezi kým vybírat. Jak demonstruje výše uvedený úryvek. Jedná se o specifickou sociopolitickou situaci, ve které se všichni křesťané na Západním břehu, tj. i řeckokatolická komunita v *Bajt Sáhúr*, nacházejí. Jedná se především o faktickou izolaci celého Západního břehu od okolního světa, ale i o tzv. vnitřní checkpointy, které rozdělují celé území Západního břehu. Cestování mezi jednotlivými palestinskými městy není tedy zdaleka tak jednoduché, jako například cestování po České republice.³⁰⁶ Proto také setkávání

³⁰⁵ Informátor č. 9 - 12. 11. 2010.

³⁰⁶ Nejen že je Západní břeh oddělen bezpečnostní bariérou, uvnitř existuje celá řada vnitřních kontrolních bodů, které znesnadňují cestování i zde. Více viz např. na internetových stránkách

křesťanských komunit z jednotlivých oblastí Západního břehu probíhá jen několikrát do roka a je poměrně pečlivě připravováno. Výběr možných partnerů se tak stává problematickým. Protože dnes v betlémské oblasti žije daleko více muslimů než před několika lety³⁰⁷ a protože muslimové také studují na Betlémské univerzitě, která se stává potenciálním místem setkání muslimské a křesťanské mládeže v dané oblasti, míra pravděpodobnosti, že dojde ke známosti a sňatku mezi muslimem a křesťankou, značně vzrůstá. Společná etno-národní identita v tomto případě může vznik těchto potenciálních mezináboženských sňatků ještě posílit. Informátor č. 9. sice poukazuje na omezenou volbu při hledání manžela, přesto dále v rozhovoru vyjádřil jasný názor, který stojí proti vzniku takového sňatku.

*G: ...**Já bych nechtěl, aby si moje dcera vzala muslima. A není to, že bych neměl rád muslimy, já mám i muslimské přátele, kteří jsou stokrát lepší, než někteří křesťané. Ale co se týká sňatku (striktně mávne rukou a naznačí přímou linii), tak to prostě nechci. Nechci, aby se s mojí dcerou zacházelo jako s muslimkou, všš jak to myslím.***
[Informátor č. 9 - 12. 11. 2010]

Na jednu stranu tedy takovou možnost připouští a do určité míry chápe, když k uzavření mezináboženského sňatku dojde. Na straně druhé by však tento druh sňatku ve své rodině nepovolil. Z výše uvedeného úryvku lze vyčíst ještě něco jiného. Informátor č. 9. primárně nezdůrazňuje jako důvod, proč odmítá mezináboženský sňatek, náboženské nebo sociální tabu. Mluví pouze v rovině obecné, tj. říká, že „*je to zkrátka jiné myšlení*“. Kromě toho však vyjadřuje primární starost o svoji dceru a její postavení, které v muslimské společnosti vnímá jako nerovnocenné. Uvědomuje si navíc fakt, že jako křesťanka, která přichází do muslimské společnosti, by svoji pozici měla ještě ztíženou tímto faktem. Otázka mezináboženských sňatků samozřejmě prostupuje napříč náboženskou, kulturní, společenskou i právní rovinou, což je ostatně předmětem analýzy této kapitoly. Tento rozhovor však rozkryl ještě další sféru, kterou

neziskové organizace *B'Tselem*. Dostupné z URL: <http://www.btselem.org/about_btselem> [Cit. 2017-06-17].

³⁰⁷ Pro konkrétní vývoj v betlémské oblasti doporučuji svůj článek FRITZOVÁ, Marie. Palestinští křesťané – problém dlouhotrvajícího exodu z místa zrodu křesťanství. *AntropoWebzin*. Plzeň: AntropoWeb při Katedře antropologie FF ZČU. 2/2012.

Lze definovat jako vyjádření vztahu mezi otcem a dcerou. Interpersonální vztah mezi rodiči a dětmi tak může být přinejmenším chápán jako stejně důležitý jako všechny ostatní roviny.

Moji informátoři potvrdili, že v jejich okolí znají několik výjimečných případů, kdy si křesťanka vzala za manžela muslima. Během mého prvního terénního výzkumu jsem byla navíc ujišťována, že se jedná především o dívky z řeckopravoslavných rodin.

L: ...sňatky s muslimy, samozřejmě je to zakázané, ale některé dívky utečou s muslimským chlapcem. Ale co já na tom nesnáším, je, že křesťanky se někdy dívají na majetek. Když přijde křesťanský mladík, tak ona chce něco jako vilu, zámek, ona chce auto, ona chce, já nevím co ještě. A když přijde muslimský chlapec, ona prostě jde (tlesknutí rukama) a uteče s ním...

Dobře, tak to je vážně frustrující nebo rozčilující, to mě štve, protože ona musí přijmout křesťanství, i když je chudá, i když křesťanský chlapec, který by ji požádal o ruku a není třeba bohatý doktor, a ne jen utéci. A ne raději zapomenout na svoje křesťanství a svoji církev a na vše. [Lama, rozhovor A -21. 10. 2009]

Tento úryvek nám rozkrývá konkrétní motivaci pro mezináboženský sňatek a tou je ženichův majetkový status. Pokud dívka pochází z chudých poměrů, může být tato motivace klíčová. Důležité je podotknout, že z takového finančně nerovného sňatku by „neměla radost“ ani muslimská rodina. Obecně se předpokládá, že žena by měla vycházet ze stejného socioekonomického prostředí, jako její muž.³⁰⁸ Dále jak je zřejmé, muslim, který si bere *kitábijí*, bude muset jít proti vůli své rodiny, což pro něj bude více než těžké. Křesťanská dívka většinou konvertuje k islámu, ani to však nemusí stačit k tomu, aby byla do rodiny přijata. Její sociální postavení se pak bude odehrávat především od schopnosti porodit manželovi děti a především syna.³⁰⁹

³⁰⁸ MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina, s. 143.

³⁰⁹ MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina, s. 143.

T: Ano máme tady případy, že dívka uteče s muslimským chlapcem, stává se to docela často. A vím tady dokonce o dvou případech z rodiny Abu Talja. Asi tak před čtyřmi roky utekla jedna. Zpřetrhala všechny vazby se svojí rodinou, protože oni to nemohli snést. Až teprve na pohřbu své matky seděla v kostele s ostatními, ale jinak ne. [Teresia, rozhovor B - 3. 11. 2010]

Při mém prvním výzkumu jsem po několika výpovědích získala dojem, že členové řeckokatolické církve dodržují přísná mezináboženská tabu. V případě mezináboženských sňatků s Židy tento předpoklad byl potvrzen. V případě mezináboženských sňatků s muslimy se ukázalo, že původní tvrzení bylo určitou iluzí, ve které se mě z počátku snažili moji informátoři udržet. Domnívám se, že nešlo ani o záměrné zamlčování, spíše se zde projevilo již několikrát zmíněné pravidlo snahy skupiny nahlížet se v tom nejlepším možném světle. Je více než pochopitelné, že rodiny, kterým se tato nepřijemnost udála, se nechtějí o tuto skutečnost s nikým dělit, zvláště pak s cizincem, kterým jsem v době svého prvního pobytu určitě v jejich očích byla.

Běžnou praxí je, že dívka své rodině o rozhodnutí vzít si muslima neřekne a prostě si ho tajně vezme. Poté odejde do jeho domu a konvertuje k islámu. Rodina nevěsty se k tomuto samozřejmě staví velice záporně a ve většině případů s ní ukončí veškeré styky.

T: Byl to velký boj, velké hádky, ale ona nakonec odešla. To byla pro rodinu velká rána, ale už bylo pozdě, teď se s rodinou nevidá a jak taky, když je teď muslimka? [Teresia, rozhovor B - 3. 11. 2010]

Sňatková politika jasně ukazuje, jak etno-národní uvědomění zdaleka nedokáže překlenout základní rozdělení vycházející z náboženství uvnitř palestinské společnosti. Vystává zde totiž jasná hranice mezi muslimy a křesťany, kterou nechce ani jedna strana příliš často překračovat. Nicméně existují různé motivace, které jsou podmíněné jak ekonomickou, tak sociopolitickou situací, ale také osobnostními vlastnostmi každého jedince, které toto překročení zapříčiňují. Především mladá generace, u které lze vidět jasný vliv západní modernity, se kterou jsou křesťané navíc v přímém kontaktu, narušuje tradiční hodnoty a oslabuje vliv velkorodiny. I přesto tradiční rodinné struktury a náboženské oddělení hrají klíčovou roli při výběru

partnera a výše uvedené příklady jsou stále spíše určitou „anomálií“, nevhodným občasným jevem, který se díky výše uvedeným okolnostem a vlivům v řeckokatolické komunitě objevuje. Jedná se však o jev, který není členy řeckokatolické komunity schvalován a podporován. Při tomto sňatkovém tabu navíc působí i vnější oddělení a přístup muslimské strany.

Smíšené sňatky v řeckokatolické komunitě v *Bajt Sáhúr*

Kodex východních církví, který nutně musel řešit otázku velké rozmanitosti křesťanských církví nejen v oblasti Izraele a Západního břehu, zakotvil v kánonech 780 a 781 předpisy, které se týkají „uznávání manželských právních norem nekatolických církví ve smíšených manželstvích.“³¹⁰

„I když je pouze jedna strana katolická, manželství katolíků se řídí nejen podle božského práva, ale také podle práva kanonického, s náležitým ohledem na pravomoci civilní autority týkající se výhradně občanských účinků takového manželství.

Kromě Božího práva manželství mezi katolickou stranou a nekatolickou pokřtěnou stranou je také upraveno: vlastním právem církve nebo církevního společenství, k němuž přísluší nekatolická strana, pokud toto společenství má vlastní manželské právo, právem, kterým je vázána nekatolická strana, jestliže církevní společenství, k němuž přísluší, nemá vlastní manželské právo“ (CCEO kán. 780.)

Tyto normy mají pomoci především v současné situaci, kdy vzniká velké množství smíšených manželství. Řeckokatolická komunita v *Bajt Sáhúr* je toho dobrým příkladem. Ke smíšeným manželství však nadále katolická církev přistupuje jako k manželstvím zakázaným, což znamená, že před uzavřením sňatku musí být dán souhlas ordináře. Dále pak musí být učiněny konkrétní přísliby, ke kterým se zavazuje katolický nupturient viz (CCEO kán. 813-816).

Při samotném uzavírání smíšených sňatků, kdy je jeden z nupturientů východním katolíkem, musí být vždy zachována kanonická forma východního obřadu (CCEO kán. 834 §1 a §2). Dispens může udělit pouze Apoštolský stolec nebo patriarcha, ale pouze po udání velmi závažných důvodů (CCEO kán. 835).

³¹⁰ DVOŘÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*, s. 105.

Především po 2. vatikánském koncilu je vidět zřetelná snaha o vstřícnější přístup ke smíšeným manželstvím, která se odrazila i v obou právních kodexech CIC/83 a CCEO. Můžeme zde vnímat velký posun především mezi CIC/17 a současným kanonickým právem. CIC/17 (a odpovídající motu *proprio Crebrae allatae*, které upravovalo manželské právo východních katolických církví) obsahoval velmi přísný zákaz smíšených manželství (kan. 1060) a stanovil, že udělení dispenzu spadá pod výhradní pravomoc Apoštolského stolce nebo jím pověřené autority - ordináře, kněze či zpovědníka.³¹¹

Od roku 1949 platilo pro východní katolické církve nařízení, že smíšené sňatky musí být vždy uzavřeny pouze v katolické kanonické formě, pod sankcí neplatnosti (viz motu *proprio Crebrae allatae*). Toto nařízení bylo zrušeno až dekretem vydaným na 2. vatikánském koncilu, který nabyl účinnosti v roce 1965 pro východní katolíky a v roce 1967 pro latinské katolíky.³¹² O tomto výrazném posunu v přístupu ke smíšeným manželstvím hovořili i moji informátoři.

Vztít si například pravoslavného křesťana, to není žádná pohroma, ale dříve to pohroma byla. [Lama, rozhovor A -21. 10. 2009]

A máme tu ekumenismus, především po 2. vatikánském koncilu to znamenalo větší otevřenost jednotlivých církví a spolupráci mezi klérem, ale i vzájemné přiblížení laiků. [Džamal Chader, rozhovor A - 23. 10.2009]

Dříve to bylo více uzavřené, sňatky mezi členy různých církví nebyly tak časté. [Teresia, rozhovor B - 3. 11. 2010]

Především moje klíčová informátorka Teresia vzpomíná na dobu, kdy bylo na smíšené sňatky pohlíženo jako na „riskantní záležitost“. Přitom však její matka patřila do řeckopравoslavné církve a byla v patnácti letech provdána za řeckokatolíka v *Bajt Sáhúr* právě v roce 1949. Protože však byl obřad proveden katolickou kanonickou formou a ona navíc přešla do řeckokatolické církve, s uzavřením tohoto smíšeného manželství nebyl žádný právní problém. V CCEO je tento zvyk, kdy žena změní svoji

³¹¹ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, s. 91.

³¹² NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, s. 95.

příslušnost církve podle svého manžela, právně podpořen (v CIC tomu odpovídají kánony 111 a 112) ustanovením: „*Manželka má právo svobodně přestoupit k církvi, k níž přísluší její muž, při slavení manželství nebo v době jeho trvání; je-li manželství ukončeno, může se svobodně vrátit ke své původní církvi sui iuris*“ (CCEO kán. 33).

U členů řeckokatolické komunity v *Bajt Sáhúr* bylo toto pravidlo podpořeno ještě zvykovým právem. Manželka a děti se tak automaticky stávají členy manželovy církve. I když v CCEO je přestup do manželovy církve uveden pouze jako možnost, v praxi se setkáme se striktním dodržováním této normy. Tento zvyk potvrdil jak kněz *abúna* Bulos, tak i členové zkoumané skupiny i zúčastněné pozorování. Osobně jsem se potkala nejméně s osmi páry, které uzavřely smíšené manželství v posledních sedmi letech a které tento zvyk dodržely. Naopak jsem se v terénu nesetkala s žádným párem, který by tento zvyk nedodržel nebo naopak by muž přestoupil do manželčiny církve.

V jednom případě, který bude dále podrobněji analyzován, došlo ke změně církve u obou nuturientů, tj. každý pocházel z jiné církve a oba přešli pod církev novou. I v tomto případě však nejprve změnil církev muž a po uzavření sňatku i jeho žena podle něj. Nyní bych chtěla představit některé možné kombinace smíšených manželství, se kterými jsem se v terénu reálně potkala, a hlouběji je analyzovat. V závěru se pokusím charakterizovat, jakým způsobem sňatková politika posiluje či oslabuje sociální identitu mojí zkoumané skupiny.

Případ 1

Syn pana Abu Talja – Z. Abu Talja, se oženil několik měsíců předtím, než jsem přijela poprvé do *Bajt Sáhúr*, v roce 2009. Jeho manželka patří do římskokatolické církve v *Bajt Sáhúr*. Svatba probíhala podle řeckokatolických tradic a podle řeckokatolického kanonického obřadu v místním kostele *Shephred's Lady*. Z právního hlediska tento smíšený sňatek je vlastně sňatkem katolickým³¹³. Latinská katolická církev je v kodexu východního práva považována za katolickou církev s vlastním partikulárním právem, které je zakotveno v CIC/83. Toto pojetí tak dovoluje vzájemné sňatky bez právních překážek, především když obřad probíhá podle nupturienta minoritní

³¹³ Jde o tzv. interrituální manželství.

východní katolické církve, kterou melchitská církev vůči latinské katolické církvi jistě je. Navíc je právně ošetřeno, aby i latinští kněží mohli případně oddat nupturienty z jakékoliv katolické církve. „*Místní hierarchové a místní faráři, kteří právoplatně vykonávají svůj úřad, mohou kněžím kterékoli církve sui iuris včetně latinského udělit v hranicích svého území pravomoc požehnat určitému manželství*“ (CCEO kán. 830 §1).

Sňatky mezi řeckokatolíky a římskokatolíky jsou v *Bajt Sáhúr* běžnou záležitostí, která je navíc podporována příznivými právními normami. Především rodina Abu Talja tento druh sňatků podporuje na rozdíl od rodiny Abu Housan.

Případ 2

Mladší dcera pana Abu Talja se vdávala tři měsíce před mým příjezdem. Nemohu se nepozastavit na touto pro mě šťastnou okolností, protože právě díky tomu jsem byla do rodiny Abu Talja přijata a získala jsem její místo v Lamině pokoji. R. Abu Talja se vdávala ve 23 letech. Za manžela si vzala řeckopравoslavného mladíka z *Bajt Sáhúr*. Po svatbě se přistěhovala do domu manželovy rodiny, který stojí na druhé straně města. Obřad probíhal podle řeckopравoslavného obřadu v řeckopравoslavném kostele v *Bajt Sáhúr*. Sňatky tohoto typu, tj. jeden z nupturientů náleží do řeckokatolické církve a druhý do církve řeckopравoslavné, jsou v současnosti nejčastější sňatkovou praxí ve zkoumané komunitě, jedná se o více než 50 % sňatků uzavřených za posledních deset let. V tomto případě se tedy jedná o sňatek smíšený, kde musí být uděleno dovolení od místního ordináře. Protože se navíc jedná o sňatek s řeckopравoslavným křesťanem, je i pro formu uzavírání manželství potřeba dovolení místního ordináře. „*Pokud uzavírá manželství strana připisovaná některé východní církvi vlastního obřadu se stranou, která přísluší nekatolické východní církvi, právem předepsanou formu uzavírání manželství je třeba dodržet pouze k jeho dovolenosti; k platnosti se vyžaduje požehnání kněze při dodržení toho, co stanoví právo*“ (CCEO kán. 834 §1).

Výše uvedený kánon dovoluje, aby proběhl řeckopравoslavný obřad, jak stanovuje právo. R. Abu Talja po svatbě navíc přešla ze svojí církve do církve řeckopравoslavné. Nadále, pokud jí to čas a rodinné povinnosti dovolí, navštěvuje řeckokatolické bohoslužby. V jednom rozhovoru potvrdila, že se stále cítí být součástí

řeckokatolické církve, ale že je obecně platným zvykem následovat manžela do jeho církve. Dítě je automaticky zapsáno do církve rodičů, tj. do řeckopravoslavné církve.

Smíšené sňatky ve zkoumané oblasti jsou projevem nejen určitého posunu k nábožensky otevřenější praxi, která přímo souvisí s ekumenismem dvacátého století, ale také sociokulturním jevem, který je podmíněn konkrétní sociopolitickou situací v oblasti.

Řeckokatolickou komunitu v *Bajt Sáhúr* můžeme označit za minoritu v minoritě. Řeckopravoslavná komunita má zhruba desetkrát více členů než řeckokatolická komunita zde, i proto není divu, že ke smíšeným manželstvím tohoto typu dochází nejčastěji. Informátoři při mém výzkumu jasně definovali základní problém a to, že „*prostě nemáme z koho vybírat*“, je proto celkem pochopitelné, že smíšený sňatek je v očích řeckokatolických věřících v *Bajt Sáhúr* stále „dobrou“ volbou oproti mezináboženskému sňatku.

Případ 3

Poslední uvedený příklad je poněkud složitější. Týká se mojí klíčové informátorky Lamy. Lama Abu Talja byla na zdejší poměry dlouho svobodná. Vdávala se až ve svých 32 letech v roce 2012. Se svým budoucím manželem se seznámila už v roce 2008, když H. vedl jedno modlitební setkání pro řeckokatolickou mládež. H. je skoro o dvacet dva let starší než Lama. Když se potkali, byl diakonem syrskokatolické církve, byl ženatý, i když se svojí manželkou v té době už několik let žili odděleně. V roce 2011 utrpěl vážnou nehodu na motorce, po které zůstal několik měsíců v pracovní neschopnosti. Lama se o něj začala v té době starat, a tak spolu trávili více času. V srpnu 2011 se rozhodli pro společný sňatek, nejprve však musel vyřešit H. stávající situaci.

Poté, co byla odmítnuta Svatým stolcem jeho žádost o zneplatnění manželství, rozhodl se H. přejít k syrskopřavoslavné církvi. Pravoslavné církve v oblasti manželského práva umožňují za určitých okolností rozvod.³¹⁴ V tomto

³¹⁴ DVOŘÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*, s. 112-120.

případě se jednalo o důvod nevěry z manželčiny strany. Změna konfese a následný rozvod mu byl za složitých okolností umožněn.³¹⁵

Svatba proběhla v Betlémě podle antiošského ritu, Lama pak odešla ze své církve a následovala H. do jeho nové církve. Oba jsou nyní zapsáni u syrskopřavoslavné církve. Lama se odstěhovala z *Bajt Sáhúr* do města, kde pracuje její manžel. Protože manžel bydlí na izraelském území, musela Lama žádat o povolení k pobytu izraelské úřady. Prvních několik měsíců pobývala na izraelských územích nelegálně. V roce 2014 obdržela roční povolení k pobytu, o jehož prodloužení musí každoročně žádat.

Přístup rodiny Abu Talja k takovému sňatku byl velice záporný. Pan Abu Talja jej hned na samém začátku zakázal. Pan Abu Talja udává tři důvody, proč sňatek zakázal: zaprvé nevhodný sociální status budoucího manžela, ten by se mohl vylepšit jedině zneplatněním původního sňatku, nikoli rozvodem. Zadruhé, námitka proti věkovému rozdílu Lamy a pana H.. Třetím důvodem pak byla nejistá budoucnost pana H., který po nehodě na motorce nemohl několik měsíců pohybovat pravou rukou, a dlouhou dobu se nevědělo, zdali nezůstane v invalidním důchodu. „*Jak by se takový člověk mohl postarat o moji dceru?*“ řekl mi pan Abu Talja.

Lama popisuje nejhorší situaci, když se dozvěděla, že Svatý stolec zneplatnění manželství neudělí. Hovoří o několikaměsíční bitvě s panem Abu Talja. Sňatek byl nakonec povolen a to z důvodů: zaprvé umožnění rozvodu u syrskopřavoslavné církve, což příliš status pana H. nevylepšilo, alespoň však právně umožnilo církevní sňatek, který je v očích Laminy rodiny nutný ke spořádanému životu. Za druhé pak zdravotní stav pana H. se zlepšil natolik, že se mohl vrátit do práce, jeho pracovní náplň i ohodnocení se sice muselo vzhledem k jeho trvalé indispozici změnit, nicméně finanční příjem i status zaměstnaného byl v očích rodiny Abu Talja obnoven. Za třetí finanční zajištění Lamy v podobě koupě nového domu v *Bajt Sáhúr*, který slouží manželům jako přechodné bydliště především o víkendech.

Chtěla bych zde doplnit několik závěrečných postřehů. Lama vředycky tvrdila, že je pro ni její církev nejdůležitější a že by nikdy neodešla z *Bajt Sáhúr*,

³¹⁵ Lama mluví o výplatném 50 000 dolarů, který musel pan H. slíbit manželce, aby přestup a následný rozvod povolila.

nikdy neopustila svoji církev, a nikdy neopustila svoji rodinu. I když Lama dále svoji rodinu velice často navštěvuje, což jí umožňuje především příznivá vzdálenost manželova bydliště a jejich nový dům, který musel pan H. pro Lamu zakoupit ještě před svatbou, všechny tyto tři „nikdy“ určitým způsobem porušila. Nabízí se otázka, proč?

Dovolím si v této chvíli vlastní interpretaci. Zaprvé, proto, že Lama je již příliš individualizovanou osobností, jak můžeme vytušit z několika popisovaných příhod. Za druhé v situaci, ve které se nacházela do doby, než se objevil vhodný manžel, musela Lama před sebou, ale také před ostatními (tj. i přede mnou) obhajovat svoji pozici neprovdané ženy, rodinný, náboženský a dokonce i národnostní apel jí v této obhajobě měl vždy pomoci.

Když se však objevuje pan H., který je praktikujícím katolíkem, podle Lamy „velice zbožným“, ale zároveň otevřeným, vzdělaným člověkem, Lama nemá důvod, proč by zůstávala ve svém společnosti nepochopeném svobodném stavu. Samozřejmě celá problematika má ještě konkrétní psychologický rozměr týkající se osobní potřeby každého jedince po sdílení se s blízkou osobou a naplnění jak sociálních, tak sexuálních potřeb.

Případ Lamy Abu Talja názorným způsobem odráží stav, ve kterém se její komunita nachází. Lama na jedné straně nakonec naplní očekávání tradičně orientované společnosti uzavřením sňatku, na druhé straně způsob a okolnosti, za jakých je sňatek uzavřen, jsou nestandardní a odpovídají spíše vzorci chování typičtějšimu pro společnost moderní. V případě Lamy se tedy názorným způsobem spojilo tradiční a moderní uvažování a jednání.

Závěr

Manželství jako vztah, ale i jako instituce, je základním stavebním kamenem rodiny a tím pádem také celé zkoumané skupiny. Sňatková politika pomohla objasnit některé základní vztahy fungující uvnitř i vně komunity. Tyto vztahy pak výrazným způsobem přispívají k posilování či v tomto případě spíše k oslabování sociální identity členů zkoumané komunity.

Předně se jedná o základní sňatková tabu, která udržují jasně vymezené hranice napříč jednotlivými skupinami. Hranice mezi řeckokatolickou komunitou a židovskou stranou je jasně definovaná a v praxi striktně dodržovaná.

Co se týká druhého případu, tedy oddělení zkoumané komunity od většinového muslimského světa, představy řeckokatolických členů se od praxe poněkud liší. V prostředí, ve kterém se zkoumaná skupina nachází, a kde je vystavena různým vlivům, dochází tedy k občasnému překročení tohoto tabu a to zejména kvůli osobním důvodům, či důvodům spojeným s majetkovým zajištěním partnera. Celkový postoj komunity je však jasně negativně vymezen proti mezináboženskému manželství s muslimským nupturientem. Člen, který toto pravidlo poruší, se setkává s tvrdým společenským postihem a to především v podobě ztráty společenského postavení a ve většině případů také se ztrátou vlastní rodiny.

I přes občasné překročení této sociální hranice je patrné, že etnonárodní identita, která v určitých momentech všechny Palestince spojuje, je v oblasti soukromé rodinné sféry stále velice slabou veličinou. Náboženské rozdělení je hlubinného charakteru a je ukotveno v myslích jedinců. Při výběru partnera náboženství a rodinná příslušnost hraje podstatnější roli než etnicita.

Zajímavým aspektem je sňatková praxe uvnitř komunity, která ukazuje, že komunita je vnitřně diverzifikovaná podle rodové příslušnosti, která se dále odráží v preferenci určitého sňatkového vzorce. Zatímco rodina Abu Talja se snaží orientovat i ve svých omezených možnostech na výběr katolického nupturienta, rodina Abu Housan jednoznačně praktikuje sňatky s pravoslavnou stranou.

V celkovém počtu je pak míra smíšených manželství vysoká, což v praxi znamená, že dochází k odchodu velkého počtu členek řeckokatolické komunity do řeckopravoslavného prostředí a naopak k vysokému příchodu řeckopravoslavných žen do řeckokatolického prostředí. Tato vzájemná výměna na jednu stranu sice může posilovat mezi-komunitní vztahy, na druhou stranu však vede k oslabení řeckokatolického vlivu a postupnému oslabování oblasti sociální identity, která s touto příslušností přímo souvisí, tj. příslušností náboženskou a rodovou. Protože dříve ke smíšeným manželstvím nedocházelo v takto vysokém počtu, lze budoucí vývoj pouze odhadovat. Základní otázka je, jakým způsobem bude náboženská identita ustavována u budoucích generací řeckokatolické komunity. Procento žen přicházejících z

pravoslavného prostředí je však vysoké, a proto lze předpokládat, že jejich děti nebudou vychovávány v tradičně řeckokatolickém prostředí, i když matka oficiálně bude do řeckokatolické církve náležet. Lze tedy očekávat další postupné oslabení sociální identity, která bezprostředně souvisí s vlivem církve jako instituce. Členů, kteří budou svoji náboženskou příslušnost chápat pouze v oficiální rovině, tak může spíše přibývat.

Zdroje

Litatura

ABUDABBEH, Nuha. Arab Families. In: *Ethnicity and Family Therapy*. McGOLDRICK Monica –

GIORDANO Joe (ed.). New York: The Guilford Press. 2005. ISBN 13: 978-1593850203, s. 423-436.

BAUMAN, Zygmunt. *Myslet sociologicky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN: 80-85850-14-1.

DVOŘÁČEK, Jiří. *Východní kanonické právo*. Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve a Institut sv. Kosmy a Damiána, 2014. ISBN 978-80-905948-0-7.

Encyclopedia Of Islam And The Muslim World. MARTIN, Richard C. – ARJOMAND, Said Amir (ed.). Macmillan Reference USA. 2004. ISBN 0-02-865603-2.

HOLSTEIN, J. – GUBRIUM J., The active interview. In: *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. SILVERMAN David (ed.). London; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications Ltd. 2004. ISBN 9780761949343.

HOPKINS, Nicholas S. – IBRAHIM, Saad Eddin. Family and Gender. In: HOPKINS, Nicholas S. – IBRAHIM, Saad Eddin. (ed.) *Arab Society: Class, Gender, Power, and Development*. New York: The American University in Cairo Press. 2006. ISBN 978-977-424-404-9, s. 173-183.

HOŠŤÁLKOVÁ, Radmila. *Uzavření manželství pod podmínkou v kodexové legislativě katolické církve ve 20. století*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-033-9.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-287-X.

LOZOVIUK, Petr. Etnická indiference a její reflexe v etnologii. In: HIRT, Tomáš – JAKOUBEK, Marek (ed.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-22-9, s. 162-198.

MENDEL, Miloš. Žena, láska, rodina. In: *Islám: ideál a skutečnost*. KŘÍKAVOVÁ, Adéla (ed.). Praha: Baset, 2002. ISBN 80-86223-71-X, s. 117- 152.

NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-83-X.

SAHANAM, L. E., *Belonging But Not Believing: Interfaith Marriage*. Delhi: ISPCK, 2009. ISBN 978-8184580884.

THOITS, Peggy A. – VIRSHUP, Lauren K., Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities. In: ASHMORE, Richard D. – JUSSIM Lee (ed.). *Self and Identity: Fundamental Issues*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN 978-0195098273, s. 106-133.

Internetové zdroje

ISLAM, Zahidul. Interfaith marriage in Islam and present situation. *Global Journal of Politics and Law Research*. Vol. 2, No. 1. 2014. s. 39. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Interfaith-Marriage-in-Islam-and-present-situation.pdf>> [Cit. 2017-05-15].

Churches. [Online] Dostupné z URL:

<<http://www.beitsahourmunicipality.com/en/city-of-beit-sahour/places-of-warship/churches>> [Cit. 2017-05-08].

عنا نبذة [Online] 2014, Dostupné z URL: <www.gcps.edu.ps/ar/عنا-نبذة> [Cit. 2017-05-12].

Orientalium Ecclesiarum 1964 - Dekret o katolických východních církvích: odd. 5. 1964 [Online] Dostupné z URL:

<http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_orientalium-ecclesiarum_cs.html> [Cit. 2017-06-11].

Oriente Lumen 1995 - Apoštolský list Jana Pavla II. z roku 1995. s. 4. [Online]

Dostupné z URL: <http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1995/documents/hf_jp-ii_apl_19950502_orientale-lumen.html> [Cit. 2017-06-11].

Marriage in the Arab World. Washington DC: Population Reference Bureau. 2005. s. 1. [Online] Dostupné z URL: <

<http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol84/iss2/9>> [Cit. 2017-05-15].

LEV-WIESEL Rachel, AL-KRENAWI Alean. Attitude towards Marriage and Marital Quality: A Comparison among Israeli Arabs. *Family Relations*. Vol. 48, No. 1., 1999. s. 52. [Online] Dostupné z URL: < <http://www.jstor.org/stable/585682>> [Cit. 2017-05-16].

B'Tselem. Dostupné z URL: <http://www.btselem.org/about_btselem> [Cit. 2017-06-17].

LEEMAN, Alex B. Interfaith Marriage in Islam: An Examination of the Legal Theory Behind the Traditional and Reformist Positions. *Indiana Law Journal*. Vol. 84. Iss. 2. s. 755-756. [Online] Dostupné z URL: < <http://www.jstor.org/stable/585682>> [Cit. 2017-06-17].

Ostatní zdroje

Annuario pontificio. 2014.

Ezd 10, 10-11

CIC/83 *Codex iuris canonici* - Kodex kanonického práva z roku 1983.

CCEO *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* - Kodex kánonů východních církví z roku 1990.

Orální prameny

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Lamou Abu Talja (pseudonym - řeckokatolička z Bajt Sáhúr) - rozhovor A dne 21. 10. 2009, rozhovor B dne 2. 11. 2010, rozhovor C dne 20. 11. 2010, rozhovor D dne 23. 10. 2012 v Bajt Sáhúr. Přepis rozhovorů uložen v osobním archivu autorky.

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Teresíí Abu Housan (pseudonym - řeckokatolička z Bajt Sáhúr.) - rozhovor A dne 24. 10. 2009, rozhovor B dne 3. 11. 2010, rozhovor C dne 23. 3. 2012, rozhovor D dne 20. 10. 2012 v Bajt Sáhúr. Přepis rozhovorů uložen v osobním archivu autorky.

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Džamálem Chaderem (Jamal Khader) – (skutečné jméno – vyučující na Betlémské univerzitě – římskokatolický kněz, původem z vesničky Al-Zabábida (Zababdeh), v současnosti působící v betlémské oblasti) – rozhovor A dne 23. 10. 2009, rozhovor B dne 6. 11. 2012 v Betlémě. Přepis rozhovorů uložen v osobním archivu autorky.

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Informátorem č. 1 (řeckokatolický učitel v Bajt Sáhúr) - dne 19. 10. 2009 v Bajt Sáhúr. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autorky.

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Informátorem č. 2 (řeckokatolický student z Betlémské univerzity bydlící v Bajt Sáhúr) - rozhovor v arabštině dne 24. 10. 2009 v Bajt Sáhúr. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autorky.

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Informátorem č. 3 (člen řeckokatolické komunity z Bajt Sáhúr) - rozhovor v arabštině dne 25. října 2009 v Bajt Sáhúr. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autorky.

Rozhovor Marie FRITZOVÉ s Informátorem č. 9 (člen řeckokatolické komunity z Bajt Sáhúr, bratr Teresie) – rozhovor dne 12. 11. 2010 v Bajt Sáhúr. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autorky.

O autorce

*Mgr. et Mgr. Marie Fritzová, Ph.D. (*1985)* vystudovala Kulturní antropologii Předního východu na Fakultě filozofické ZČU v Plzni a také magisterský obor Dějepis a Občanská výchova na Fakultě pedagogické ZČU v Plzni. V roce 2016 obhájila doktorskou práci věnující se sociální identitě palestinských křesťanů na Fakultě filozofické ZČU v Plzni v doktorském programu Etnologie. Od roku 2009 pravidelně navštěvuje oblast Izraele a Palestiny, kde provádí terénní výzkum. V současné době působí na Katedře historie na Fakultě pedagogické ZČU v Plzni.

ROZHOVORY A MATERIÁLY /INTERVIEWS AND ARTICLES

„Měla jsem štěstí,“ říká mistryně zvuku Jitka Borkovcová. Rozhovor o 60 letech tvůrčí práce v rozhlase, kudy procházely dějiny

Michal Ježek

Fond orální historie ČRo

Protokol o záznamu:

Narátorka: Mistryně zvuku Jitka Borkovcová (JB); do Československého rozhlasu nastoupila 5. 9. 1955.

Tazatel: Michal Ježek, redaktor a archivář Českého rozhlasu

Vedení rozhovoru: Poprvé červenec 2010 (tematický okruh: spolupráce s režisérem Jiřím Horčičkou a proměny práce techničky, resp. zvukařky), podruhé červenec 2015 (tematické okruhy – spolupráce s ostatními režiséry; totalita v rádiu; vysílání roku 1968; činnost JB v rozhlase od konce 80. let po současnost (včetně epizody na soukromém rádiu Classic FM). Rozhovor byl veden ve studiu Tvůrčí skupiny elévů (TSE) ČRo.

Inspirace k rozhovoru: Tazatel se s narátorkou zná z doby, kdy byl elémem v TSE, kde JB působí jako lektorka. Měl proto v jistém smyslu usnadněnou cestu, protože je s JB v přátelském vztahu.

Ambice záznamu: Ambicí nebylo zaznamenat životopis narátorky, protože s ní již pro potřeby fondu orální historie natáčel kolega Sláva Volný a také proto, že životopis již vznikl v rámci projektu Paměť národa (tazatel se jím inspiroval). Tazatel se chtěl proto hlouběji soustředit na spolupráci JB s legendárním režisérem Jiřím Horčičkou a také s ostatními režiséry (JB měla možnost spolupracovat s většinou), kteří tradičně zůstávají v Horčičkově stínu. Protože narátorka strávila mezi mikrofony šest dekad,

má jedinečnou možnost srovnat podmínky, které měl tvůrčí pracovník rozhlasu ve smyslu profesním, ale i co se potřeby vnitřní svobody týká, a to v různých obdobích dějin – součástí ambice bylo zaznamenat i toto.

Postup při zpracovávání nahrávek: Tazatel postupoval dle orálně-historické metodiky, jak ji formulují prof. Miroslav Vaněk a PhDr. Pavel Vaněk ve své knize *Třetí strana trojúhelníku – Teorie a praxe orální historie*. Záznam rozhovoru vznikl sestavením dvou nahrávek do jednoho celku logicky dle tematických okruhů.

Tazatel se snažil zachytit nejen témata, ale také emoce, s nimiž JB vzpomínala; její osobitost. Z tohoto důvodu ponechává nespisovnou řeč, včetně výplňových slov (zejména hodí-li se vzhledem k těmto cílům) a někdy zapisuje i neverbální projevy narátorky (ve hranatých závorkách). Vlastní otázky tazatel ponechává, nenarušují-li plynulost vyprávění. Další redakční úpravy (např. gramatické, syntaktické či stylistické) se řídí zásadou „čím méně, tím lépe“, ale reflektují potřebu čtenáře zorientovat se ve velkém množství textu a zapamatovat si to podstatné. Do obyčejných závorek doplňuje tazatel kurzivou vlastní poznámky, je-li třeba dovysvětlit souvislosti. Číselně vyznačuje tematické okruhy, které usnadňují orientaci textu.

Cíl: Tazatel neměl v úmyslu „vybrousit“ text záznamu do literárně hodnotné podoby, chtěl ho upravit tak, aby se v něm zorientovali redaktoři či badatelé, kteří ho budou chtít použít jako zdroj pro vlastní práci.

Rozhovor

1. Rozhlasák v časech totality

Jak jste to mohla v tom rádiu těch dlouhých šedesát let vydržet? Nelitujete někdy, že jste třeba nepracovala chvílku v televizi nebo nedělala něco jiného?

No, vůbec nelituju. Měla jsem takovou kliku, že mě nepustili na vejšku, kvůli kádrovému posudku (otec JB byl v roce 1948 vyhozen z SNB, protože podporoval národní socialisty), a že jsem se dostala sem do rádia. Protože jak se teď scházím se spolužačkami a se spolužáky, tak zjišťuju, že jim chybí trošku informace o těch osmdesátých letech kolem Charty 77 a tak, oni jsou zkrátka úplně mimo, neznají ty disidenty. Čili kdybych tu nebyla, tak bych na tom asi byla tak jako oni a nevěděla

bych, kdo je Havel, Hejdránek, Urbánek, a to by mě velice chybělo. A potom, byla to hrozně zajímavá práce.

Za šest dekad máte možnost porovnat spoustu věcí. Například v jaké situaci byli tvůrci, ale třeba i technici nebo zvukaři, kteří si chtěli udržet vnitřní svobodu, tvůrčí i osobní, ale zároveň museli natáčet často ideologické pořady a žili v totalitním systému. Mohla byste popsat, jak se proměňovala situace tvůrce nebo pracovníka rozhlasu? Dostávala jste se do křížku nebo nějakých konfrontací?

Dostala jsem se do křížku hned v roce 1956, když byly maďarské události a já jsem se nevhodně vyjádřila před jednou redaktorkou, že by Rusáci Maďarům do toho neměli kecat a ona z toho udělala aféru, kdo to tady je zaměstnanec a tak. Čímž jsem si teda udělala takový renomé v tom, že ode mě nic nechtěli, jako co se týkalo vstupu do strany. Šéf přišel a říkal, 's tebou se bavit nebudu, ty tam stejně nepudeš' a vlastně se to se mnou táhlo až do toho roku 89.

To znamená, taky jste měla velké štěstí, že po vás ani potom nic nechtěli.

No jistě. Asi jsem pracovně byla dobrá, že jiný požadavky ke mně neměli. Ale i kdyby chtěli, tak bych tam stejně nelezla do té strany.

Dá se říct, jak by se vyvinula reakce ideologů, kdybyste podobnou poznámku pronesla v šedesátých letech nebo potom za normalizace?

Já nevím, protože si nepamatuju, že bych mluvila jinak a většina lidí se mnou zkrátka souhlasila, když jsem něco kritizovala. To je jako veliký omyl, že by v rozhlase byli jenom lidé, kteří jaksí fandili straně a vládě, jak jsme říkali Stáně a Vlád'ovi. No až potom osmašedesátým roce potom byly prověrky...

V šedesátým devátým....

Jo, i pak v šedesátým devátým, sedmdesátým... No, pro mě to bylo legrační, protože jim nikdo neřek – aspoň nevím o tom – že souhlasí s příjezdem těch armád (invaze vojsk Varšavské smlouvy do ČSR). Bylo legrační, že nás kádrali kolegové, takže já jsem – na ty, co sem je znala – mohla být drzá.

Když někdo měl tu smůlu a dělal třeba publicistiku a tyhle věci, tak myslím, že se naučil nevnímat, co točí. Ale to já bych zase měla velikej problém, protože jsem neuměla nevnímat, co kdo točí, proto jsem taky měla s některejma redaktorama...

jsem měla námitky. Protože jsme taky jako technika nebyli nejdůležitější, my jsme byli součástí technického zařízení, takže většina lidí nás nebrala vážně. Jenom teda potom brali vážně ty soudruhy, který vysílali v srpnu 68. Takže ti komunisti to měli horší než nekomunisti.

A kromě toho, když se nad tím teď zamýšlím, tak nemůžu říct, že ti, kdo byli ve straně, se chovali hůř, než ti, co ve straně nebyli. Protože hodně těch straníků od (Ludvíka) Vaculíka přes Jirku Dienstbiera, to byli zkrátka lidi tak vzdělaný a na takový úrovni a uměli tu rozhlasovou práci, že člověk na to, jestli jsou ve straně nebo nejsou, vůbec nemyslel.

Kdo vlastně z toho ideologického hlediska kontroloval vaši práci, byli tady ideologové nebo cenzoři...? Ti se asi jinak chovali ke straníkům a jinak k nestraníkům?

To ani nevím. Ono totiž to vedení v těch padesátých letech i šedesátech bylo chápavý. Přestože někdo dostal třeba vyznamenání od prezidenta, tak to byl normální člověk, třeba doktor Josef Kolář nebo třeba Miloslav Disman, takže... změna nastala až v roce 69, kdy všichni vlastně ti nejchytřejší museli opustit a pak se to začalo jako trošku kádrovat, ale zase... já musím říct, že já jsem měla kliku, protože já už jsem v té době dělala hry. V šedesátých letech jsem dělala s x režiséry hry a tu publicistiku a vysílání politický jsem dělala jako málo.

Ale máte jeden hodně nepříjemný zážitek z roku 1969.

Jedno vysílání Rozhlasových novin je nezapomenutelný, protože to bylo 21. 8. 1969, kdy jsem přišla do rozhlasu ubřečená, protože na Václaváku šířili proti demonstrantům slznej plyn. A taky jsem přišla v černym oblečení (černou sukni, černou halenku a černej svetřík) a můj šéf (mistr zvuku Zdeněk Škopán) měl kvůli tomu trošku průšvih, jenomže se mě zastal, že chodim v černym pořád a tak.

Ale pak tam za námi na pracovišti seděli dvě milicionáři s kvérem přes nohy – to je taky pro mě nezapomenutelný – což mě ubezpečilo, že jsme v háji. A potom nezapomenu na Oldu Lajčíka, na toho hlasatele, kterej musel přečíst policejní zákon, a ten byl velice tvrdej.

Byli v rozhlase milicionáři ještě po roce 1970?

Já jsem si jich nevšimala, já nevím, oni tam byli pořád, dole v přízemí měli takovou místnost, kde měli svoje skřínky a nejlepší na tom bylo, že tu místnost jsme potom zabrali my jako občanský fórum [smích] v tom roce 89.

Když jste protestovala k výročí invaze stylem oblečení, vzpomínáte, jestli tak nebo jinak protestovali i někteří vaši kolegové?

Z toho dne si to nepamatuju, ale vim, že někteří protestovali už v roce 1968, když byla na Václaváku nějaká... snad mládežnická akce.

2. Vysílání za bratrské pomoci

Když jste se dotkla událostí roku 1968 – už jste o nich vyprávěla v mnoha rozhlasových pořadech, ale jedna věc mi zůstává nepochopitelná. Totiž jak je možný, že 21. srpna sovětsí vojáci nenašli vysílání, i když jste tam nosili přes den zprávy...

...jo, nosila jsem je z druhého patra do sedmičky. Oni si mysleli, že už je poškozenej rozhlas tím, že přestřihli telefon ve vřátnici, protože voni byli na vysoké úrovni vzděláním [ironicky, ale s nadhledem]. No ale Studio 7 bylo takový zapadlý, ono se o něm moc nevědělo. Bylo přesně nad – jak jsme tomu říkali – galerií, kde bylo všechno propojovaný, všechna studia, všechny linky. Na Vinohradech se vysílalo až do rána 22. srpna.

V jakých místech ta sedmička a galerie byly?

Jak je vstup do jedničky, tak přesně naproti jsme měli dveře a v prvním patře byla ta galerie a nad tím byla sedmička. Ale já jsem tamtudy nechodila, protože to bych potkávala hodně vojáků. Nosila jsem tam zprávy přes Studio 6, který bylo vlastně ve stejném patře, ale ty vojáky – chudáky jsem tam nepotkávala [není jasné, zda ironicky či soucítě].

Jinak, my jsme věděli, kdo vlastně ty Rusáky do rádia přived. Vedle rozhlasu bylo volejbalový hřiště a tam u spodního výtahu stály dveře v přízemí a soudruh Šimek je tamtudy přivedl. Pak si pamatuju, jak se choval Vlado Príkazský, když přišli ozbrojení soudruzi osvoboditelé..., tvrdě na ně ve vřátnici spustil tou jeho perfektní ruštinou a oni byli z toho celý vyděšení.

Když měli vojáci zbraně a v budově stříleli na dálnopis, kterého se lekli, tak jak jste se tehdy cítila? Myslela jste na to, co vám můžou udělat, když vás s těma zprávama chytí?

No... já si to vůbec nějak neuvědomuju a kromě toho jsem nebyla sama, dyť my jsme vlastně všichni z techniky byli nějak zapojeni. Někteří byli připravovat vysílání, jak se říkalo, z Dykovky nebo z domova odněkud a v Nuslích byla taky budova, zahraničního vysílání... Náš vedoucí, Pepa Havlíček, ten připravoval techniku v bunkru na Žižkově, kam se pak přemístila ta galerie z Vinohradské.

Takže já myslím, že technika se jako celek zachovala velice dobře bez nějakých příkazů... nikdo nás k ničemu nenutil a nikdo nám nic nezakazoval. To byly ještě jiné časy, než když se na Hrad posadil ten brejlatej – jak se jmenoval – Husák, tak to už potom se lidi měnili.

3. Spolupráce s režiséry

Pojďme uzavřít téma bratské pomoci, které jste podrobněji zmínila v životopise pro projekt Paměť národa. Spolupracovala jste za svoji kariéru nejprve techničky a poté zvukařky (mistryně zvuku) s většinou režisérů své doby. Tomu nejslavnějšímu, Jiřímu Horčíčkovi, se budeme věnovat podrobněji, ale zkuste teď vzpomenout na ostatní, kteří tradičně zůstávají v jeho stínu a charakterizovat je.

První zážitky mám ještě z padesátých let s režiséry Přemyslem Pražským a Josefem Bezdíčkem. Myslím, že svojí první rozhlasovou hru jsem ještě jako technička točila s režisérem Miloslavem Jarešem v roce 1960, byla to Zimní pohádka. V té době jsem často pracovala s režisérem Jirkou Rollem, vzpomínám třeba na Gogolova Revizora. Ale potom, když jsem se stala zvukařkou, tak vlastně moje první hra byla s panem Miloslavem Dismanem (od r. 1952 byl vedoucím režisérem vysílání pro děti a mládež), jmenovala se Velrybí domov a velrybu hrála Jiřina Šejbalová. Pro mě to byla první rozsáhlejší práce, kdy jsem musela třeba tu velrybu natočit tak, aby zněla výrazně jinak.

Co se Vám vybaví, když vzpomínáte na režiséra Miloslava Dismana? Co byl jeho charakteristický rys?

Pan Disman... to byl zkrátka strašně hodnej člověk, to se nedá popsat. Nebyl s ním nikdy problém, vždycky důvěřoval tomu, co mu kdo nabídl. Rozhlasových her moc nedělal, protože měl svůj dětský soubor (DRDS). Pak přišla moje první velká umělecká kompozice Romance pro Křídlovku v režii Josefa Červinky. Toho jsem obdivovala ještě před nástupem do ČsRo. Romanci recitoval Luděk Munzar... a tam jsem se taky setkala s panem Hrubínem. Z toho jsem byla taky nadšená, že jsem se v rozhlase mohla potkávat s autory.

Bylo běžné, že se autoři účastnili nahrávání?

Ne, třeba pan Hrubín přišel, až když to bylo hotový, když jsme to poslouchali.

Konzultoval s ním předtím Červinka scénář?

No... s Hrubínem konzultoval jednak Červinka, jednak Luděk Munzar. Taky si pamatuju, že tito dva se ze začátku neshodovali v přístupu, takže se tenkrát další natáčení odložilo asi o měsíc, ale já jsem si strašně hlídala, aby mi to dali, abych mohla s Červinkou zase spolupracovat. Pro mě byl zajímavěj i tím, že četl za války v BBC s panem Tigridem a Oto Ornestem v relaci „Volá Londýn“, na což mě upozorňoval můj tatínek, než jsem do rádia šla. Bylo pár lidí, na který jsem se těšila, že je poznám osobně..., mezi nimi byl i dramaturg Dalibor Chalupa a hudební režisérka Anna Hostomská. Já jsem totiž byla fanda do opery a paní Hostomská dělala pořady, kde byly operní árie, a to zkrátka jsem poslouchala vždycky, když to bylo a pak jsem byla ráda, když jsem ty pořady s ní točila.

Dělala jsem taky s režisérkami Janou Bezdíčkovou, Olinou Valentovou a Alenou Adamcovou nebo třeba s Věrou Frühaufovou (později Kovaříčkovou) – s tou sem se dost kamarádila. Bylo fajn, že jsme točili dvě věci, který napsal Vlado Prikazský. Ona vůbec nepředehrávala. Byli režiséři, třeba jako Josef Svátek, který předehrával hercům rád. No tak ty reakce herců byly potom zajímavý... Ale koneckonců Svátek byl herec stejně jako režisér Jan Berger nebo třeba režisér Oldřich Hoblík, kterej na přelomu 50. a 60. let hodně hrál ve filmech. Ale zpátky k té Věře Frühaufově – potom, když už odsud chtěla odejít, tak dělala hodně pořady v Divadle

hudby. A nebo s tím souborem Krčkovci, kde třeba pan Brousek za hry souboru četl životopis Karla IV. To byly vždycky takový chytrý věci a to mi vždycky dala vědět.

Ale přeci jenom jsem si říkala, že bych neměla spolupracovat jen s režiséry, ale měla bych si hlídat taky režiséry.

Je za tím nějaký profesní důvod? Že třeba režiséři byli ostřejší, přísnější...?

Ne, ne, tak to nebylo. S paní Bezdíčkovou jsme dělali Černýho Petra, co ho nafilmoval Forman. S Olinou Valentovou jsem točila četbu na pokračování Dům o tisíci patrech od Jana Weisse. To četl pan Rudolf Pellar a já byla nadšená, protože jsem viděla, co jako všechno může herce, když umí..., jak třeba umí dýchat. To pro mě bylo taky dobrý poznávat herce osobně, ale i ten jejich přístup k práci. Když ti tam přišel pan (Jiří) Adamíra a představil se, tak jsme byli na větvi, protože toho každý znal. Nebo točit s panem (Václavem) Voskou, to byli tak normální lidi, jak byli slušní... Čím byli větší machři, tím byli normálnější.

Říká se, že každý režisér pracuje jinak... Mohla byste Červinku porovnat třeba s Jiřím Melčem nebo Josefem Henkem?

Tak pochopitelně, každý pracoval trochu jinak. Někdo třeba neměl tolik připravenou koncepci a dával víc na to, jak budou číst herci na čtený zkoušce, a po ní třeba svoje představy změnil. Ne všichni režiséři ale čtené zkoušky před natáčením pořádali, i když měli třeba nějakou zkoušku ještě mimo studio. Většinou ale platilo, že se to na zkoušku četlo. A pak režiséři šli do studia a říkali, tohle ne, tohle se mi líbí... a podobně se obraceli na nás, zvukaře. Na čtený zkoušky u Horčičky i Červinky jsem chodila. Červinka měl většinou chytré herce, který než začali zkoušet, tak si povídali, takže to bylo pro mě takový vzdělávání nejen k rozhlasu.

Takovej výjimečnej byl Josef Melč, dělal strašně moc záběrů, a námaha s hrou někdy nebyla adekvátní výsledku, i když dělal hezký věci! Ale vopravdu to trvalo dlouho. Takže se právě jednou přihodilo, že jsem mu řekla, Pepo, pojedu s tebou na hory, ale nebudu s tebou nic dělat. Naposledy jsem s ním dělala v osmdesátých letech Urfausta, kde hrál Rudolf Hrušínský, Eda Cupák a Klárka Jerneková, a to jsme si tam dost užili, protože... jak bych to řekla... já jsem byla dost energická na toho Pepu Melče, takže když chtěl, abychom poslouchali všech pět nebo šest záběrů, tak jsem mu jednou dala magnetofon, 'tohle když zmáčkneš, tak ti to bude hrát a můžeš si to

poslechnout sám, my si dojdeme zatím na zmrzlinu...' Takže jsme s panem Cupákem a tou technickou Aničkou Zobačovou šli naproti do cukrárny, že jo.

4. Jiří Horčíčka

Jeden z režisérů, s nímž jste pravidelně spolupracovala v letech 1972 až 1986, vydá na samostatnou kapitolu. Jak jste se s Jiřím Horčíčkou potkala?

Jirku jsem znala z poslechu rádia. A když jsem přišla do ČsRo, poznala jsem jeho tatínka, který tu jezdil v provozním výtahu. A vůbec nevím, jakým způsobem jsme si začali tykat, to bylo asi v roce 56. A von ze začátku dělal asistenta režie Josefu Bezdíčkovi, Přemyslu Pražskému a od nich se učil. A pak začal dělat svojí režii, což se teda proslavil hlavně v začátku Válkou s Mloky.

V roce 1958.

Hm. Ale to sem ještě s ním nedělala, to s ním dělaly hvězdy, pánský, mistři zvuku Zdeněk Škopán a Ota Palír. A ještě tady byl jeden zvukař, to byl Gusta Dostál, se kterým Jirka – radši budu říkat Horča – hodně pracoval.

Já jsem s ním začala dělat asi v polovičce šedesátých let recitační pásma, těch bylo pár, protože Horča dělal hlavně hry, pohádky a četbu na pokračování. Měl totiž k ruce dramaturgyni (Jaroslavu) Strejčkovou, takže dělali takový půlhodinky, dramatizované četby na pokračování... třeba Cirkus Humberto, Klabzubova jedenáctka... Ale musím říct, že sem si z těch několika recitačních pásem odnesla hodně. Jednak Horča měl požadavky, jednak jsem zjistila, že von má důvěru ve zvukaře, v techniky. On byl jiný..., než byli takový ti méně schopní režiséři, kteří ze sebe dělali důležitější, než byli. Jirka zkrátka uznával profese. A tam mě, bych řekla, učil poslouchat, identifikovat hlas, text a muziku. I když to de dohromady, tak to poslouchat v podstatě každý zvláští a porovnávat, jestli tý muziky má být víc nebo míň. Já bych řekla, že tohleto je dost složitý, si to uvědomovat. Já jsem se ze spolupráce naučila, jak tam tu muziku dávat, že nemůže bejt bez ladu a skladu, že musí mít zkrátka začátek a konec.

Asi vod roku 70 dělal se Zdeňkem Škopánem, ale potom se něk v práci rozešli a von hledal, zkoušel zvukaře, se kterým by pravidelně točil..., on tady měl taky jiný, ale třeba Ládu Baka vyhodili v roce 69, kdy vyhazovali hodně. Jirka na tom taky nebyl

nejlíp, von myslím předtím dělal šéfrežiséra a pak ho sesadili. Nevím, jestli pak taky nebyl vyloučený ze strany.

Byl, v roce 1970.

No jo. On málokdy dělal věci tendenční. A oni přeci jen využívali jeho schopnosti, protože s tím zvukem uměl..., hrál na trubku čili dobře rozuměl i muzice. Byl jako dítě v Dismanově rozhlasovém a divadelním souboru a vlastně byl i v Souboru Julia Fučíka, kde právě hrál na trubku.

Ale abych dopověděla, jak jsem se k němu dostala... Zkoušel několik zvukařů, ale (mistr zvukových a hudebních efektů) Radek Nikodém z režiséru ozvučení, jak se jim teď říká (dříve gramomixéři), mu doporučil, aby zkusil mě. Já sem se ho neptala proč si mě vybral..., byla sem vždycky překvapená, když říkal „dál“. Takže pak už jsme točili furt a furt a furt a furt až do roku 86, resp. kraje roku 1987.

Nemuseli jsme si moc říkat, zkrátka jsme si rozuměli. Von věděl, že sem byla vždycky připravena, že sem chodila na všechny čtené zkoušky. Náročný bylo, když jsme pak věc točili a čtené zkoušky trvaly tak dvě hodiny – zvukař, kterej seděl za mixážním pultem, nesměl už nic zakazit. Ale tím, jak jsem chodila na ty zkoušky, tak jsem věděla, kdo bude jak mluvit a uměla sem je postavit k mikrofonům. Jirka do toho vůbec nemluvil. Jenom měl třeba požadavek, aby to nějak doznávalo nebo tak. Chtěl vědět, jak to dělám, tak sem mu to předvedla, von souhlasil a pak už mě žádným vysvětlováním nevtrovoval. Přišel až tehdy, když jsem zvuk ve finále míchala.

Když jsme natočili scénu, třeba dvakrát třikrát, málokdy ale víckrát, tak hned potom řekl techničce, která pásky stříhala a slepovala, tohle dej z první scény a tohle ze druhý. Říkám to proto, že pak už názor neměnil a techničku nekontroloval. Čili měl důvěru ve všechny profese, ale svoje spolupracovníky si vybíral, i techničky, protože to musely bejt holky, který si dovedly věci dost organizovat.

Později jsme se radili třeba i o obsazení rolí a někdy sem ho navedla, i když jsem měla třeba blbej nápad. Takže já sem byla za spolupráci dost ráda, protože s nim to stálo zato.

Často vzpomínáte, jak jste spolu začali točit inscenace ve stereu, povězte...

Vozila jsem ho z rádia domu. A jednou, když jsme jeli kolem nemocnice v Krči, tak Jirka povídá „hele, víš, co je to stereo“? „No bodejť bych nevěděla...“ ale v té době jsem ještě stereo nezkoušela, to dělal snad jen Vašek Smitka a samozřejmě Zdeněk Škopán, kterej měl vůbec první stereo inscenaci, pohádku Krápník a Františka (rok 1965).

S Horčou jsem jako první stereo dělala poému o Leninovi (1977), kterou napsal velký básník [ironicky] Václav Hons. A Horča furt říkal, „co s tím budu dělat, co já s tím budu dělat...“ a pak... „víš co, naučíme se na tom dělat stereo.“ Tak jsme si na tom vyzkoušeli, co šlo. Ale bylo to ještě takový to falešný stereo, že to bereš monově a pak nahrávku umístíš někam na tu bázi. Nebylo to ještě to pravý, že bych snímala prostorově ze dvou mikrofonů. Byla to veliká škola a vznikla při tom spousta legrace, protože Vašek Postránecký dělal Lenina a vždycky když přišel, tak se ptal: „Už tam mám svůj leninský mikrofon...?“ [smích] Takže soudruh Lenin nás naučil, a mohli jsme začít dělat velké věci... třeba detektivní Město malérů Elleryho Qeena, kdy už jsme ty fígle znali. Respektive já ty technický... a tak nenápadně jsem ovlivňovala pana režiséra [svérázně]. Pak už jsme se rozjeli a dělali spoustu věcí, ale něco taky v monu.

Někdy bych řekla, že se stereo dneska používá nadbytečně. Že je někdy lehčí natočit stereo věc než natočit mono, protože ten prostor se dá udělat tak, že posluchač víc pochopí, kde je, když je stereovej, kdežto když je to mono, tak závisí víc na postavení těch mikrofonů, aby to tak znělo.

Spolupracovala jste s Horčičkou už v půlce 60. let na několika recitačních pásmech a pak pravidelně od roku 1970 do roku 1987.

Jo, potom sem si řekla, že už toho musím nechat. Jednak jsem věděla, že Jirka tam má Karla Nedorosta, kterej byl taky přes muziku, výbornej zvukař. A že už nemám ty nápady, co sem měla dřív.

Váš tandem trval velmi dlouho, byly mezi vámi nějaké konflikty nebo vypjatější situace?

To je jasný, že jsme se párkrát raflí. Třeba když už jsme točili moc dlouho a byla únava, ale napětí nikdy nebylo kvůli nápadům. Ono zase tolik sem mu jich nedávala, většinou sem si to vyvodila z toho, co mi řek, že by chtěl. Třeba když přišel, že budem

dělat thriller Let do nebezpečí tím způsobem, že vlevo bude kabina a piloti budou tady... A já sem říkala, to jako poletíme furt doleva nebo co? No tak to musí letět nějaký letadlo proti nám, aby to šlo...

A to se dělalo podle toho, jak byli u mikrofonů umístění herci. Tam třeba byl dispečink a zároveň letadlo. Tak se to muselo udělat tak, aby bylo i v monu jasný, kdy jsme v letadle a kdy na dispečink ... Tak jsme třeba v letadle dávali slabý zpoždění dispečinku, jak na ně povykoval a když byl zase víc dispečink, tak jsme zas zpožďovali toho Edu...ten byl v plenéru a tamty byli... Těžko vysvětlovat... já ti musím říct, že teď by se mi z toho točila hlava. Ale tenkrát byl člověk nadšenec. Musel bejt nadšenec.

My jsme třeba měli někdy odlišný názory, co se týče společenský situace, protože von by třeba nepodepsal nějaký protesty, petice, protože tím, že byl dříve ve straně, tak byl víc sledovanej. Ale taky dělat zvukaře, to nebylo v hierarchii tak vysoko, jako dělat režiséra, takže u něj to byl problém. Ale nemůžu proti Jirkovi... když jsme měli jiný názory, tak jsme si to řekli a bylo.

On potřeboval zvukaře, kterej spolupracoval, kterej nebyl automatickej. Někteří zvukaři třeba čekali: „Tohle přidej, tohle uber, až ti řeknu, tak to...“ Potřeboval někoho, kdo měl svůj přístup, protože jinak by třeba nestačil pozorovat herce. Takhle se soustředil na ně a ostatní nechal na nás. Když jsme něco natočili, tak říkal... tak Borkovcová, co ty na to? A já sem říkala, no dobrý... Ale von někdy, „nekecej, na tvech zádech vidím, jak se ti to nelíbí“.

Občas vyprávíte, které schopnosti jste na Horčičkovi obdivovala... Zavzpomínejte prosím.

My jsme třeba točili Otce Goriota. Hrál tam Viktor Preiss, to byla myslím jeho první velká role. A tam byly role dvou sester, hrály Alena Vránová a Růžena Meruňková. No a Horča měl představu, jak mají ty sestry vypadat, a zjistil, že s Alenou nehne, měla nějaký soukromý problémy, že jí to prostě nesedlo... A tak Jirka říkal, tak si na to musím sednout a druhý den přišel a zkrátka tu figuru předělal. Ne jako textově, ale chtěl vod tý Aleny něco jinýho, co ona už zvládla. To sem byla překvapena, že on to doved ve svý koncepci změnit. Což platilo někdy i na hlasový zkoušce s herci, když nějaký herec měl nápad, kterej neřek, jenom mu předved, že to umí číst svým způsobem. A Jirka zpozorněl a řek: To je lepší, tak to budeš dělat. Jo, von se nedržel

za každou cenu své představy... Jinak... někdy taky četl sám, třeba v Letu do nebezpečí.

Nebo jindy se třeba stalo, že v průběhu natáčení (ne při) zemřel herec, to byl Petr Svojtka. Takže Jirka musel přepsat některý scény, kde ten Petr ještě... já už nevím, jak to dělal, ale musím říct, že on si doved se vším poradit. To nepochopim [smích].

A pak sem ho taky obdivovala... dělali jsme hry, který nebyly textově na úrovni a on je doved zpracovat tak, že se daly poslouchat. Třeba Měsíční svit, což bylo o tom, jak zabavili soukromníkovu pilu a takový pitomosti..., tak si vymyslel vesnickou kapelu, kde učitel – figura z té hry – s tou vesnickou kapelou zkoušel. Muziku, takovou do lidovky, dělal myslím František Kovaříček. A nakonec to bylo k poslouchání. Opravdu, to byl kumšt režisérskéj, to bych řekla, že nikdo jinej neuměl.

Mohl si sám rozhodovat, jaký hry bude točit?

Ne vždycky, já myslím, že když měl dobrou pozici..., podobně Strejčková, když něco dramaturgovala, tak chtěla, aby jí to režíroval on.

O Horčíčkovi se tradičně mluví jako o režisérovi živelného naturelu, který byl hodně energický a ponořený do své práce...

No, to taky. Byl dost hlasitý i na ty herce, ale nikdy jim nepředváděl, jak to maj dělat. Vždycky doved vysvětlit, co od nich chce. Jo, jenom když ho někdo naštvál, protože řek, že potřebuje jít dřív domů, tak to neměl rád, to na něm pak seděl... ale teda zase podle toho, kdo to byl za herce, že jo.

Ještě k tomu jeho temperamentu... Když jsem v roce 1987 spolupráci skončila, tak mi řekla režisérka Adamcová, jestli bysme teda natočily spolu. Natočily jsme dvě věci a já jsem říkala, Aleno, nezlob se, ale nemůžu. Protože to bylo tak klidný... [znuděně].

Říkala jste, že Horčíčka vynikal i hudebním cítěním, protože sám hrál na trubku. Měl někdo z těch ostatních režisérů podobné cítění? A v čem je důležité, aby režisér uměl dobře vnímat i hudbu?

Já bych řekla, že je to dost podstatný. Takovej Petr Adler, to byl v podstatě vyštudovanej hudební historik myslím. A taky vím, že když jsme točili spolu několik

věcí, tak jsem někdy nechápala, že on si bral jako muzikanta většinou pana Zdeňka Šikolu a když jsme tu hudbu dotočili, tak já jsem si říkala, tohle tam snad nemůžeme nikdy dát... A oni ty dva si velice fandili a byli spokojený a potom, když jsme to dávali dohromady, tak jsem zjistila, že měli pravdu, že dovedli odhadnout, jak to bude znít.

Pro vás jako zvukařku to muselo být taky důležité umět vnímat zároveň text a hudbu?

Umět vnímat obojí a umět si to rozdělit, identifikovat každou vrstvu hudby a slova, abysme pochopili, jestli ta hudba pod tím nás neruší. To byla zvukařská zkušenost, kterou sem získala i tím, že jsem se to zkraje učila od Horčičky při recitačních pásmech.

Nepřipadal si někdy v rozhlase Horčička v rozhlase osamocenej, jako výrazná osobnost, která začala experimentovat už v 50. letech se scénářem i se zvuky?

Mně nepřipadal, že by byl nadřazenej. No tak asi někteří režiséři, který moc neuměli, tak těm asi lez na nervy... Ale jinak každěj režisér byl jinej. I když třeba takovej Ivan Holeček ho někdy napodoboval, a to bylo znát...

Když pročítáte literaturu... o Horčičkovi se často píše, že „vytvářel novou podobu radiofonní inscenace“. Co to znamená?

Tomu nerozumím.

Využíval „dynamickou akustickou montáž“.

No že jsme využívali různý prostory, že se jenom nesedělo u mikrofonu.

Využíval „kombinace ruchu a hudby“, přičemž zvuk pro něho nebyl jen ilustrací slova, ale také něčím, co má svůj vlastní význam.

Ano, to je podstatný velice. Do těch her se totiž jinak dávaly většinou jen takový jako realistický zvuky. Typu, že se použil zvuk skutečného kočáru, když se ve hře objevoval kočár. Ale Jirka ty věci ještě zabarvoval. Když měl nápad sám, nebo někdo z nás, nebo často Radek Nikodém, ten měl geniální nápady.

Třeba v Letu nebezpečí jsme byli jakoby v tom letadle a až když jsme měli všechny zvuky smíchaný, tak jsme tam přidávali ještě zvuk letadla. Takže já sem tam míchala všechny možný věci, ale přes stůl byl Radek Nikodém a staral se, aby to letadlo letělo správným směrem. To bych sama nezvládla, spolupráce s ním byla

vždycky výborná. To jsme se nasmáli. Radek byl gramomixér (mistr zvukových a hudebních efektů), teď se jim říká režiséři ozvučení pořadů. Ten ty zvuky (konkrétní) přinášel.

Já když si teď ten Let do nebezpečí poslechnu, třeba začátek, tak vůbec nevím, jak sem mohla udělat tu letištní halu. Protože mě se zdá perfektně zvukově udělaná s tou hlasatelkou a potom, jak tam ten Eda (herec Eduard Cupák) putuje.

Spolu s Nikodémem jste v Horčičkově režii natočili i slavnou adaptaci románu Vojna a mír. Když ji tak poslouchám... to jste se asi hodně nadřeli, ne?

V tomhle případě, co se týče zvuků s těma vojákama, bitvy a todleto, to jsem vlastně poslouchala, co chce režisér, jak to má vypadat, ale abych jim říkala, todle dej sem, tak to sem ten stereo scénář tolik neovlivňovala. Já jsem v této hře stereo scénář ovlivňovala, když se točili normální textové scény... Ale tohle bylo dost složitý... dvě armády válčící proti sobě.

A když se promísej...

... no, tak to už sem jim do toho nechtěla kecat. Když si to poslechnu teď, tak se divím, že jsme to udělali. Velkou zásluhu na tom měl Radek, protože on právě přinesl hodně těch vojenských bitev... a fakt je ale ten, že jsme točili sbory pro Napoleona a pak pro Kutuzova. A to jsme používali různé nahrávky z hospod, ze schůzí..., což jsme točili v rádiu, takže to nebyla jednoduchá práce, aby ten zvuk odpovídal a dal se smíchat s tím, co přinesl Radek.

O panu Nikodéma se vypráví legendy, že ležel na lavičce na zádech a každou rukou si hrál s jiným přístrojem, když míchal hudbu.

To nebylo u nás, protože on toho tolik nemíchal, většinou jen zvuky přines a my jsme to smíchali. Ale fakt je ten, že bylo vždycky jasný, co Radek říká a chce.

Jak moc jste využívali nahrávek veřejných prostor? Třeba fotbalové utkání, ruch ulice a podobně.

Když se něco odehrávalo venku, tak jsme to natočili v béčku v Karlíně, říkalo se tomu plenér, protože tam to bylo hodně utlumený. Stereo se točilo v Karlíně, na Vinohradech mono. V Karlíně se vysílalo vod války a tam to velký studio bylo první zařízení, že tam dali stereo magnetofon osmistopáky (osmistopé magnetofony), tak se

to využívalo na stereo nebo mono, jak člověk chtěl... připadal si strašně důležitéj. Jinak záleželo, jaký zvuky přinesli ti režiséři ozvučení.

Když zvuk nepřinesl, tak jsme si prostě museli vymyslet, jak věc ve studiu udělat. Jednou jsme třeba točili takovou kravinu... Balada v podzemí, původně se to jmenovalo Balada v kanálu. Byl to většinou dialog Hanzlíka – kterej něco proved a schoval se do kanálu – s policajtem – hrál ho Sovák – kterej ho viděl a vlez tam za ním a všechno se to točilo jakoby v tom kanále. V plenéru byla taková kameninová velká nádoba na vodu, ale voda tam nebyla. Takže když třeba na něj povykoval, tak se naklonil do tý jakoby studny a tam jsem měla jeden mikrofon a ono se to odráželo od tý kameniny a byl to kanál. No, muselo se na to přijít...

Mám tu seznam publikovaný v knížce Jiří Horčíčka – rozhlasový režisér, seznam Horčíčkovy tvorby.

Ukaž... No, jo, tady je ještě Cesta do Úbic (1967), to jsem ještě netočila, to bylo s dramaturgem Jaromírem Ptáčkem. Pro Horču byla podstatná tahle spolupráce a taky s dramaturgyní Jaroslavou Strejčkovou. Dělalí perfektní věci. Já tady vidím třeba dramatizovanou četbu Cirkus Humberto, kterou jsem dělala nebo rozhlasovou hru Číslo 3711, to už z 80. let.

Horčíčka také jezdil na různé stáže do zahraničí, v letech 1963 – 1969 zejména do Německa. Jezdila jste s ním?

Ne, ne, ne, tam byli zvukaři místní.

A jak moc to bylo běžné?

No bylo to i naopak, sem třeba jezdil anglický režisér v 60. letech.

V té době byla takováto čilá výměna?

No. Hele, von ten rozhlas ted' není už tak důležitéj. Tenkrát dělalo hodně to, že televize měla jeden program a rozhlas měl víc. Ted' je to jiný.

Stalo se někdy, že by Jiří Horčíčka třeba v Německu objevil důležitý režijní postup, který mu tu chyběl?

Ne, nikdy. Von zas tak často na stáže nejezdil. Myslim taky, že nikde venku se tak rozhlasová hra nebrala, nebyla tak pečlivě zpracovávaná. Vzpomínám, že jsme točili

s Věrou Kovaříčkovou jednu japonskou hru, která byla blbě zvukově udělaná... Oni zvuk nevyužívali soustředěně. My jsme si říkaly, že jsme rozhlasoví kamerameni, soustředili jsme se na každou obrázek. Když někdo třeba přišel do hospody, tak muselo bejt jasný, že je v hospodě...

No, já bych si prostě zašel natočit hospodu do města.

To bys poznal, že je to velice rušivý... V restauraci si nemůžeš zařídit, aby byly zvuky právě v tý chvílce, kdy je potřebuješ. Takže když jsme třeba potřebovali vložit cinknutí püllitru o püllitr, tak jsme to dělali v místě, kde nás to nerušilo, kdy byla pauza nebo... určitě ne, když někdo mluvil potichu a do toho bysme cinkali, to by byla blbost, že jo, což se ti může stát, když seš v reálu.

A pak taky mám zkušenost, že když herec nemluví ve studiu, tak potom mluví spíš tak, jako by byl na divadle – na jevišti mluvíš jinak než ve studiu na mikrofon. To je častý, že jsou divadelní herci velký hvězdy, ale když přijdou do rádia, tak tam už to neplatí.

Já bych řekla, že je to zbytečně složitý stěhování přístrojů někam, když se to dá všechno udělat v normálním studiu. Režisér Jareš si třeba vymyslel, že bude točit v Chrámu sv. Barbory v Kutný Hoře, natočilo se to, potom mu tam něco chybělo a my jsme to museli dotáčet tady ve studiu... a nikdo to nepoznal, protože se to natočilo dobře.

Ale ten prostor je tam obrovskej...

No jistě, tak se to muselo vymyslet [důrazně]! Takže to mě ubezpečilo, že se to dá zvukově udělat, natož teď, když mají různý fígle.

Bavili jste se někdy o tom, proč u rozhlasu Horčička tak dlouho zůstává a nedělá třeba film?

On dělal krátce v televizi inscenace, ale zjistil, že to nejde. Já bych řekla, že to není možný, aby byl rozhlasovej a televizní režisér ve všem hvězda. Třeba Pepík Henke dělal v televizi Manon a některý mu to kritizovali. Možná ještě tak filmovej a televizní, ale rozhlas, to chce úplně jinej přístup.

Větší citlivost ke zvuku?

No, asi jo.

5. Jak se změnila práce zvukaře

Kolik času vám běžně trvalo vytvořit hodinovou rozhlasovou hru?

Dejme tomu, že se čtrnáct dní natáčelo a týden se to stáčelo. Každý den odpoledne třeba točili herci a večer jsme stáčeli. Ale záleželo, jak to bylo složité. Třeba Vojnu a mír jsme dělali šest týdnů. Složitěj byl taky Šolochův Tichý Don nebo Otčenáškův Kulhavý Orfeus.

Díky nové technice se dnes experimentuje s možnostmi zvuku ještě více než za vašich časů. Myslíte, že zvuk může mít takovou moc, aby byl výrazovým prostředkem sám o sobě?

To si nedovedu představit. Oni se dělaly takový pokusy, třeba že se jelo tramvaj a snímaly se nějaký zvuky kolem. Ale to je... opravdu... já to nebaštím. Protože když chceš udělat příběh, tak o tom místě stejně musíš mluvit.

Mně osobně se nelíbí, když se dnes zpracovává hudba a zvuk, ale slovo je tam nepodstatný, to neberu. Protože pro rozhlas je pro mě nejpodstatnější slovo a oni mu začali říkat zvuk. To pro mě není jenom zvuk. Ale to je starěj názor, to je konzervativní, to se nedá nic dělat.

Ale na druhou stranu vzpomínám... jak jsme točili hru Královská noc – vyprávění o herci, kterej emigroval z Hradce Královýho do Vídně – tak v ní byly scény, který se daly zvukově zkreslovat, takže jsme to udělali jako takový audio, kdy člověk nešel po tom obsahu, ale po těch zvukovejch obrazech. Problém byl s obsazením – autorka chtěla Vosku a Danu Medřickou – oběma se do toho nechtělo. A trvalo dlouho, než se nuceně sešli.

Jak dlouho trvalo vytvořit takovou audio scénu, která pak měla třeba tři minuty? Dneska má mistr zvuku jednotlivé stopy přehledně na jediném monitoru, ale vy jste počítač k dispozici neměla.

Dneska sice všichni dělaj na počítači, ale nevím, jestli mají tvůrčí party, který by si tolik rozuměly. U nás měli důležitou roli i natáčecí technici, protože zvukové stopy

byly místo monitoru jen na magnetofonech. My jsme měli šest magnetáků. Na jeden jsme točili a z těch pěti se dávaly všechny ty přídavky. Na jednom byla muzika, na druhým byl dejme tomu vypravěč a pak byly třeba nějaký války... A dělali jsme tak zvaný formixy. Když tam bylo třeba dát víc věcí, jako v Letu do nebezpečí, to nešlo dělat najednou, tak jsme si připravili vždycky kousek a pak jsme do toho ještě dodávali.

Pak se to stáčelo v jedné mašině?

Na jeden magnetofon no. Zvukař to měl v ruce, protože magnetofony byly na rozjezdy, jo, takže tadydle byl text a já sem si musela naznačit, co je na kterém magnetofonu a různý fígle jsme tam taky dělali, měli jsme tam magnetofon, kterej se dal zrychlovat a zpomalovat a ten se používal na tzv. vazbu. Ona když je slabounká vazba, tak zdůrazní hlas. To bylo třeba ve Vojně a míru, Luděk Munzar byl trošku vazbenej. Byl zdůrazněnej, takže já jsem ho mohla smíchat... jeho průraznej hlas, tímhle tím podpořenej, dát ho do hudby, která byla dost hlasitá, ale bylo mu stejně rozumět. Zkrátka takový fígle zvukařský, který si každěj zvukař našel a vypracoval se k tomu.

A když jste to smíchali a zjistili, že je to jinak...

No tak jsme to udělali znova no.

Takže to bylo náročnější, než jak se to dělá dneska.

No, to víš, že bylo, ale já nevím, jestli bych to uměla na tom počítači, protože pro mě to dělalo obraz hned, hned jak sem to poslouchala, sem ho měla před sebou.

Dneska se vyrábí v počítači většina zvuků.

No ale tehdy jsme hodně věcí točili ve studiu. Třeba otevírající se dveře. Nebo třeba šavlování, tam jsme použili zvuk vidličky. Protože spíš vynikl zvuk šavlí, než když si používal přímo šavle.

Co všechno se tehdy se zvukem dalo dělat?

Mohla sem měnit hlasitost, vazbu sem už zmiňovala, mohlo se to rozkmitat..., byly tam filtry, měli jsme haly, teda rámusárny. Rámusárna byla velká místnost ve starý budově na Vinohradský, byla dlouhá asi deset metrů. Na jednom konci byl mikrofon, na druhým byl reproduktor. Do toho reproduktoru se posílal zvuk a tím mikrofonem zase

se to bralo. Tak tomu jsme říkali rámusárna. To jsme mohli ovlivnit jen tak, že jsme tam dali buď víc zvuku, nebo míň.

Měli jsme natočenýho herce nebo povídání a teď jsme potřebovali něco výjimečného, u Londona třeba. Aby to bylo odlišný, ale ne dozvuky – jsem řikala, to děláme furt, musíme to udělat jinak, tak sem to poslala do tý rámusárny. No a do toho halu (nebo taky tzv. předhalu) jsem se zpožděním dávala realistickej zvuk. Čili nejdřív se nám to rozeznělo a pak teprve znělo to slovo, byl to takovej neskutečnej zvuk...

Krásnej prostor dělalo taky Rudolfinum, kam se propojovalo. A potom později jsme měli krabičky, kde se dalo všechno udělat, to už bylo asi v posledních třech letech.

Některý věci se musely dělat vysloveně na koleně. Já když sem zrychlovala – ale neměli jsme mašiny na zrychlení a zpomalení – tak jsme na tónovej motor magnetofonu namotali pásek nebo klebeband a ono, když toho byl větší objem, tak to šlo rychleji a nebo jsme to na to natočili, až když to šlo rychleji a pustili jsme to normálně a ono to bylo potom zpomalený...

Já jsem nebyla tak technicky zdatná jako Zdeněk Škopán, se kterým dělal Horčička dřív. Šla jsem jen po praktický stránce. Dovedla sem využít všech možnejch věcí, ale abych to teoreticky popsala, to ne. Ale Jirka zkrátka cenil, že sem měla názor na ten text. Což většina zvukařů nemívala.

Kdy začali zvukaři pracovat na počítačích?

Až v tomto století.

6. Předrevoluční čas a listopad 1989

Když nastala sametová revoluce, jak jste ten čas prožívala?

Pro mě ta revoluční atmosféra nezačala až v listopadu 89, ale už vlastně na podzim 88. Kamarádila jsem se s režisérkou Hanou Kofránkovou, která měla za švagra filozofa (chartistu) Ladislava Hejdánka, takže jsem přes ni měla hodně informací o disentu. Navíc jsem si půjčovala od Pepy Červinky literaturu ze samizdatu (jako překladatel uváděl občanské příjmení Schwarz) a měla jsem přes něho zprávy od pana (Pavla) Tigrida. A teďkon na podzim 88 měl Havel první veřejnější vystoupení na

náměstí na Žižkově. A potom od ledna se začaly podepisovat takový protesty, třeba když zavřeli pana (Miroslava) Kusýho, (Jána) Čarnogurskýho a Jirku Rumla a pak zavřeli i Rudolfa Zemana, kterej s Rumlem začal vydávat noviny... Tak se podepisovali petice proti tomu, že seděj v base. No a potom někdy v létě přišla Hanka Kofránková s peticí od Havla... Několik vět.

Byla velice podstatná a rozumná, no tak jsem to podepsala, pochopitelně, a ještě jsem tam napsala, že jsem z rozhlasu. Čímž jaksi ty cizí rozhlasly se toho chytly a potom pan (Ivan) Medek, to jsem poslouchala hrozně ráda, mě četl na Hlasu Ameriky. A taky se to četlo ve Svobodce (stanice Svobodná Evropa). Takže vedení to mělo na talíři a poslali za mnou nejsympatičtějšího člena techniky, pana Tomsu (byl vedoucím útvaru), kterej měl ale smůlu, že byl hrozně slušnej, takže vlastně moc nenamluvil a já jsem ho přesvědčovala, že v petici není nic, co by uškodilo.

Přesvědčila jste ho?

No nepřesvědčila jsem ho asi, protože oni přeci jenom se nesměli nechat přesvědčit. Vyhodit mě ale nechtěli a byl paradox taky v jedny věci, že to podepsala Kofránková a režiséři Vladimír Tomeš, Petr Adler... a šéfa dělal Jan Tůma, kterej z toho nedělal žádný závěr. Kdežto technika, ta jaksi z toho musela udělat závěr. Že? [ironicky] Tak jsem potom vlastně dělala jenom v Karlíně. Vlastně už asi v létě 87 jsem dělala jenom v technice, tzv. směnařku, od zvukařiny jsem totiž odešla ze zdravotních důvodů. Takže oni mě potom poslali dělat směnařku jenom do Karlína. Byla to hrozná nuda! [otráveně]

Pak paní doktorka zjistila, že mám nervy na pochodu, tak řekla, že mě nechá doma a to byl konec října, začátek listopadu. Taky mi říkal šéf, abych se vrátila ke zvukařům, na což říkám, 'ze zdravotních důvodů jsem zvukařinu opustila a teď kon kvůli tobě, že mě tu nechceš, tak já puďu zase...' „No tak si zažádej o důchod, invalidní...“ Tak jsem šla k doktorkám, který říkaly, že mi to zařídí, všude sem se nechala geniálně prohlídnout a potom mi volala doktorka Horáková: „Ono to nejde, vy máte 87 bodů a potřebujete 90.“ A já jsem řikala: „To mně vůbec nevadí, ale vedení techniky to bude vadit, že nemůžu odejít.“ Tak jsem pokračovala v Karlíně a až mě doktorka uznala za neschopnou, protože sem byla rozklepaná, no ale pak už přišel listopad a bylo to.

V tom krátkém, dobrodružném čase jste pomáhala na posluchačské lince, kde jste v rámci Občanského fóra sbírala informace z regionů a předávala je do vysílání. Jak jste se tam dostala?

No já jsem se musela zapojit. To jako nešlo, abych najednou sledovala, že někdo jinej se tam cpe a bude se starat... [svěrázně]. A protože sem znala dost lidí, který byli aktivní – třeba Ivan Rössler měl už asi druhý den vystoupení – tak jsme do Opletalky chodili přebírat zprávy...

V rozhlasu vzniklo Občanský fórum ve dvojce, ve studiu. A byli tu samozřejmě i lidi, který s tím nesouhlasili.

7. Devadesátá léta

Co se dělo pak? Myslím mezi vámi a rozhlasem? Porevolučním, ale ještě československým.

Řekla bych, že mě víc lidí mělo v oblíbě, a když sem honem zvali všechny ty (za normalizace) vyhozený, tak je jako Borkovcová musela vítat, protože nevěděli... no zkrátka, koupili mi kytku a řekli, dej to tomu a tomu. Oni se totiž taky někteří báli nebo jim to vítání bylo trapný, bych řekla. Ale to mně nevadilo. Pamatuju si, jak sem třeba vítala Pavla Pecháčka, kterej dělal šéfa Svobodný Evropy.

Já jsem dělala tu směnařku a protože se mi nelíbilo, jak je to organizovaný, tak jsem si stěžovala šéfovi a říkala jsem, hele, tohle musíš udělat jinak, že my vlastně nevíme, co je na pracovištích. Jsme čtyři, takže se budeme střídat, vždycky jeden týden budeme v provozu a zjistíme, co kde je blbý. No tak ty moje tři kolegyně odmítly a řekly, že jsem hloupá, no tak jsem říkala, to je mi jedno, že sem hloupá, to já radši pudu dělat práci, kterou jsem začínala v roce 55. Takže jsem se zase dostala do těch malejch režii a dělala jsem... Jenomže jsem zase měla kliku, protože jsem se setkala s výbornejma redaktorama.

Nezapomenu třeba na tu náboženskou redakci... páter Miloslav Fiala tam chodil a další vzácný lidi. Koneckonců tam byl i nákej Jirka Zajíc, kterej vedl zajímavý rozhovory s nynějším naším šéfem panem Mejstříkem (v letech 1991 – 1993 ředitelem ČRo). A to bylo všechno o něčem. Zase jsme se vrátili do časů, kdy se publicistika dala poslouchat. Dělala jsem taky se Stáňou Dufkovou a Jirkou Vejvodou Hovory z Lán

s panem prezidentem Havlem. Ještě s československým prezidentem. Tak to byla bezvadná práce. Naši přenosáci točili v Lánech, přivezli to v sobotu a v neděli se měl pořad vysílat. Byli jsme asi tři, které jsme to střihaly.

To musela být odměna.

Nevim, jestli pro všechny, ale pro mě jo.

Souběžně s technikou jsem taky pracovala pro redakci Host do domu ČRo 2 – Praha. Protože tam některý redaktorky neuměly střihat, tak sem říkala, hele, přineste to dřív, já to sestřihám, a ony si pak na mě zvykly, takže když mě (v roce 1992) posílali do penze, tak říkaly, 'tak to ne, pudeš do penze, ale budeš dělat u nás'. Tak sem v tý redakci Hosta do domu zůstala sedm let jako technická redaktorka.

Ráda vzpomínám na pořad 3 60, a to stereo, kde jsem se seznámila s jeho moderátory Jiřím Vejvodou a Otou Nutzem, kteří byli velice schopní. Potkala jsme taky Broňu Janečkovou a já nevím, kdo všechno to ještě dělal. Vejvoda a Nutz také od roku 1990 dělali publicistický pořad Káva u Kische s řadou hostů. To se točilo ve studiu a většinou nahrávky sestřihával Oto, ale já jsem to smíchala s muzikou, kterou dodával Jirka Vejvoda. Jeden z pořadů, který mě nadchl.*

Tak to vzpomínejte, když vás nadchl. Myslíte, že by jejich publicistika byla ještě dneska únosná? Protože oni se vlastně netajili svými názory a dávali i hodně osobní otázky...

Já bych řekla, že byla. Protože jsme tam měli velice zajímavý lidi. Poněvadž to byla Káva u Kische, tak většinou chodili spisovatelé. Pamatuju si na Lenku Reinerovou nebo na Eduarda Goldstückera..., myslím, že sem jich dělala asi padesát. Pořad se vysílal každou sobotu.

A pak jednou přišel Václav Flegl, a protože mě on i Zdena Fleglová znali přes Dismančata (spolupracovala na natáčení DRDS), tak mě doporučil Jiřímu Ješovi, který dělal Dialogy nad životem, což myslím byla padesátka (stopáž).

Jeho dialog s hostem...

Většinou to byli muzikanti, protože pan Ješ, kterej byl taky na indexu a v base a já nevin kde všude, tak potom, když už ho pustili, dělal hudební pořady pro lidi... Takže si pozval některý z muzikantů do rádia, vzpomínám třeba na skladatele Viktora

Kalabise s jeho paní Zuzanou Růžičkovou, Duo Boemi a tyhle... Probíhalo to tak, že on přines materiál a já ho sestříhala a pak jsme se dohodli, jakou muziku použít, protože většinou si ji vybral host a já ji měla smíchat. Takže to byla taky krásná práce.

A další krásná práce byla přímo v redakci Hosta do domu s redaktorem Tondou Zelenkou, kterej dělal profily. On je vysílal ve středu večer živě, to byla třicítka a ve čtvrtek ráno se reprízovalo, ale už jen dvacet minut. Čili musela jsem nahrávky zpracovat do rána. Pamatuju si, jak sem točila s Janem Rumlem v samoobslužném studiu, protože Tonda – musím se přiznat – jako přes tu techniku nebyl odborník.

Šlo o profilové rozhovory k hostu v kontextu doby?

Jo, třeba John Bok tam byl, dílů bylo mnoho.

Vaše činnost v Hostu do domu se nachýlila, když jste se nepohodla se šéfem stanice...

No, v roce 2000 sem se mu jaksi vyjádřila, že se divím, koho zvou jako moderátory do rozhlasu, že jsou to lidi, který jako musím vidět, abych jim věřila. Načež mi brzy řek, že už moji práci nepotřebuje... Ale mezitím jsem si musela udělat živnosták, protože už sem nebyla zaměstnaná.

Co se poznámky na adresu moderátorů týče, vadilo vám, že to byli komunisti nebo co přesně?

Ne, ne, tohleto jsem nesledovala, protože sem zažila některý nekomunisty, který byli jaksi horší než ti, který byli ve straně. Já jsem ty lidi hlídala profesně.

Kam jste tedy potom z Prahy zamířila?

Zavolala sem do Svobodný Evropy (SE), kde byla režisérka Hanka Vohryzková, známá ještě ze šedesátých let, která techničku zrovna potřebovala. Takže prvního dubna sem tam šla, březen jsem teda měla volnej.

Šéfa SE dělal Pavel Pecháček. A zase jsem byla hrozně šťastná, protože sem tam potkala lidi, který sem znala ještě ze šedesátých let. Karel Moudrý, Jan Jůn, pan Binar... A hlavně s panem Jůnem sem vždycky diskutovala, protože když sem přišla do budovy a viděla ho, jak čte anglický noviny, tak sem si k němu sedla a říkala, prosila bych překlad [smích]. Tak to bylo dobrý.

A potkala jste pana Medka...

Pan Medek se sem vrátil, ale dělal kancléře Havlovi, takže tam jsem ho nepotkala.

Ve Svobodné Evropě jste pobyla jen do září 2000.

Zavolala mi totiž pani (Miluše) Tikalová, která v rozhlasě zakládala oddělení k přípravě budoucích redaktorů, zvané elévské.

8. Elévvové a Dismančata

Souběžně s lektorováním v Tvůrčí skupiny elévů jste čtyři roky spolupracovala se soukromým rádiem Classic FM.

Pracoval tam totiž redaktor Antonín Zelenka a já sem se jim hodila jako technik na výpomoc. Takže sem měla, pondělí, úterý, čtvrtek, pátek rádio český a ve středu Classic. A tam už sem se setkala s Ivanem Medkem, kterýho jsem znala už z padesátých let. Na Classicu dělal hudební pořady.

Dá se říct, jaký byl rozdíl mezi soukromým rádiem a Českým rozhlasem?

Mně to vůbec nepřišlo. Byla to malá stanice, ale poslechovost měli dost velkou, protože byla jedna z mála, které vysílaly klasickou hudbu.

Stříhala jste jim hudební pořady?

Hudební ne, ale zdravotnický. Měli takový seriály o různých nemocech, takže sem se tam třeba potkala s Pavlem Klenerem (v letech 1989 – 1990 ministr zdravotnictví), kterej dělal seriál o rakovině nebo s kardiochirurgem Janem Pirkem. Velice ráda sem držela s doktorem Radkinem Honzákem, psychiatrem, protože s ním byla ke všemu velká legrace. A potom sem točila pořady, který si vymyslela ředitelka stanice – Starosti starostů, takže tam chodili starostové nejrůznějších obcí a měst.

Byla to prima práce, ale po těch čtyřech letech sem zjistila, že to rádio jde jiným směrem a že už jim taky trochu lezu na nervy, tak sem odešla a oni byli rádi. Zavedli jedno natáčecí pracoviště s Rádiem Impuls myslím, a to mně zkrátka nevyhovovalo.

Od roku 2000 do současnosti pracujete tedy už jen v ČRo.

A tady sem měla taky kliku, protože študenti maj zájem o rádio, ale i o dost jiných věcí. Jinak, neřekla bych, že elévů rádio úplně využívá.

Bylo tady podobné oddělení za komunismu? Jak vypadala příprava nadějných lidí? Všechno se učili za provozu v redakcích?

Elévska skupina tu nebyla. Redaktoři, když mezi sebe někoho vzali, tak se o něj postarali. Nevim jak to bylo v těch osmdesátých letech, protože to už sem dělala jenom hry, takže sem do tohodle moc nepřišla.

Když se ohlédnete za všemi dekádami, kdy jste v ČRo pracovala, vybaví se vám někdo z režisérů nebo i herců a dalších tvůrčích pracovníků, s kým jste možnost spolupracovat neměla a je vám to líto?

Já si nevzpomínám, protože sem chodili snad všichni herci. Chyba je, že znám jen ty starý, mladý už ne, protože televize zase není můj oblíbenej sdělovací prostředek.

Sledujete současnou rozhlasovou produkci dokumentů nebo rozhlasových her?

Hlavně dokumenty, protože se podílím na cyklu Standy Motla Stopy, fakta, tajemství. A pak mám ráda věci, který dělá Bronislava Janečková, protože ona je vysloveně rozhlasovej člověk a těch není moc, kteří by dovedli dělat čistě, srozumitelně, rozhlasově, jak jsme my starý zvyklí.

Odkdy spolupracujete na Stopách, faktech, tajemství?

Pan Motl myslel, že udělá deset dílů, pak dvacet a pak že jich bude stovka... No, je to teď 360, takže kolik let? Asi pět. Von všechno točí sám, má záběry i třeba deset let starý, protože využívá všechno, co se kdy dozvěděl a teď se mu to teprve po letech hodí. A já mu ty nahrávky, které natočí, sestřihám. (Dva pořady tohoto cyklu vyhráli v prestižní soutěži The AIB International Media Excellence Awards v Londýně cenu, které se v odborných kruzích přezdívá „rozhlasový Oskar“).

A pořad vás to baví?

Velice mě to baví. Režisérem je Vlado Príkazský, s tím se znám taky šedesát let.

Tak děkuju pěkně za rozhovor.

To je hrozný, ukecaná, vid'?

Znáte to, po desíti letech to někde vytáhnete a zjistíte, že je to pořád ještě dobrý [smích].

O autorovi

*Bc. Michal Ježek (*1989)* vystudoval obor Český jazyk a literatura na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 2008 spolupracuje s Českým rozhlasem, kde nyní pracuje jako archivář a redaktor. Věnuje se popularizaci rozhlasové historie a snaží se propagovat zejména zvukové bohatství rozhlasových depositářů a databází. Dělá to formou rozhlasových pořadů, editací webových stránek i tvorbou článků do kulturních časopisů. Součástí jeho agendy je i podíl do orálně-historického fondu ČRo.

Přílohy

Příloha č. 1: Jitka Borkovcová na akci Dismanova rozhlasového dětského souboru (foto Khalil Baalbaki, Český rozhlas)

Příloha č. 2: Jitka Borkovcová za stříhačským stolem při natáčení filmu Jazykolam (foto Roman Štětina, 2014)

Příloha č. 3: Mistryně zvuku Jitka Borkovcová, z osobního archivu (1963)

Příloha č. 4: Žatva literární v ČsRo (asi 1986) - zleva herec Eduard Cupák, režisér Jiří Horčička a Jitka Borkovcová, v pozadí Josef Melč a Dagmar Hubená (foto J. Borkovcová)

Recenze / Reviews

WIENERT, Annika. *Das Lager vorstellen. Die Architektur der nationalsozialistischen Vernichtungslager.*

NeofelisVerlag: Berlin, 2015. 301 s. ISBN 978-3-95808-013-3.

Michal Chocholatý

Kniha Anniky Wienertové zaujme svým nevšedním zpracováním tématu táborů smrti, které vychází z kulturně historického přístupu s jistým akcentem na historii umění a symboliku. Ačkoli práce svým titulem postuluje spíše architektonickou perspektivu nazírání na tábory Operace Reinhardt, jimiž byl Bežec, Sobibór a Treblinka, zhruba první polovina knihy překvapí svým filozoficky koncipovaným pojetím. Autorčin styl, který se alespoň zpočátku nepokouší držet konvenčních paradigmat představujících historii těchto tří táborů smrti, jimiž se komplexně a v komparativním slova smyslu zabýval například izraelský historik Jicchak Arad, je syntézou úvahových sond a vizuálních pramenných atributů. Primárním zdrojem informací jsou obrazové a architektonické prameny.

Předkládaná kniha, jež vychází z autorčiny dizertační práce, si klade základní psychologicko-kognitivní otázky tam, kde bychom nečekali žádný hlubší rozměr. Jedná se o úvahovou analýzu pramenů tvořených fotografiemi a nákresy táborových plánů, jež však vyznívá spekulativně co do pozadí vzniku samotných pramenů. Řeč je zejména o podrobných popisech odborníkům notoricky známých fotografií, pořízených pachatelem holocaustu, najmě o snímcích z alba Kurta Franze, který působil ve vyhlazovacím táboře Bežec a později byl přeložen do Treblinky. Autorka věnuje značný prostor popisu toho, co je ze samotných fotografií zřejmé, i když se místy dotýká zajímavých souvislostí, které vybízejí ke kladení nových otázek. U každé z fotografií, které zařazuje jako aktivující úvodník ke své práci ve smyslu „udělat si obrázek“ o předmětu studie, osvětluje její původ a dále se zabývá tím, co fotografie

vypovídají o nazírání jejich autorů, tj. pachatelů, na vlastní tábory. Dochází k závěru, že jak fotografie z tábora smrti Bežec, tak fotografie pocházející z Franzova alba, fakticky neznázorňují nic podstatného z táborové reality, a staví je do kontrastu s fotografiemi ukazujícími deportované v koncentračním táboře Osvětim-Březinka. Zároveň zde nechybí důležitá poznámka, že v táborech Operace Reinhardt bylo přísně zakázáno fotografování.

Autorka se prostřednictvím hloubkové interpretace fotografií, které v práci věnuje značné místo, dotýká také etických otázek. Všíhá si zejména jedné fotografie, která je ostatně přetištěna na samotné obálce knihy, kde stojí skupina židovských vězňů tábora smrti v Bežecu, přičemž analyzuje každé místo na obrázku: stíny, postoje postav, oblečení a celkovou kompozici. Přitom se pozastavuje nad tím, jak k této fotografii přistupoval její autor, jemuž bylo zřejmé, že dříve či později budou všichni pózující Židé zabiti. Wienertová tím proniká do širšího tématu fenoménu „pořizování válečných fotografií obětí jejich katy“, a případovou studii o bežeckých a treblinských fotografiích se snaží vdechnout plastický rozměr výsledkům svého výzkumu. Jakkoli se může zdát, že tato část nesouvisí s vytyčeným tématem, kterým je architektonické hledisko táborů smrti, funguje a ozvláštňuje zpracovávanou tematiku silným vlivem kulturních dějin. Architektura je zde interpretována v kontextu širšího působení psychologie, filozofie a teprve poté jsou tábory prezentovány v konvenčním historiografickém, popř. ryze topografickém duchu. Nevýhodou však zůstává, že mnohé z autorčiných závěrů jsou pouze úvahami působícími dojmem epické eseje.

Charakteristický je důraz na psychologické rozpoložení autorů fotografií či očitých svědků, kteří vytvořili plány táborů smrti. Ve způsobu, jakým tak učinili, autorka nepátrá po odpovědích týkajících se táborové topografie, ale spíše ji zajímá, na co se přeživší soustředili, co pro ně bylo při rekonstrukci nejdůležitější, k jakému účelu a za jakých okolností plány vznikaly. To je samozřejmě jedna z funkčních součástí jejího výzkumu, jenž svým kulturně historickým potenciálem dokáže čtenáře otevřít tématu jako celku. Silným momentem, který tmelí a zároveň činí celou část s táborovými plány smysluplnou, je příklad malé dívky Terezky, jež prošla koncentračním táborem a v jednom z poválečných útulků kreslí křídou na tabuli soubor chaotických kruhových čar, jež mají představovat tábor, kterým prošla.

Traumata přeživších se tedy promítla i do plánů táborů, které zhotovili. Namísto inženýry projektovaných plánů se před námi objevují „mentální mapy“ táborů.

Jelikož se nezachovala žádná oficiální stavební dokumentace a tábory byly kompletně zničeny nejpozději do konce roku 1943, je velice obtížné dopracovat se jejich historické podoby, přičemž je třeba mít na zřeteli subjektivní a ovlivňující, stejně jako zkreslující vlivy, podléající se na architektonické rekonstrukci těchto míst, která na základě objektivních příčin nelze hodnověrně rekonstruovat ve své úplnosti. Autorka si je toho dobře vědoma, a proto si vypomáhá exkurzy do oblastí, které zdánlivě nesouvisejí s architekturou jako disciplínou. Tímto interdisciplinárním vhladem současně ozřejmuje úskalí architektonické rekonstrukce táborů smrti, pro kterou se zachovaly pouze střípky mozaiky, jež představují zmíněné fotografie či rekonstrukce táborových plánů.

Přítomno je však i historiografické hledisko, které představuje Operaci Reinhardt a výstavbu tří sledovaných táborů. Přehled je stručný, omezuje se na obecné aspekty problematiky a má posloužit jako užitečný prostředek pro orientaci v dalším tématu a zároveň stěžejnímu, gradačnímu prvku publikace, architektuře jednotlivých elementů Bežce, Sobiboru a Treblinky. Autorka zde čerpá z poměrně úzké pramenné základny a právě v této části se objevuje nejvíce nepřesností či omylů. Jde například o tvrzení, že konce války se nedožily žádné vězeňkyně z vyhlazovací Treblinky (s. 114), stejně jako je nepravdivě uvedeno, či spíše převzato, že v sobiborském sektoru smrti nebyly žádné vězeňkyně (s. 244). Opakovaně dochází k mylně uvedenému roku začátku velké vysídlovací akce do Treblinky (s. 113, 115), dále je chybně uveden rok opuštění Sobiboru posledními esesáky (s. 119). Poněkud zbytečným se pak jeví opakování již sdělených informací v rámci dílčích úseků práce.

Autorka věnuje značné místo symbolice jednotlivých komponent architektury táborů smrti, přičemž v popředí stojí samotné zabezpečení tábora, zejména strážní věže a ostnatý drát, který je „arcielementem“ a základním stavebním prvkem každého nacistického tábora. Při prezentaci a symbolické analýze jednotlivých táborových prvků se Wienertová pouští do srovnávání situace v táborech smrti se situací v typických koncentračních táborech. Je to metoda, kterou ostatně aplikuje i na další části své práce.

Čistě historiograficky zpracované pasáže, opírající se o moderní i klasický výzkum v oblasti nacistických táborů, střídají části nazírané z perspektivy historie umění. A přestože byla publikace vydána v roce 2015 na základě o rok starší dizertace, autorka nestačila zapracovat nejnovější poznatky učiněné v oblasti archeologie zkoumaných táborů. Především jde o objevení základů plynových komor v Sobiboru v roce 2014 (Mazurek, Haimi), o kterých autorka hovoří ještě jako o nelokalizovaných, či o možnou odlišnou polohovou orientaci nových plynových komor v Treblince (Sturdy-Colls).

Finální kapitola reprezentuje opět netradičně pojatý pohled na nejdůležitější atribut vyhlazovacích táborů, tedy plynové komory. Autorka zde vychází z logické úvahy, že jelikož neexistuje žádný přeživší plynové komory (s. 266), nelze si udělat patričnou představu a rekonstrukci toho, jak mohla smrt v ní vypadat, co ji provázelo, a tím otevřít emoční prožívání obětí plynových komor (což je však zkušenost, o kterou by asi stál jen málokdo), které je ve své podstatě „nezprostředkovatelné“. Proto se autorka snaží dotknout dvou kontroverzních „uměleckých“ počinů, které se v posledních letech pokoušely zprostředkovat ono nezprostředkovatelné. V prvním případě se jedná o video z roku 1999 s názvem Berek, zachycující nahé lidi v autentické plynové komoře, v druhém případě jde o dobrovolný vstup do nepoužívané synagogy vyplněné zplodinami z motorů automobilů v životu nebezpečné koncentraci, ovšem s plynovou maskou a pod dohledem požárníka. Oba projekty se pochopitelně setkaly se značnou kontroverzí a autorka se jejich připomenutím z pohledu historika umění (především první případ) pokusila otevřít debatu nad historiografickým uchopením smrti v plynové komoře. A ačkoli je tato poslední kapitola působivá, zůstává otázkou, zda by na tomto místě nebylo vhodnější poukázat na případ majdanské vězeňkyně Władysławy Piotrowské, která představuje skutečnou očitou svědkyni, jež přežila plynování v plynové komoře, jakkoli se tato představa může zdát fantastická. Piotrowská přežila svou „smrt“ v majdanské plynové komoře a zanechala po sobě svědectví.³¹⁶ Stejně tak přežili plynování i někteří jiní, a to zejména v případě březinských a treblinských plynových komor, kteří však na rozdíl od Piotrowské nezanechali osobní zповěď, protože byli bezprostředně poté zabití.

³¹⁶ Władysława Piotrowska. Majdanek (1943), Lublin, 11. 10. 1960. Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku VII-135/2, s. 1.

Na tomto posledním příkladu je patrný záměr Wienertové analyzovat tábory smrti spíše z pozice kulturní historičky a historičky umění, než tuto látku pojmout ryze historiograficky. Ve výsledku je pak její výzkum poutavý právě díky tomuto přístupu, který v sobě však skrývá i mnohá úskalí, přičemž se nelze zbavit dojmu, že struktura práce působí nesourodě. Ale to je možná dáno právě autorčíným inovativním náhledem, který může být nadčasový.

Ediční řada *Historikem ve dvacátém století, roky 2015 a 2016.*

Ladislav Voldřich

Edice *Historikem ve dvacátém století*, kterou v roce 2009 založila při SOHI Středisku orální historie KHI Fakulty pedagogické ZČU Naděžda Morávková se v uplynulých dvou letech rozrostla o zajímavé čtyři svazky, a to svazek č. 9 o osudech významné historičky a univerzitní pedagožky 20. století Růženy Vackové, svazek č. 10 o životě a díle plzeňského historika a vysokoškolského pedagoga Zdeňka Macka, svazek č. 11 o kontroverzním plzeňském působení historiků Karla Pichlíka a Karla Bartoška a konečně svazek č. 13 o zajímavé reflexi zakladatele plzeňské katedry historie FPE ZČU prof. Václava Čepeláka ve vzpomínkách a archivu cestovatele a spisovatele ing. Miroslava Zikmunda.³¹⁷

Editorka řady a autorka či spoluautorka mnohých svazků N. Morávková se dlouhodobě snaží edici zaměřovat přednostně na historiky, kteří se nějakým způsobem dotýkají Plzně. Kromě svazku o Růženě Vackové je tomu tak i v letech 2015 a 2016. Kontinuita biografii je opět dána především časovou okolností života a působení zpracovávaných osobností – být historikem ve dvacátém století znamenalo projít několika vědeckými diskurzy, navzájem se značně odlišujícími či dokonce popírajícími. Kariéra vědce ve dvacátém století, stejně jako kariéra vysokoškolského pedagoga byla záležitostí komplikovanou a nesnadnou. Z hodnocených čtyř svazků

³¹⁷ MORÁVKOVÁ, Naděžda – POCHYBOVÁ, Michaela. *Růžena Vacková, historička statečného srdce*. Praha: viaCentrum, 2015. 100 s. ISBN 978-80-87646-12-0; MORÁVKOVÁ, Naděžda – HAKEN, Petr. *Zdeněk Macek: pedagog a historik*. Praha: viaCentrum, 2015. 84 s. ISBN 978-80-87646-11-3; MORÁVKOVÁ, Naděžda – MÄRZ, Jan. *Karel Pichlík a jeho místo v poválečné historiografii Plzně*. V edici *Historikem ve dvacátém století*, sv. XI. Praha: viaCentrum, 2016. 111 s. ISBN 978-80-87646-15-1; MORÁVKOVÁ, Naděžda. *Václav Čepelák ve vzpomínkách a v archivu Miroslava Zikmunda*. V edici *Historikem ve dvacátém století*, sv. XIII. Praha: viaCentrum pro ZČU, 2016. 136 s. ISBN 978-80-87646-14-4.

zachycuje nejdramatičtější zmíněnou skutečnost zejména životopis Růženy Vackové. Tato statečná a zásadová historička umění a profesorka Karlovy univerzity zaplatila své životní postoje několikrát osobní svobodou. Ani věznění ji však nedokázalo zlomit. Autorská dvojice Morávková – Pochybová Vackovou zkoumá zejména na základě archivně dochované osobní korespondence a pramenů orálně historických. Větší pozornost je věnována životním osudům, menší pak samotnému dílu Vackové. Pasáže zachycující zejména závěrečnou fázi života Vackové, po propuštění z vězení, o nichž nebylo ještě publikováno, patří k nejpřínosnějším. Biogram je pojat jako základ k tvorbě hlubší odborné biografie o Růženě Vackové.

Svazek č. 10 o profesoru Zdeňku Mackovi je vůbec první souhrnnou prací o tomto historikovi, který svým působením spadá jak do plzeňského regionu, tak i do regionu východočeského. Mackův životopis je také součástí širšího biografického výzkumu Morávkové na téma plzeňská historiografie. Zde naopak autoři věnují Mackovu dílu historickému i didaktickému značnou pozornost. Zdrojem faktů byla opět pozůstalost a pamětnické vzpomínky, ovšem také Mackovo dílo. I zde se dá tušit budoucí širší výzkum, nejspíše v kontextu dějin regionálního dějepisceví.

Dílo autorské dvojice historiků Pichlík – Bartošek *Američané v západních Čechách v roce 1945*³¹⁸ je pro plzeňskou moderní historiografii citlivé téma. Jedná se o ideologicky silně tendenční práci z počátku padesátých let. Autoři Morávková a März dílo reflektují v rámci významu pro region, především se však pochopitelně zaměřili, zejména u Karla Pichlíka, na jeho další vědeckou kariéru a na období jeho působení v disentu pro roce 1968. I toto téma by si především v rámci národní historiografie zasloužilo širší uchopení.

Třináctý svazek edice je svou formou poněkud atypický. Jedná se vlastně o materiálovou studii, jež přináší prameny z osobní pozůstalosti plzeňského historika a pedagoga profesora Václava Čepeláka a z archivu cestovatele ing. Miroslava Zikmunda, jejich vzájemnou korespondenci a zejména přepis osobních vzpomínek Miroslava Zikmunda na jeho charismatického gymnaziálního učitele a pozdějšího

³¹⁸ BARTOŠEK, Karel – PICHLÍK, Karel. *Američané v západních Čechách v roce 1945*. Praha: Mladá fronta, 1953.

osobního přítele Čepeláka. Materiál se stal výchozím bodem pro monografii Morávkové o vědeckém a pedagogickém odkazu Václava Čepeláka.³¹⁹

Je potěšující, že edici *Historikem ve dvacátém století* se daří rozvíjet a rozhojňovat tak práce z dějin historiografie. Závěrem nezbývá než popřát autorům i editorům užitečné edice hodně zdaru do budoucích počínů, stejně jako finančních prostředků, neboť ty jsou tradičně největší překážkou, kterou zejména regionální dějepisce musí ve svém publikačním úsilí překonávat.

³¹⁹ MORÁVKOVÁ, Naděžda. *Václav Čepelák a katedra historie plzeňské pedagogické fakulty*. Praha-Plzeň: viaCentrum pro Západočeskou univerzitu v Plzni, 2016. 315 s. ISBN 978-80-87646-13-7.

GRAUS, František. *Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku.* Přeložil Jan Dobeš. K vydání připravil a doslov napsal Martin Nodl. Praha: Argo, Praha 2017. 432 s. ISBN 978-80-257-2015-8.

Naděžda Morávková

Osobnost historika Františka Grause (1921–1989) patří bezesporu ke klíčovým osobnostem poválečného československého dějepisectví a k významným osobnostem dějepisectví evropského. Tento dle mnohých díky jeho počáteční ideologické a politické orientaci kontroverzní vědec se hluboce otiskl v národním dějepisectví i vědeckém establishmentu padesátých a šedesátých let a zanechal po sobě dílo, které stále ještě čeká na to, aby se s ním současná česká historiografie odpovídajícím způsobem vypořádala a zařadila je do svého kontextu. Je nepochopitelné, jak dlouho čekají pozdní Grausova díla, jež vyšla ve Švýcarsku na český překlad. Hodnocená publikace je záslužným počinem nakladatelství Argo a jistě i editora samotného, jímž se český dluh vůči Grausovu odkazu zmenšuje.

Grausova *Živá minulost* je dílem, které ani po čtyřiceti dvou letech, jež od sebe dělí vydání originálu *Lebendige Vergangenheit* v nakladatelství Böhlau Verlag a českého překladu, neztrácí na své výpovědní odborné hodnotě. Vyzrálá a průkopnická práce erudovaného Grause totiž v časech svého vydání předběhla dobu a stala se přínosem k dnes tak aktuálním dějinám mentalit a zkoumání podstaty a témat tzv. historické paměti.

Kniha je rozdělena do osmi kapitol. První s názvem *Tradice a historické vědomí* rozebírá dobový nejnovější výzkum, metodologii a využitelné zdroje výzkumu. Graus pak v následujícím textu podává samotný výklad fenoménu historického vědomí, rozčleněný do kapitol o mýtech o vzniku národů na příkladu tradic francouzských, německých a českých, o „národních“ světcích a další významných dějinných osobnostech a jejich roli v genezi národního povědomí, středověkých protonárodních procesech, o vzniku národních historických stereotypů a národotvorných „mýtů“ a jejich významu i úskalích pro historickou přítomnost.

Grausova precizní vědecká práce a široký rozhled sečtělého a zkušeného vědce dává práci vysokou úroveň a hodnotu sahající daleko za čas jejího vzniku. Nelze nezpomenout i Grausových složitých životních osudů, které jsou zdrojem osobních bolestných zkušeností ve věci střetávání s moderními nacionálními mýty, jejichž kořeny sahají až do hluboké historie.

Český překlad jednoho z nejlepších Grausových děl patří k ozdobám edice *Historické myšlení* a záslužnému počínu nakladatelství Argo. Drobným nedostatkem je několik překlepů a textových chyb, které unikly oku korektora v překladu samotného Grausova textu (např. s. 10 - emocionálně) či v doslovu Martina Nodla na s. 408–417. Nezbyvá si než přát, aby v edici Grausových děl z pozdního období bylo pokračováno.

MÜCKE, Pavel. *Místa paměti druhé světové války. Svět vojáků československého zahraničního odboje. Praha: Karolinum, 2014. 222s. ISBN 978-80-246-2563-8.*

Lucie Dyčková

Pavel Mücke se narodil 1. 9. 1978 v Pardubicích. Je to český historik zabývající se novodobými dějinami, orální historií a dějinami paměti. V současné době působí v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Jeho knihy se často věnují vojákům druhé světové války z pohledu orální historie.

Kniha *Místa paměti druhé světové války* čtenáři nastiňují pohled vojáků, kteří ve válce bojovali. Čtenář se v knize dozví nejen pohled vojáků na klíčové okamžiky války, jako je Mnichovský diktát nebo vznik protektorátu, ale také jeho zážitky z fronty, ze setkání s civilním obyvatelstvem. Autor se dále věnuje otázce domova a přátelství na frontě a také pohledu vojáků na spojence a nepřátele. Poměrně obsáhle autor také píše o vztahu vojáků k jejich velitelům a představitelům státu.

Kniha je rozdělena na 8 hlavních kapitol. Každá kapitola se dále rozděluje na menší podkapitoly. V závěru kapitoly vždy autor shrnuje, co chtěl touto kapitolou říci.

První kapitola je takovým úvodem ke knize. Autor se zde věnuje dějinám paměti, přibližuje podstatu tohoto oboru a odkazuje na jiné autory, které se tomuto tématu také věnovali.

Druhá kapitola se již věnuje vzpomínkám vojáků druhé světové války. Kapitola je věnována pohledu na mnichovský diktát a událostí 15. března 1939. Autor zde odkazuje na práci historika Jan Tesaře, který se zabýval Mnichovem a jeho stopou ve vnímání společnosti. Z výpovědí se dozvídáme, že po vyhlášení mobilizace se vojáci hlásili s hrdostí do armády, byli odhodláni bojovat a po vyhlášení Mnichova nastává ten zlom, kdy musejí potupně odevzdat zbraně a odejít. V kapitole je také nastíněn kontrast mezi mobilizací před první světovou válkou, kdy vojáci nechtěli jít bojovat za císaře, a před druhou světovou válkou, kdy i rodiny vojáků to vnímají jinak, protože vojáci jdou bránit svou zem.

Třetí kapitola se věnuje tématu domov a vlast. Čeští vojáci měli velké vlastenecké cítění. Byli hrdí, že pocházejí z Československa a po odchodu do zahraničí se snaží informovat obyvatele cizího státu o Československu a myslí si, že tím pomáhají exilové vládě v jejím snažení o obnovení Republiky. Otázka domova je pro vojáky velmi citlivá, protože milují svůj domov, ale mnoho z nich je z něj vyhnáno právě zabráním pohraničí, musejí odejít do vnitrozemí, kde nemají zázemí, práci, a proto je pro ně jednodušší odejít do zahraničí a bojovat proti Německu a získat svůj domov zpět. Na odchodu je pro vojáky nejtěžší říci to rodině. Na konci války vojáci často musí řešit stejný problém, válka trvala 6 let a za tu dobu si k nové zemi vytvořili vztah často i rodinu a museli opět řešit, zda se vrátí domů a nebo zůstanou ve svém novém domově.

Kapitola čtyři se věnuje spolubojovníkům a přátelům. Mnoho vojáků odcházelo do exilu se svými přáteli, se kterými byli v jednotce při mobilizace. Na frontě vojáci poznali mnoho dalších lidí a vytvářeli si nová přátelství. Jejich jednotka jim 6 let suplovala rodinu, a proto se zde vytvářely velmi pevné přátelské vztahy. Vojáci se potřebovali na své spolubojovníky spolehnout, což také utužovalo jejich přátelské vztahy. Vojáci si často vyměňovali adresy, aby jejich přítel mohl informovat rodinu, že daný voják padl. Při zraněních se vojáci snažili co nejrychleji dostat ke své jednotce zpět, aby mohli pomoci svým přátelům.

Následující kapitola se věnuje velitelům a nadřízeným. Podle vojáků existovaly dva typy velitelů, ti kteří se nad svou jednotku povyšovali a zásluhy za úspěch jednotky přičítali jen sobě a ti kteří se snažili být součástí jednotky a dokázali ocenit práci celé jednotky. Velmi vyzdvihovaným velitelem byl generál Karel Klapánek, který se právě nad své muže nepovyšoval a vysloužil si za to od nich uznání. Vojáci měli bližší vztahy s veliteli, kteří měli nižší postavení a byli s nimi na frontě. Ti co byli na velitelstvích a přijížděli jen na různé přehlídky a stavěli se na obdiv, neměli vojáci příliš rádi, protože často byli neopatrní a zbytečně upozorňovali na polohu jednotky.

Šestá kapitola se věnuje nevojenským elitám. Mnoho vojáků se o politiku příliš nezajímali, do války přišli bojovat za svůj domov a ne kvůli politice. Vojáci často negativně viděli ministerstvo, protože někteří nebyli přiděleni na frontu, ale do kanceláří, kde počítali výdaje armády. Spornou osobností byl Edvard Beneš, někteří ho viděli negativně, protože se vzdal, jiní ho viděli pozitivně, že se snaží obnovit

Republiku. Rozhodně populárnější osobností byl Jan Masaryk, protože byl k vojákům přátelský a snažil se jim pomoci.

V sedmé kapitole se autor věnuje pohledu na spojence. Rozporuplné bylo vnímání Francie. Na jedné straně Francii zazlívali, že nám nepomohla a na druhé straně Francouzi byli českým vojákům velmi přátelští a pohostinští. Každý voják si vytvořil svůj obraz Francie. Názory na Rusko se také různí, zvláště po zveřejnění paktu ribbentrop-molotov. Mnoho vojáků bylo nadšených z obrazu Ruska, dokud se nedostali na ruskou vesnici, kde viděli tu hroznou bídu, která je šokovala. Velký rozdíl je mezi pohledem vojáků, kteří odešli na západ a těmi, kteří šli na východ. Na západě byla dobrá vyzbrojenost a zásobování, na východě vojenská zaostalost a nedostatek potravin. Do obrazu spojenecké země vojáci často také zahrnovali dívky, pro které byli mladí zdatní vojáci velmi přitažliví. Dívky často fungovaly jako učitelky jazyka dané země.

V poslední kapitole se autor věnuje pohledu na nepřítel. Mezi vojáky panovala všeobecná pochopitelná nenávisť k Němcům. Někteří vojáci, kteří se setkali například s komunistickými Němci, vědí, že ne všichni Němci jsou nepřátelé, ale většinou nenáviděli všechny Němce a chtěli se jim pomstít, za to co museli vytrpět a za své rodiny, které byly v protektorátu utlačovány. Z některých výpovědí jde vyčíst jakési zadostiučinění, když jsou Němci zlomeni, protože je do zajateckých táborů odvádějí právě Češi. V kapitole mi také přišlo zajímavé, že vojáci touží celou válku se Němcům pomstít a sami sobě slibují, že se pomstí, ale když je Německo zlomeno, tak vojáci sami uznají, že krve už bylo prolito dost a spokojí se s odchodem Němců z Republiky. V kapitole jsou také výpovědi vojáků z japonského zajetí, kdy je Japonci mučili, týrali hlady a jen díky kapitulaci Japonska se zachránili, protože ti co tam přišli před nimi, tohle nelidské zacházení nepřežili.

Kniha má velmi bohatý poznámkový aparát, někdy jsou poznámky na stránce dokonce delší než samotný text. Pokud nahlédneme do Bibliografie, tak v ní najdeme vzpomínkové práce českých vojáků, sbírky rozhovorů. V literatuře převládají česká díla.

Autor v knize zmiňuje mnoho děl, hlavně v první kapitole to jsou díla převážně zahraničních autorů. Pro knihu je asi nejdůležitější citace Jana Tesaře, jeho závěru o vlivu Mnichova na smýšlení celé společnosti.

Pavel Mücke ve své knize nastiňuje pohledy obyčejných vojáků nejen na válku, ale i na věci okolo jako například na hostitelskou zemi. Kniha je psaná velmi čtivě a záživně, autor svá vyjádření prokládá právě citacemi výpovědí vojáků. Kniha není příliš dlouhá, čímž může být dnešnímu čtenáři blízká, a přesto podává ucelený obraz o tom, co asi zažívali vojáci každý den. Kniha nám ukazuje jiný pohled na téma druhé světové války, který v této době, kdy máme mnoho publikací věnující se tomu tématu, je osvěžující a podá nám mnohem reálnější obraz války, než publikace, kde se autoři věnují pouze, co se stalo, kde se to stalo a kdo tam byl. Myslím si, že kniha by mohla obsahovat i fotografie, které by dotvořily dojem, který si čtenář z knihy odnáší. I když je to kniha odborné literatury, tak si myslím, že si ji může přečíst i laik a něco si z ní odnese.

Zprávy / Chronicle

Ohlédnutí za předáváním cen III. ročníku historické soutěže 2016/17 pořádané střediskem SOHI³²⁰

Marie Fritzová

Dne 6. 6. 2017 proběhlo vyhlášení výsledků již III. ročníku historické soutěže SOHI. Letošní ročník byl vůbec neúspěšnější co do počtu účastníků. Přijali jsme celkem 67 prací ve dvou kategoriích: I. kategorie: 6. – 7. třída ZŠ, prima-sekunda pro osmiletá gymnázia. Kde hlavním úkolem účastníků bylo převyprávět zajímavou historickou událost, o které se pomocí rozhovoru dozvěděli od svého dědečka nebo své babičky.

Do této kategorie se celkem přihlásilo 43 účastníků a pořadí bylo následující:

1. místo Filip Harant, 7. A, ZŠ Martina Luthera, Plzeň
2. místo Klára Carvanová, 7. B, ZŠ TGM Rokycany
3. místo Matyáš Myslík, 7. A, 20. ZŠ, Plzeň
4. místo Adam Bezděkovský 7. třídy na 33. ZŠ Plzeň
5. místo Jakub Sekyra, 7. A, 20. ZŠ Plzeň

Čestné uznání získal David Bistřický, Gymnázium a SOŠ Rokycany a Eliška Resková, Církevní ZŠ Plzeň.

II. kategorie: 8. – 9. třída ZŠ, tercie-kvarta pro osmiletá gymnázia. Zadáání, nad kterým se studenti měli zamyslet, znělo: „Jak moderní technologie změnilý náš život?“ Do této kategorie s přihlásilo celkem 24 účastníků a pořadí bylo následující:

1. místo Denisa Brandtnerová, tercie Gymnázium a SOŠ Rokycany
2. místo Jindřich Rosendorf, 3. E, Gymnázium Plzeň, Mikulášské nám. 23
3. místo Julie Kocová, tercie Gymnázium a SOŠ Rokycany

³²⁰ Více o soutěži můžete nalézt na našich webových stránkách: <http://www.sohi.maweb.eu/soutez-sohi/soutez-sohi-2017/>

4. místo Jan Drechsler, Gymnázium Rokycany
5. místo Alexandr Pukh, kvarta, Gymnázium Jaroslava Vrchlického v Klatovech
6. místo Lukáš Janeček, tercie Gymnázium a SOŠ Rokycany

Všem výhercům ještě jednou gratulujeme.

Slavnostní dopoledne bylo zahájeno zástupcem katedry historie PhDr. Miroslavem Breitfeldrem, Ph.D. a panem děkanem Fakulty Pedagogické ZČU v Plzni RNDr. Miroslavem Randou, Ph.D.. První místo bylo letos oceněno krásnými drony, které do soutěže jako sponzorský dar věnovalo Grafické studio 5ka, které každoročně naší soutěž podporuje. Také letos bychom chtěli poděkovat statutárnímu městu Plzeň, které finančně podpořilo celou organizaci této soutěže. Dále bychom chtěli poděkovat panu náměstkovi ing. Petru Náhlíkovi, jehož kancelář darovala drobné věcné ceny pro další účastníky, kteří se umístili na třetím až desátém místě.

Slavnostní vyhlášení bylo moderováno členkami odborné komise, která i letos vyhodnocovala soutěžní příspěvky. Mgr. Lenka Burianová ocenila především velký a kvalitní počet příspěvků v první kategorii, ale také některé zajímavé eseje, které byly zaslány do kategorie druhé. Moderování celého dopoledne jsem se tradičně zhostila já. Ocenění studenti přijali ceny z rukou pana děkana. Slavnostní dopoledne bylo zakončeno společným fotografováním. Letošní ročník ukázal, že orální historie jako metoda, může být využívána jako důležitý a prospěšný nástroj na základních školách, těšme se tedy na přicházející IV. ročník a nechme se překvapit novými tématy a krásnými cenami a především skvělými účastnickými příspěvky.

Ohlédnutí za mezinárodní konferencí Exploring Experiences of Repression in the Soviet Union and Communist Eastern Europe

Michal Louč

Dne 20. ledna 2017 se na půdě Leeds Beckett University v Leedsu konala mezinárodní konference *Exploring Experiences of Repression in the Soviet Union and Communist Eastern Europe*. Účastníci konference se mohli seznámit s aktuálními britskými výzkumy tohoto regionu i s kolegy ze zemí někdejší střední a východní Evropy. Celkem 18 účastníků pocházelo z České republiky, Estonska, Litvy, Polska, Rumunska, Velké Británie a USA. Tematické i metodologické rozpětí přednesených příspěvků bylo velmi široké a organizátoři je rozdělili do několika bloků zaměřených na teror a represí v SSSR a v Rumunsku, ženskou zkušenost s represemi v SSSR a východní Evropě, dále na strategii státní kontroly v komunistických režimech a paměťová studia.

Nyní se krátce zastavme alespoň u některých vybraných příspěvků. Velmi mne zaujal britský historik Roland Clark (University of Liverpool, UK), který v příspěvku *Re-Membering Codreanu: Maligning Fascist Virtues in Aiud Prison, 1964* popsal poválečné potrestání rumunských členů fašistické organizace Mișcarea Legionară (Železná garda) a jejich vězeňskou zkušenost. Zajímavé bylo například zjištění, že řada vězňů nejenže vyvíjela bohatou literární a uměleckou činnost, ale mnozí se navzdory převýchově a politické indoktrinaci mnohaletým vězněním jen utvrdili ve svém přesvědčení, že jsou nositeli pozitivních hodnot (upřímnost, víra, hrdinství aj.). Silně zastoupen byl blok zaměřený na ženskou zkušenost s represemi. Za všechny mohu zmínit britskou historičku Kelly Hignett (Leeds Beckett University, UK), která v minulosti zkoumala rozvoj trhu s drogami a rozvoj kriminálních sítí ve východní Evropě 70.–80. let a v současnosti se zaměřila ženy vězněné v komunistickém Československu. Své nejnovější poznatky na tomto poli představila v příspěvku *We Were There Too”: Women’s Experiences of Repression in Czechoslovakia c.1948-c.1968*. Michal Louč (Ústav pro studium totalitních režimů / Spolek Politických vězňů) na konferenci vystoupil s příspěvkem *The Oral Histories and Places of Memory of the former Czechoslovak Political Prisoners*. Zaměřil se

především na pracovní tábory při uranových dolech na Jáchymovsku a různé (mnohdy protichůdné) paměti (a mýty) s městem spojené.³²¹ Dále přítomné seznámil řadou zachovaných pozůstatků táborů a různými způsoby popularizace jejich historie (např. Naučná stezka Jáchymovské peklo). Britský historik David Clark (University of Bath)³²² ve svém velmi inspirativním příspěvku *Constructing Victimhood in the Cold War – the Case of the Association of the Victims of Stalinism in West Germany* přiblížil proměny rámců kolektivní paměti a identity členů sdružení v Západním Německu žijících bývalých politických vězňů východoněmeckého komunistického režimu, ke kterým docházelo v průběhu 50.–80. let. Naopak na fungování represivního systému byly zaměřeny závěrečné příspěvky Krzysztofa Brzechczyna a Kamila Dworaczka (Institut národní paměti, Polsko).

Odbornou část konference uzavřela projekce dokumentárního filmu *K. Ch. – příběh politické vězeňkyně*, na kterou navázala dlouhá a živá debata. Potěšilo mne, že i verze s titulky byla přítomným naprosto srozumitelná a autory nastíněná témata v publiku velmi rezonovala. Dojmy z filmu i celé konference jsme probrali při společenském večeru. Na závěr musím poděkovat hlavní organizátorce konference Kelly Hignet za vynikající organizaci této svým rozsahem spíše komorní, ale velmi přínosné akce.

³²¹ Různé paměti spojené s Jáchymovem jsou tématem aktuálního výzkumu Barbary Vann z americké Loyola University.

³²² Aktuálně je zapojen do projektu *Unsettling Remembering and Social Cohesion in Transnational Europe* podpořeného v programu Horizon 2020. Více viz <http://www.unrest.eu/>

MEMO 2017/1

V. mezinárodní konference České asociace orální historie

Michal Louč

Již tradiční konference České asociace orální historie (COHA) má za sebou pátý ročník, tentokrát s podtitulem „Mnoho tváří orální historie. Od teorie a metodologie k výzkumné praxi, výuce a popularizaci“. Konference byla uspořádána ve dnech 15. - 16. února 2017 v Brně ve spolupráci Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Etnografického ústavu Moravského zemského muzea (MZK) a COHA. Odborná část konference proběhla v příjemném prostředí nové budovy Ústavu pedagogických věd.

Na konferenci bylo přijato plných 47 příspěvků, přičemž mezinárodní rozměr jí dávalo šest účastnic ze Slovenska a jeden účastník z USA. Rozložit takovou porci příspěvků do dvoudenní akce jistě není jednoduché, nejsem si ale jist, že zvolené řešení bylo to nejšťastnější. Hlavní část programu byla vměstnána do tří bloků po třech paralelních sekcích, takže navzdory neustálému přebíhání ze sálu do sálu člověk nemohl slyšet zdaleka vše, co si předsevzal. Ve všech dalších ohledech však byla organizace bezchybná, včetně doprovodného programu, na němž se významnou mírou podílela Jana Poláková z MZK (závěrečná túra po brněnské architektuře byla zážitek!).

Ale zpět ke konferenčním příspěvkům. Středeční dopoledne bylo věnováno slavnostnímu zahájení a sérii vystoupení hlavních řečníků. Řadu podstatných problémů tematizovalo úvodní vystoupení Radmily Švaříčkové Slabákové (Univerzita Palackého v Olomouci) *Vzpomínání a emoce: od studií paměťových k orální historii*, na který navázal Michael Kilburn (Endicott College) svým příspěvkem na téma českého undergroundu. Hana Hlášková (Univerzita Komenského v Bratislavě) poté hovořila o vztahu orální historie a folkloristiky, načež tuto část uzavřel Miroslav Vaněk (Akademie věd ČR) s příspěvkem *Teorie a praxe OH: malé ohlédnutí za padesáti lety organizované orální historie ve světě a dvaceti lety její existence v ČR*, ve kterém kriticky a výstižně zhodnotil vývoj oboru a četná úskalí, se kterými se potýká. Mimo jiné problematizoval rozšířený názor, že rozvoj orální historie je

bytotně spojen s rozvojem demokracie, přičemž poukázal na její mohutný rozvoj v zemích jako je Čínská lidová republika, nebo Kazachstán.³²³ Za velký problém zároveň považuje především ideologické a instrumentální pojmání dějin, které jde zcela proti metodě a smyslu orální historie.

Nyní ještě několik střípků z paralelních sekcí. Jiří Zounek, Michal Šimáně a Dana Knotová (Ústav pedagogických věd FF MU) ve dvojici příspěvků *O vstupu na tenký led. Orální historie ve výzkumu soudobých dějin školství a Učitelé základních škol v období pražského jara a počátku normalizace* shrnuli poznatky z právě uzavřeného grantového projektu zkoumajícího metodou orální historie normalizační školství.³²⁴ Pavel Stehlík (Vojenský historický ústav) hovořil o etablování metody orální historie ve Vojenském historickém ústavu.³²⁵ Petra Schindler-Wisten (Akademie věd ČR) vystoupila s příspěvkem *Orální historie v časosběrné perspektivě. Sto studentských revolucí po 20 letech*, kterým představila východiska nejnovějšího projektu Centra orální historie. Michal Louč (Ústav pro studium totalitních režimů) ve vystoupení *Orální historie a Jazzová sekce* představil svůj loňský popularizační projekt, v rámci kterého vznikla tematická webová stránka *Jazzová sekce 1971–1988 – Historie, vydavatelství a dokumentace*.³²⁶ Dále hovořil o historii Sekce a konfliktních pamětech různých skupin aktérů z řad bývalých členů a aktivistů. V závěru stručně představil svůj aktuální projekt zaměřený na československé vězeňství v letech 1965–1992. Jiří Hlaváček (Akademie věd ČR) představil v rámci programu NAKI vyvíjeného virtuálního asistenta pro zpřístupnění historických audiovizuálních dat (následující den se tomuto tématu věnovala rovněž Marie Barešová z Národního filmového archivu, který se na tomto projektu také podílí). Veronika Musilová Kyrianova (Národní muzeum) hovořila o využití orální historie v dokumentaci divadelní práce pro muzejní sbírky, přičemž na stejném panelu byly také

³²³ V tomto ohledu stojí za pozornost například sborník *Oral History and Public Memories* (eds. Paula Hamilton a Linda Shopes), v němž například Kevin Blackburn v článku *History from Above: The Use of Oral History in Shaping Collective Memory in Singapore* popsal, jak singapurská orální historie primárně slouží k prosazení a upevnění jednostranné režimní historické paměti.

³²⁴ Letos už také vyšla první publikace uvedených autorů *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji* (nakl. Wolters Kluwer 2017) a druhá bude vydána ještě letos.

³²⁵ Svůj dosavadní průzkum letos publikoval v knize *Já, voják z Afghánistánu: Vzpomínky českých veteránů* (CPress 2017).

³²⁶ Viz <http://jazz.ustrcr.cz/>

MEMO 2017/1

dva zajímavé příspěvky se sportovní tematikou. Šárka Rámišová (Národní muzeum) představila příběh první československé volejbalistky hrající v zahraničí Hany Synovcové a Gabriela Havlůjové (Magistrát města Kladna) pro změnu příběh známé cvičitelky aerobiku Olgy Šípkové. Velmi mě zaujal mezi oběma příběhy vzniklý kontrast, zajímavý nejen z hlediska proměny společnosti a sportu, ale i genderu. Ve výsledku velmi pozitivní bylo zjištění, kolik nejrůznějších institucí, organizací a výzkumníků se orální historii věnuje a v jak obrovské šíři témat. To je nepochybně velkým příslibem do budoucna.

MEMO 2017/1

Nová webová stránka o historii Jazzové sekce

Michal Louč

Dne 2. září 1986 byli v Praze zatčeni předseda Jazzové sekce Karel Srp, její místopředseda Joska Skalník, tajemník Vladimír Kouřil, členové výboru Čestmír Huňát a Tomáš Křivánek, pokladník Miloš Drda a majitel sekčního sídla Vlastimil Drda. Represe proti Jazzové sekci a režimní snahy o její likvidaci vyústily v roce 1987 v politický proces s pěti jejími členy. Právě při příležitosti 30. výročí zatýkání vznikla popularizační stránka Ústavu pro studium totalitních režimů *Jazzová sekce 1971–1988 – Historie, vydavatelství a dokumentace* (<http://jazz.ustrcr.cz/>). Hlavním posláním stránky je veřejnosti zpřístupnit informace o historii a nepřeberných kulturních aktivitách Jazzové sekce, o její násilné likvidaci i obrovské vlně zájmu a mezinárodní podpory, které proces s jejím vedením vyvolal. Právě díky němu nejspíše nebyly výsledné tresty mnohem tvrdší.

Web obsahuje pět hlavních sekcí. Časová osa shrnuje hlavní události v historii Sekce, z nichž některé jsou v další části komentovány dvojicí narátorů. Pro tento účel vznikly orálně historické rozhovory s Vladimírem Kouřilem a Tomášem Křivánkem, kteří patřili mezi odsouzené členy výboru Sekce. Místa paměti Jazzové sekce jsou na webu vyznačena v interaktivní mapě a opatřena stručným komentářem. Tato část webu je neustále doplňována, ale už teď poměrně výmluvně ukazuje, že Sekce po celou dobu své existence vyvíjela skutečně intenzivní činnost v regionech. Činnost Jazzové sekce by zároveň nebyla možná bez obrovského množství členů (aktivistů), kteří se na jejím fungování podíleli zdarma a ve volném čase. Alespoň některé z nich připomíná část webu *Tváře Jazzové sekce*. Velkým přínosem stránky přitom je, že návštěvníkům poprvé v digitální podobě zpřístupňuje některé ze Sekcí vydávaných tiskovin – časopis *JAZZ*, sekční zpravodaj 43/10/88, nebo publikace *Jací jsme a Rock na levém křídle*.³²⁷

³²⁷ Zájemcům o tehdejší hudební tiskoviny lze doporučit také archiv časopisu *Jazz Forum*, který byl od roku 1969 oficiálním časopisem Mezinárodní jazzové federace. Viz <http://www.polishjazzarch.com/wersjaangielska.html>.

MEMO 2017/1

Slavnostní zahájení provozu webu proběhlo 21. září 2016 na interdisciplinárním kolokviu o Jazzové sekci „*Nedejte se – nedáme se – existujeme!*“ Nelze také opomenout, že stránka by nemohla nevzniknout bez spolupráce s projektem Jazzová sekce 1971–1988 (www.jazzova-sekce.cz) a pomoci celé řady lidí, například formou poskytnutí informací o regionálních aktivitách Sekce, nebo poskytnutím dobových materiálů. Všem patří náš dík.

Dvě nedávná setkání didaktiků a pedagogů humanitních věd, kde zazněl potenciál orální historie: odborná konference *Transdisciplinarita – sdílení – síťování jako výzva na horizontu oborových didaktik a XXX. ročník Letní školy historie*

Naděžda Morávková

Letošní závěr akademického roku přinesl dvě významné odborné akce na poli didaktiky humanitních věd. Tou první byla konference didaktiků nazvaná *Transdisciplinarita – sdílení – síťování jako výzva na horizontu oborových didaktik*. Konala se 29. června 2017 na půdě Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a zahrnuje celé široké spektrum avizované problematiky. Zaměřena ovšem byla především na problematiku utváření vědecké, v českém prostředí mladé, disciplíny zatím nazývané transdisciplinární didaktikou a představení vlajkové lodi a prvotního „manuálu“ tohoto tolik potřebného a přínosného oboru. Jeho duchovní otcové doc. PaedDr. Jan Slavík, CSc. z Fakulty pedagogické ZČU v Plzni a doc. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed., doc. Mgr. Petr Knecht, Ph.D. a Mgr. Petr Najvar, Ph.D. z Pedagogické fakulty MUNI v Brně, kteří stojí za celým projektem konference a jsou i autory stejnojmenné knihy³²⁸, představili odborné veřejnosti výsledky svého dlouhého úsilí a náročné odborné práce a sklidili zasloužený obdiv a uznání stejně jako ochotu a nadšení přítomných odborníků z celé republiky i Slovenska nejen problematiku sdílet a respektovat, ale také se na jejím rozvoji a budování jejího impaktu všemožně a významně podílet. Sami autoři cíl konference na webových stránkách *Diviweb* formulovali takto: „*Oborové didaktiky se v posledních letech úspěšně rozvíjejí a konstituují oborové komunity naplňující svůj specifický program. V interakci s tím se rozvíjí také společná základna oborových didaktik, která umožňuje*

³²⁸ SLAVÍK, Jan - JANÍK, Tomáš- NAJVAR, Petr-KNECHT, Petr. *Transdisciplinární didaktika: o učitelském sdílení znalostí a zvyšování kvality výuky napříč obory*. Brno: Masarykova univerzita, 2017.

řešit otázky jdoucí napříč oborově didaktickým spektrem. Donedávna tuto funkci plnila pracovní skupina Akreditační komise pro oborově didaktiky, poté ji převzala „stálá“ konference oborových didaktik (SKODA) na Pedagogické fakultě MU. Jejím cílem je nastolovat zastřešující i průřezová témata a přivádět ke společné řeči didaktiky různých oborů. Konference bude již pátým setkáním v rámci cyklu oborovědidaktických konferencí pořádaných Institutem výzkumu školního vzdělávání PdF MU. Nabídne prostor pro prezentaci a diskusi příspěvků k problematice transdisciplinarity, sdílení a síťování v oborových didaktikách.“

Z pohledu didaktického potenciálu orální historie ve sledovaných humanitních disciplínách musíme coby účastníci přínosné konference s potěšením konstatovat, že mohla v diskusi zaznít i problematika didaktického přínosu projektů, v nichž jednou z hlavních metod je práce s pamětníkem, rodinná či osobní historie a biografická metoda. Doufám, že téma bude mít možnost se na zmíněném poli v budoucnu uplatnit ještě šíře.

Druhým neméně zajímavým setkáním byla *Letní škola historiků* konaná ve dnech 1. – 5. července 2017 v aule FF UK Praha a pořádaná Pedagogickou fakultou Karlovy univerzity v Praze, jež letos vstoupila do svého již XXX. ročníku. Orální historie na tomto poli nezaznívá úplně poprvé, přesto letošní LŠH popřála problematice jejích didaktických možností značný prostor. Obě vystoupení v rámci tématu, ať už přednáška známé autority a nestora české i mezinárodní oral history prof. PaedDr. et Mgr. Miroslava Vaňka, Ph.D., ředitele ÚSD AV ČR i přednáška doc. PaedDr. Naděždy Morávkové, Ph.D. z plzeňské FPE ZČU doznaly značné pozornosti naslouchající pedagogické veřejnosti. Na pořadu byly obecné otázky moderní orální historie a její úskalí a problémy a pak zejména široký didaktický potenciál metody. Přednášky zvolna přešly ve workshop a burzu zkušeností, zazněla celá řada inspirativních tipů a dobrých příkladů z praxe. Nelze si než přát, aby úsilí využívat orální historii na školách naši pedagogickou veřejnost neopouštělo a aby sloužila především k přibližování každodenního života v minulosti a ke zvyšování imaginativnosti a personalizaci školního dějepisu.

Pokyny pro autory

Časopis MEMO (Časopis nejen pro orální historii) se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a aplikace této metody do vyučování dějepisu na základních a středních školách, ale i na výzkum soudobých dějin dalšími historickými, antropologickými či sociologickými metodami. Žádaná jsou témata dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace týkající se soudobé historie, výzkumu v archivech apod.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu: mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 12, jednoduché řádkování). Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem. Měly by být průběžně očíslovány v celém článku.

První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc. cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL: < <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah studií je omezen na max. 30 stran (54.000 znaků včetně poznámek pod čarou a mezer). Rozsah recenze: max. 1-2 strany. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Články publikované v časopisu MEMO procházejí nezávislým recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují přispěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen: University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. *Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti*. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

MEMO 2017/1

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia's liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

<<http://translate.google.cz/#cs|en|dokument>> [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 30 pages. Scope of review: max. 1-2 pages. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorial revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 -

1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen, Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420377636603

Fax: +420377636612

E-mail: sohi@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz; mmaja.fritzova@gmail.com

SOHI Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň